

Sámis

Nuvttá!
Namhtah!
Navku!

Sátnevájas:

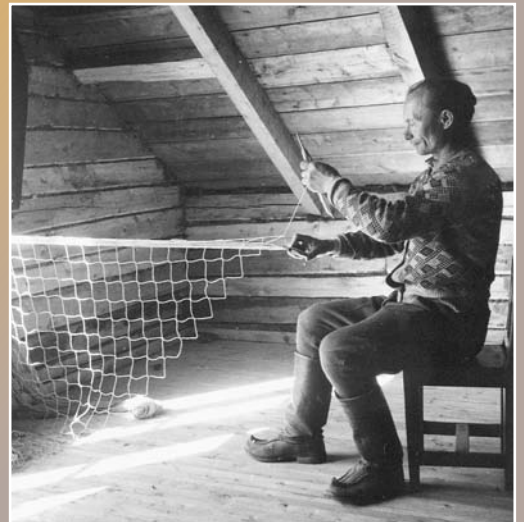
«Doppe gos buohkat
háliidit stuorrán, ii hálit
oktage suhkat fatnasa»

Sámi čálakultuvrralaš áigečála ■ Nr. 3 Cuoŋománu 2006

Hávskes gidđa- lohkamuš gitta geassái

- Sámi soga lávlla 100 jagi
- Mii lea koseriija?
Naba esseija?
- Mon ja Don – Moai?
- Doddjon peanna
– novealla
- Govvamuitutt

...odda áigečála sámi
čálakultuvrra berošteaddjiide...

Jahkečoahkkin ja fágaseminára

Vássán ruhtadoallojagi lea SFS geavahan nu stuorra oasi rudainis doaimmahit *Sámis*-áigečállaga ahte bázi menddo vátni ruhta juohkigoahtit stipeandaid. Dan dihtii searvvi ja fágagirjjálašfoandda stivrát mearridedje juohkit kollektiivlaš stipeanddaid miellahtuide geat servet SFS jahkečoahkkimii Dublin-gávpoigis Irlánddas. Doppe dollo jahkečoahkkima lassín fágaseminára min irlándalaš fágaguimmiid vásáhusaid birra heaibut unnitlogu-

gugielat sáhttet ahtanuššat EOa siskko-bealde, de min diliid hárrái báhcá jearaldahkan manin dat seammá ii leat dáhpáhuvván sámegiela Ruotas ja Suomas?

Muhtumat soitet jearrat lea go dá rivttes vuohki mo golahit searvvi buhtadusruaid. Daidda geat eai gula SFSii lea hui álkkes vástáduš ahte dát ruhtat leat min iežamet - daid leat mii ieža tinen Norgga buhtadusortnegiid bokte, de dasa ii dárbbáš sámi almmolašvuohka seaguhit iežas dađi

ahte sii servet mátkái. Dadebahábut leat de muhtumat geassádan das rájes, muhto ain leat eanebut vuolgimin Dublinii go geat leat oasálastán SFSa jahkečoahkkimii Álttas, Ohcejogas ja Kárášjogas! Dan dihtii sávan buriin oamedovdduin sidjiide geat vulget Dublinii bures boahdin oahp-pomátkái.

Lea somá registreret dan stuorra beroštumi mii leamaš miellah-tuid gaskkas searvat mátkái, vaiko vel ieža gártet ge máksit das oasi. Lea oppalohkái hávski oaidnit man olusat leat diedihan iežaset miellahtun SFSii mañimuš jagiid. Mii leat jo badjel čiežalogis oktiibuot. Lean hui ilus das go nu olusat atnet mávssolažžan leat mielde SFSas. Doaivvun ahte sii maiddá leat ilus dainna barguin maid searvi viggá čadahit sámi almmolašvuodas - ja ere-noamážit min viggamušain cegget áigečállaga mii sáhtášii váikkuhit jagiid ovddosguvlu!

Harald Gaski
SFS stivrajodiheadđji

Lea oppalohkái hávski oaidnit man olusat leat diedihan iežaset miellahtun SFSii mañimuš jagiid.

giela ovddas EO-riikka siskko-bealde. Midjiide šaddá miellagid-devaš gullat mo EO lea váikkuhan sin giellaviggamušaid hárrái, ja šaddá maiddá somá gullat man olu girjjit ja čállosat duodaid almmuhuvvojit dál irlánddagilli. Sin rahčamušat begget Eurohpas buorin ovdamearkan mo unnitlo-

eanet go gean ge eará ovttaskas olbmo beaivválaš ruhtageavaheapmái. Daidda geat gullet SFSii ja dáidet jearrat manin mii ná dahkat, lea álkkes vástáduš dat ahte stivra lea jearran miellahtuin ráđi, ii ge oktage leat vuostálastán jurdaga, baicce diedihedje álggus mesta 40% searvvi miellahtuin

SFS - Sámi fágagirjjálaš čáliid- ja jorgaleaddjiidsearvvi stivra ja čállingoddi

Stivra

Ovdaolmmoš: Harald Gaski,
Rautindeveien 8, 9100 Kvaløysletta (válljejuvvon 2004:s)

Stivralahttu: Ellen Marit Guttorm,
Ávžžiluodda 18, 9520 Guovdageaidnu

Stivralahttu: Trond Are Anti, Gárojohka,
9845 Deatnu (válljejuvvon 2004:s)

Sadjásaččat: Leif Eriksen,
Nordre Ringvei 19, 9500 Alta
Seija Guttorm, Niitošjogaš 21,
9730 Kárášjohka
Brita Kåven, Jeagilvármáđi 1,
9730 Kárášjohka

Čállingoddi:

Jodiheadđji: John T. Solbakk
Čujus: Storgt. 13, Pb. 140,
NO-9735 Kárášjohka
Tel.: +47 78 46 83 30, +47 91 59 06 06
Faksa: +47 78 46 83 29

www.samifaga.org e-poasta: samifaga@samifaga.org

Dearvuodat doaimmahusas!

Dáinna nummiriin mii fátmastat oalle viidát. Goit fáttáid dáfus - ja davvisámegillii. Dattege vehá eambo go goaikkanas máttasámegillii ge. Dás lea sihke jurddabiebmu, duohta diehtu (faktat), oahpahuš, ja vel geahppasat dahje suohttasat guvlu lohkosat ge - nie mo koserijjat dá bálaččat galggašedje. Biedgguid miehtá dán nummira gávnnat maid dá i historjjálaš dáhpáhusaid *Sámis* oanehaččat čálistuvvon. Diet eai oidno 4. siiddu sisdoallolisttas. Diet lista lohpidá olu, ja doaivut de ahte čálloš sisdoallu duhtada olu mielaid ja beroštumiid.

Áigguimet gidde 100 dehálaš dáhpáhusa *Sámis Sámis* goalmát nummirii, muhto eai čáhkkan eambo

go sullii 20. Diet áigumuš, 100 dáhpáhusa, bohčidii muhtinlágan «vuosteávvudeapmin» dasa go Norggas ávvudedje riikka 100 jagi miehtá mannan jagi. Áigguimet mii ge ávvudit dien oktavuodas, muhto eat riektá gávdnan maid. Eat mii vuos goit sáhtán Sámi iešmearrideami ávvudit. Vaikko vel ii leažžá ge nu olu maid ávvudit, de mii joatkkášeimmet áinnas historjjálaš dáhpáhusaiguin. Dasa gal dárbbašivččiimet goit vel *Sámis* 4. 5. ja 6. nummira, ahte ollašuttit vuosttas 100. Daid nummiriid birra gal eaba dieđe doaimmaheaddji guovttos vuos olus maidige.

Jos de šaddá joatka *Sámisii* - sámi čálakultuvrralaš áigečállagii, de gal šaddat maid dá i digaštallat dan man

galle sámegeiela galgat geavahit. Máttasámi čállit gal leat searvan SFS:a erenoamáš giellaovddideami áigumuššii, julevsámi čállit eai vuos. Lohpideimmet *Sámis* 2. nummiris 5000 kr. buoremus julev- ja máttasámi teavstta ovddas. Eat dárbbašan vuos geavahit dien ruđa. Dán nummira máttasámi teavstta mii leimmet dáhtton čállis, de son oazžu min dá bálaš mávssu dan ovddas.

Dasto mii sávvat hávskkes giddegeasi juohkehažžii gii dán čálloš gillii lohkat, ja doaivut návddašat *Sámis* vaikke miehtá dán geasi!

Doaimmaheaddjit

Læjnoesh deajvoehtimmijste!

Daennie nommerine maaje vijries dijpijbie. Darhkan jijnj aamhtesh - noerhtsaemien gielesne jis. Ánnetji vielie goh gáajhkohtsem áarjelsaemien aaj. Daesnie leah dovne aamhtesh mah buektehtieh jiermestalledh, daesnie deahpadimmieh, ööhpehtimmieh, jih aaj aelhkebe, vuj lustes lohkemh - nov raaktan mejjeles, guktie eensi káserijh edtjeh árrordh. Daennie nommerisnie ánehks boelhkkih vihkeles histovrihke deahpadimmiej bijre Saepmesne. Ih daejtie sisvegelestosne gavn. Jalhtsh læstoe maaje jijnjem dáajvohte, jih gegkiestibie daam dieves sisvegem jijnjebi mielde matjeldahta.

Vaajtelimh buektiehtidh Saepmien 100 vihkielommes deahpadimmide daan gáalmede nommerasse *Sámis* tjeekedidh, mohte ajve medtie

20 tjaakenin. Daam soejkesjem, 100 deahpadimmide, mohtelimh muvhtenlaaketje «vuestieaavoedimmine» nöörjen aavoedimmiem dájman, ihke 100 jaepieh vaaseme mænngan sjjere naasjovnine sjjidi. Mijjeh mih aaj sijhtimh aavoedidh, mohte idtjimh riekte maam gaavnh. Ibie goh maehtieh saemieh jyjtereeremem aavoedidh. Jalhts ij leah ov man jijnjem aavoedidh, dellie læjhkan hov limh sijhteme histovrihke deahpadimmi gujmie jáerhkedh. Gællie guktie, dellie daerpies naan *Sámis* 4., 5. jih dovne 6. nommerem, jis gaajhkh 100:ide tjeekedh. Deajvoehtæjjah gaath eah annje daejrieh mejtie daejtie nommeride sjjidi.

Jis dellie *Sámis* jáerhkemem sjædta -saemien tjaaleldhkultuvren aejki-etjaalegem, dellie tjoeveribie digkie-

didh man jijnj saemiengielh edtjiejbie tjaalegisnie provhkedh. Áarjelsaemien tjaelijh leah meatan orreme SFS:en sjjere gieleevtiedimmien soejkesjesne, ij naan luvliesaemien tjaelijh daan raajan. *Sámis* 2. nommerisnie hov dáajvoehtimh 5000 kr. maeksedh bööremes luvliesaemien jih áarjelsaemien teeksti ávteste. Ibie nov annje dejtie beetnegidie provhkeme. Daan nommeren áarjelsaemien teekstem libie tjaelijjstie donkeme, jih satne áádtje mijjien siejhme maaksoem dan ávteste.

Dellie vaajtelibie buerie gjjregiesiem, nov badth dijese guhth vissjin daam teekstem lohkedh, jih vaejtie *Sámis* plaerine murredh jalhts aaj abpe giesien!

Deajvoehtæjjah

Sámis – Sámi čálakultuvrralaš áigečála. Nr. 3 Cuonjomanu 2006
ISSN 0809-7410

Doaimmahus:

Harald Gaski ja John T. Solbakk

Sámis - almmuha Sámi fágagirjjálaš čállid- ja jorgaleaddjiidsearvi (SFS).
Čujuhus: Storgt. 13, Pb. 140,
NO-9735 Kárásjohka

Tel.: +47 78 46 83 30, +47 91 59 06 06
Faksa: +47 78 46 83 29

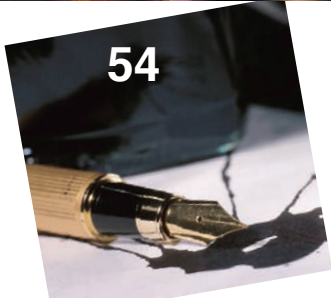
Ruhtadeaddjit:

Sámi fágagirjjálaš foanda (SFS)
Norgga fágagirjjálaš čállid- ja jorgaleaddjiidsearvi
Fritt Ord vuoddudus

Sámis artihkkaliid ja govaid ii oáččo almmuheaddji, čállit dahje govvideaddje lohihaga mángat.

Olgošgovva: Mihkku Solbakk
Gráfalaš bargu: Elle Porsanger,
AlfaBehta Grafiske
Deaddilan: Ykkös Offset, Vaasa

Sisdoallu

- 2** SFS jodiheaddji: **Jahkečoahkkin ja fágaseminára**
- 3** Doaimmaheaddjit: **Dearvuodat doaimmahusas!
Læjnoesh deajvoehtimmijste!**
- 5** Harald Gaski: **Sámi soga lávlla 100 jagi**
- 8** Veli-Pekka Lehtola: **Sámi kulturduhkamuša hástalusat**
- 12** Harald Gaski: **Iešguđet ge čálushámit**
- 14** **Koseriija – sátneduodji**
- 18** **Prosa**
- 19** **Esseija**
- 21** Aage Solbakk: **Láhka ii gierdda rohčošeami**
- 26** Silja Somby: **Ii leat lohpi ...**
- 27** **Jos mun voittášin...**
- 28** **Mo de go lean olmmoš**
- 29** **Identitehta**
- 29** **Nissonbeaivi**
- 33** John T. Solbakk: **Mun ja Don – nappa sámi Moai**
- 42** Elle Márja Vars: **Bealuštusčálus gáktepolitiijaide**
- 47** Aage Solbakk: **Govvamuitut**
- 54** Nils Jernsletten: **Doddjon peanna**
- 57** Harald Gaski: **Vuosttas geardde davvisámegillii**
- 59** Gustav Kappfjell: **Juoigan eallá**
- 62** Gustav Kappfjell: **Joejkeme jeala**
- 66** Harald Gaski: **Guokte sámgára nana oskkuin juoigama fápmui**
- 68** Harald Gaski: **Feara mii sámi skuvlahistorjjá birra**
- 71** SFS jodiheaddji: **Sámis – čálakultuvrralaš áigečállaga boahtteáigi**

Sámi soga lávlla 100jagi

Cuoŋománu 1.
beivvi dán jagi lea
100 áigi go «Sámisoga
lávlla» vuosttas
geardde almmuhuv-
vui. Dat dáhpáhuvai
Sagai Muittalægje-
áviissas, ja lávlaga
čálli lei Isak Saba
(1875-1921).

HARALD GASKI

Sáb-Issát lei sápmelaččaid vuosttas Stuorradiggeáirras gii lei välljejuvvon sierra sámi progámma vuodul. Áviissa doaimmaheaddji lei su skuvllaskihpár Romssa seminára áiggi rájes, Anders Larsen, gii geavahii áviisa doarjun dihtii Saba. Danin bijai ge lávlaga áviissa vuosttas siidui! Lávlaga Saba goargadit gohčodii «Sámi soga lávlla», ja oaiivildii várra dainna namain ahte sápmelaččat dárbašit ieža-

Sámisoga lávlla nugo teaksta deaddiluvvui Sagai Muittalægje áviissas.

Same soga laula.

Gukken dayven davgai vuolde
Samma suolgai Sameædnam:
Duodar læbba duoddar duoken,
Javrre sæbba javre lakka,
Čokkak eilgin, čorok čæroin
Allanaddek alme vuostai,
Šavvek jogak, šuvvek vuovdek,
Čakek cæggo ställe-ujargak
Muraidægje mæraidi.

Dalvveg dabe buolaš-bieggak,
Muotta-borgak mæretemek;
Same sokka sieloin mielain
Æcca dadde ædnamides:
Matkalažži manotævek,
Giđđodægje guovsakasak —
Ruoškas, ruovgas rađoin gullu,
Jucca javrin, jalggadasain,
Geres-skålla mađi meid.

Ja go gæsse-baivaš gollot
Mecid, mæraid, mærragadid,
Golle siste guollebivddek
Suilluk mærain, suilluk javrin,
Gollen čuvvgekk čæce-loddek,
Silbbaš sôvvuk Same dænok,
Šelgguk čuoimek, šledgguk airrok
Luittek olbmak laulodemin
Gævgŋaid, guoikaid, goadnelid.

Sameædnam sokkagodde —
Dat le gierddam dogjukætta
Godde čuđid, garro gæppid,
Viekkes værre værre valddid.
Dærva dunji, sitkis sokka!
Dærva dunji, rafhe ruotas!
Æi læk doarok dorrujuvvum,
Æi læk vieljain varak varddam
Same sivo soga sist.

Madar-agjak mist læk duolle.
Vuoittam værredakki bagjel,
Vuostalattop, vieljak, mige
Sitkadvuodain soarddidæmek!
Bæive barni nana nalle!
Æi du vuoite vašalažžak,
Jos fal gattik golle gjelaid,
Muitak madar madoi sane:
Sameædnam Samidi!

Isak Saba.

Gova leat viežžan Isak Saba guovddáža ruovttusiidduin, gos gávnnat eanet dieđuid ge Sáb-Issáha birra:
<http://www.isaksaba.no/index.php?cat=30903>

set nášunallávlaga. Lávlla nama-haddá ge sámi historjjá, čujuha myhtálaš vássánáigái, rámidá sámi čeardda ja lohpidá sápmelač-čaide boahhteáiggi go fal bere gáhttet gollegiela ja muitit máttarmáttuid sániid: Sámiatnan sámiide! Giella- ja eanaoamastanpolitihkka han ain ge lea guovddážis sámi rahčamušain, de Saba oinnii ovddosguvlui ja lei oalle radikála teavsttainis mannan čuohtejagi álggus jo. Jurddaš dušše man máhggas lávlot juste sániid «Sámiatnan sámiide» juohke guovvamánu 6. beaivvi almmá oaivvilkeahhtá dan duohta politihkas!

Go čálii Sámi soga lávlaga, Saba lei oahpásmuvvan sihke Anders Fjellnera «Beaivvi bárt- ni» myhtadivttain ja daid guhkes

Þjóðsöngur Sápmi

eftir Isak Saba (1875-1921); oritur 1906.

1. Nyrst, á heimsins Norðurkollu,
nafnfrægt liggur Samalandið;
teygir sig um tíndru' og skóga,
tignarlegt og seyði blandið.
Hliðar, ásar, hamraborgir,
himingeiminn víðan kyssa.
Vötn fram streyma, vindar þjóta,
við hin gráu nesin fýssa,
sem þar ganga' í hafid út.

2. Vetrartíð með vödurkulda,
vefur lífið örmum sterkum.
Samísk þjóð, í sátt og friði,
sinnir glöð þar öllum verkum.
Stór er máni' í stjörnuveri,
stórfellt norðurljósinn braga.
Heið er nóttin, hreinar rymja,
heyrst rakinn gömul saga
undir húð, við glöðareld.

3. Og er sólin indæl brosir
öllu við á degi kyrrum,
sækja út á sjávardjúpin
sjómenn hraustir, líkt og fýrrum.
Glettast þar við gráa máva,
glampanði í spegillfleti.
Aðrir hanna ár og læki,
eftir fiski varpa neti;
allt er við hið forna lag.

Ligunur Saba

Sámisoga lávlla lea jorgaluvvon mángga eará gielaide ge. Dát jorgalus islánddagillii dahkkui Áillohačča muituboddui Reykjavikas 23.3. 2003, dan jagi go son livččii deavdit 60 jagi.

4. Þolað marqa þrenqing hefur
þessi ætt, sem fyrst hér byggði.
Ávallt samt mót árás gekk hún
eirarsöm, þótt tíðum skyggði.
Heill þér, aldni, harði flokkur!
Heill og lof, þú, sálin hjarta!
Aldrei var með illsku farid,
aldrei blóðið rann úr hjarta,
aldrei var með bræðrum styr.

5. Eins við munum áfram síðan
aðstedjandi mæta vanda;
eftir hverja úlfarimmu
uppi jafnan heikir standa.
Ó, þú röðuls afkomandi,
enginn skal þig ná að mæða,
ef i hug þér ætíð vakir
árdagsbúans helga ræða:
Þetta land er ættfjörð min!

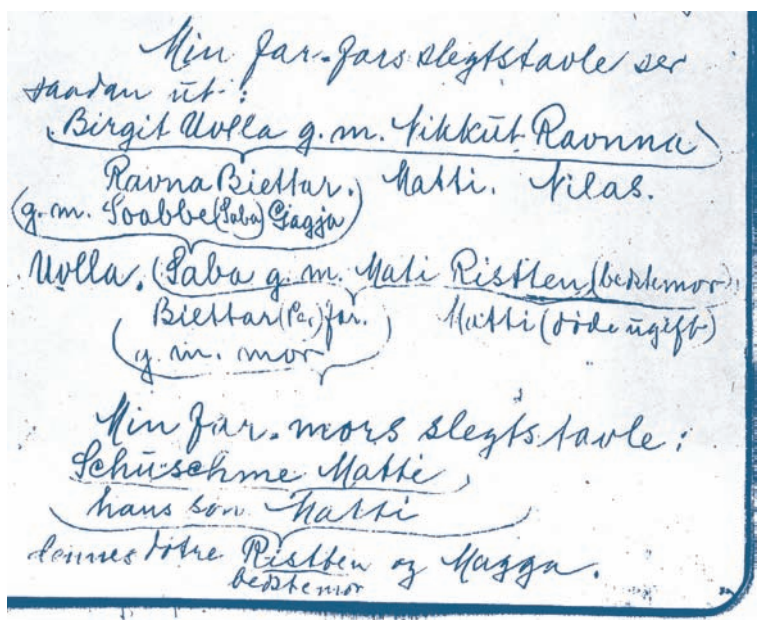
muitaleaddji juigosiiguin Sámi-
eatnama álgo- ja manjit ássiid
birra maid Jakob Fellman čálii
Matts Anundsson Laiti muittu
mielde 1831, nugo Laiti lei daid
gullan Lágsvuonas go ieš lei
dušše nuppelotjahkášaš. Sámi
soga lávlla hui čielgasit viežžá
inspirašuvnna dáin teavsttain,
maid dan áiggi eai dovdan šat
earát go oahppan olbmot. Saba
lei lohpidan muhtun *Sagai Mui-
talægje*-bihtás ahte dál go son lea
dovddidan dieinna čevllohalla-
veara sámi dološ diktemušain, de
son goit áigu ángiruččat amas

goassige šat vajálduvvat diet
mávssolaš árbevierru. Dan dihtii
lei sutnje nu dehálaš namahit sih-
ke Beavvvi bártneid ja máttarmát-
tuid geat áigá dolin ledje gávdnan
Sámieatnama, ja gohčodan dan
Sámieanan.

Lávlla lei álggus čállojuvvon
mearrasámi livden-juigosa nuhttii,
muhto maŋŋá lea Arne Sørli dasa
dahkan odđa nuohta, mii lea dat
nuohtta man mielde lávlla dál lea
dovddus, ja mii geavahuvvo visot
sámi almmolaš oktavuodain.

Isak Saba lei mudui dovddus
álbmotmuitalusaid čohkkejeaddji
go barggai beakkán dutki J. K.
Qvigstad ovddas. Stuorra oassi
Qvigstad vuosttas girjjis *Lappiske
eventyr og sagn* 1929 rájes, lea ge
Saba ja eará sámi árbemuitalusaid
čohkkejeaddjiid ánsu. ■

Isak Saba lei čálligoahtán iešbiografijja dárogillii, ja nugo dán
kopijjas oidno, de álggii son bargguin 23.10. 1917, ja maŋimuš
lasiheapmi dahkkui suoidnemánu 24. beavvi 1918. Čállošis lea
maiddá mielde su áhčibeale ádjá soga namaheapmi. Oktiibuot
lea čáluš dušše nuppelot siiddu giehtačáluš.

Sámi kulturdutkamuša hástalusat

Tromssas jagi 1974 lágiduvvui davviriikkalaš etnográfaid deaivvadeapmi, gos odđa Sámi Instituhta ossodathoavda, Alf Isak Keskitalo, doalai ovdasága sámedutkamuša rollas ja sajádagas. Su sáhkavuorru lei provokatiivvalaš, mii lei dan áigái mihtilmas.

VELI-PEKKA LEHTOLA

Keskitalo dajai, ahte dutkan mii váikkuhii vehádagaide, lei ovttabealálaččat majoritehta gozáhusas, mii fas lasihii eahpedássedeattu etnikkalaš joavkkuid gaskkas. Keskitalo gohčodii dan eahpesymmetriijan.

Keskitalo mielde majoritehta dahkan dutkamušas ja politihkas lei nana oktavuolta. Majoritehta hálddahasorgánat ja diedalaš instituhtat dárbbášedje ain eanet áššedovdiid, ekspearttaid, geaid bargun lei dutkat vehádaga ja majoritehta gaskavuodaid ja addit rámmaid virgealbmáide ja olbmuide, geat dahket mearrádušaid. Áššedovdiid dárbbášan diehtu välljejuvvui goittotge soaitáhagas. Sápmelaččaid rolla áššedovdin badjelgehččojuvvui, dasgo sii ledje «easttalaččat» (bealálaččat ja dan dihtii eahpe-neutrála) gažaldagain, mat guske sidjiide alcceseaset.

Majoritehta áššedovdit doibme majoritehta eavttuiguin ja sámeovddasteaddjit, juos deive leat fárus, gárte vuogáiduvvat sin eavttuide. Keskitalo árvoštalai dan, ahte iešgudege sivaid geažil dutkamušaid bohtosat eai máhccan sámeservodahkii. Keskitalo sáhkavuorru speadjalasttii nuorra dutkisohkabuolva radikála oainnu, ja dat galggai leat lávki buoret guvlui. Dat vuodđuduvai doaivagii, ahte sápmelaččat oaččošedje gievrrat sajádaga dutkamušas, mii guoská sidjiide alcceseaset.

Ollašuvaigo Keskitalo niehku dutkamuša «sámáiduvvamis»?

Gidden čuovvovaččas fuopmášumi golmma dahkkái. Vuosttažettiin, makkár dutkanárbevieruid ja perspektiivvaid luoddaearuin ja rájain sámekultuvrra

Alf Isak Keskitalo ja Ole Henrik Magga Oslo studerenáiggi rájes. Govva: Piera-Jon Jernsletten

dutkamuš šaddá? Nubbin, makkár dutkamuš välljemiiguin dán beaivve sámedutkamuš doaibmá? Ja goalmádin, mo relevánta diehtu ja áššedovdamuš dán áigge šaddá?

Dálá dutkamuša oktavuolta

*Lappologaid ulbmilin lei heivehit luonddu-
diehtagiid vugiid maiddáí olmmošdutkanmušas.*

*Sii oidne sáme kultuvrra dutkančuozáhahkan, mas
lei oažžumis nu gohčoduvvon objektiivlaš
dahjege «buhtes» diehtu.*

lappologiiijai «dahjege árbeviro-
laš, olggobeale olbmuid dahkan
dutkanmuššii» lea problemáhta-
laš. Odda sámedutkanmuš mero-
štallojuvvo dávjá vuostegeahčín
boares lappologiiijai, mii goittot
dávjá báhcá oalle eahpečielga
doaban. Dasa lohkkajuovvot hui
mánngalágan teavsttat - diedalaš
dutkanmušain gitta hui populára
teavsttaide. Ieš guottihan dan,
ahte tearbma lappologiiija ráddje-
juvvo guoskat diedalašlunddot
teavsttaide, amaset seamma
sárgá ala biddjot ovdamearkka
dihte T.I. Itkosa diedartihkalat
ja girječálli K.M. Walleniusa
seammaáigásaš, juobe rasisttalaš
govvadásat nuortalaččain.

Lappologaid ulbmilin lei hei-
vehit luonddudiehtagiid vugiid
maiddáí olmmošdutkanmušas. Sii
oidne sáme kultuvrra dutkanču-
záhahkan, mas lei oažžumis nu
gohčoduvvon objektiivlaš
dahjege «buhtes» diehtu. Dán
áigge lea goittotge čájehuvvon,
ahte dutkanmuš dahkkojuvvui
seamma árvvuid máilmmis, gos
lei politihkalaš gižžu sámiiid
boahhtevuodas.

Lappologiiijai lei mihtilmas
olggobeale olbmo perspektiiva:
dat lei čatnosis álbmotlaš diehta-
giidda, maiguin iežas identitehta

huksejuvvui. Lappologat badjá-
nedje iežas áiggi sámedieđu
áššedovdin, «ekspeartan», geaid-
da lei valjit bargu majoritehta
hálddahas. Manimus áiggiid
lea analyserejuvvon Qvigstada ja
Wiklunda lágan lappologaid
ruossalas rolla kolonialisttalaš
hálddahasa ja sin iežaset sápmel-
lašberoštumi gaskkas. Ekspeart-
taid bargun lei goittotge mearri-
dit, mii lei dohkálaš sápmelač-
čaid guoskevaš diehtu ja mii fas
ii.

Vuostereakšuvdna lappolo-
gaid oidnui lassánii 1960- ja
1970-loguin, goas sápmelaččaid
vuosttas skuvlejuvvon sohka-
buolvvat oalle radikálalaččat
háste árbevirolaš hállanvugiid.
Politihka, diehtujuohkima ja dá-
daga bálddas maiddáí dutkanmuš
lei čielgasit argumenterejuvvon
manimušta jagis 1973, goas sá-
miid iežas dutkanásahus, Sámi
instituhta álggahii Norggas
Guovdageainnus. Gielladutka-
muša bálddas Sámi Instituhta
dutkanprográmmii gulai álggu
rájes fitnodateallima, birrasa ja
vuoigatvuodaid dutkanmuš.

Sámedutkanmuša radikála
muddui gulai hui krihtihkalaš
doaladupmi lappologiiija árbeviri-
rui, mii oidnojuvvui dávjá dušše

*K.B. Wiklund. Beakkán giella-
dutki ja lappologa Ruotas.
Govvejuvvon iežas 50-jagi-
beaivvi 1918s. Govva: Uppsala
universitehtagirjádju*

stereotypiijan. Radikála oainnut,
mat čatnasedje čavgadit sáme-
politihkkii, bukte fárustis váttis-
vuodaid áiggi mielde. Go oain-
nut šadde menddo oktageardá-
nin, lei dilli lahka daid lappolo-

Go sápmelaččat badjáneđje dutkamuša subjeaktan dahjege dahkkin, dutkamuš álggii speadjalastit sámeservodaga dáfus mearkkašahtti gažaldagaid.

giija oainnuid, main háliduvvui beassat errui. Sámekultuvrra vuostegeahččin biddjui olggo-beale máillbmi, mii namuhuvvui «oarjeriikkaid kultuvran». Dát-han lei juo stereotypiija, mii lei dárbbášlaš dan muttus, go iežaset oainnut ledje vel huksejuvvo-min.

Dan rájes sámekultuvrra dutkamuš lea ohcan linjáidis mánggaid váikkuhusaid siste. Go sápmelaččat badjáneđje dutkamuša subjeaktan dahjege dahkkin, dutkamuš álggii speadjalastit sámeservodaga dáfus mearkkašahtti gažaldagaid. Sámedutkamuš viidánii odđa

J.A. Friis lei sihke dovddus dutki ja girječálli ja mánggaláhkai lappologiija dutkansuorggi vuodđudeaddji Norgga bealde.

guovlluide, dego juridihkkii, historjái ja sosiálaantropologijai.

Sámekultuvrra dutkamušas guokte čielga deaddočuoggá
Nubbi dain lea sápmelaččaid kultuvra-iešstivrejupmái laktáseaddji vuoigatvuohta ja dárbu ovddidit iehčanas dutkamuša. Vuolggáčuokkis lea dutkat fáttáid, mat leat dehálaččat sámeservodahkii. Dálá dutkamuš čuovvu servodaga ovdáneami ja analysere dan kritihkalaččat. Dasa gullá maiddá iěšstivrejumi kritiseren: go radikála sámelihkadusa áigge kritiserejedje lagamustá majoritehta váldestruktuvrraid, dál sápmelaččain maiddá leat iežaset politihkalaš ja servodaga váldestruktuvrrat, maid kritihkalaš suokkardallan lea seamma dehálaš.

Nubbi deaddočuokkis lea čielggadit sápmelaččaid sajádaga davviriikkalaš servodagas; guorahallat stáhta ja sápmelaččaid gaskavuodaid. Dehálaš lea maiddá dutkat báikkálaš olbmuid gaskavuodaid, virgealbmáid ja sápmelaččaid dahkamušaid sihke almmolaš gova, mii sáhtta váikkuhit juobe politihkalaš mearrá-dusaide. Mánggadiedalaš dutkansuorgi ollá dán áigge juridihkas gillii ja skuvlejumi dutkamuššii, muhto maiddá historjjá-diehtagis turismadutkamuššii.

De go sáhtta fuomášit, máng-

gadiedalašvuohta ja mánggat perspektiivvat leat dehálaš oassi sámedutkamušas. Daid bokte lea vejolaš čielggadit gažaldagaid, mat sáhtášedje orrut leamen diehttalasat ovta diehtaga dahje ovta stáhtage perspektiivvas. Sámedutkamuša osiin diedasurggiid rájaid rasttildit ovdamearkan vuoigatvuohtahistorjá, boazodutkamuš ja kultuvrra-birrassa dutkamuš. Boazodutkamuš, mas geavahuvvojit earret eará biologiija ja kultuvradiehtagiid vuogit, leat ovdamearka das, mo ovttaskas diedasurggiid lassin dutkamuš sáhtta rasttildit nannosatge rájaid, nugo luondudiehtagiid ja olmmošdiehtagiid juogu gaska.

Iešgudege riikkas - Davviriikkain ja Ruoššas - dahkkon sámedutkamuš buktá lasi veardádalli perspektiivva. Dát lea bohtán ovdan erenoamáš bures giela ja skuvlejumi dutkamušas. Juos dutkojuvvo dušše ovta stáhta skuvlejupmi, gažaldagat sáhttet álkit šaddat diehttelassan ja oktageardánin. Iešgudege stáhta skuvlenuogáid dutkan bálddalagaid buktá veardádalli perspektiivva - ja boadusin sáhttet leat odđa mállat nuppi riikka álbmotlaš skuvlenpolitihkkii.

Seamma ášši vuhtto eami-álbmotdutkamušas (indigenous research), mii lea ovdamearka sámedutkamuššii mihtilmas ál-

T.I. Itkonen. Govva váldon girj-
jis Lapin-matkani, 1991

bmogiidgaskasaš perspektiivvas. Dát suorggit ávkkuhit goabbat guoimmiska eandalitge teoreh-
talaš ja metodologalaš dásis. Historjjálaš vásáhusat, skuvlen-
vuogádaga váikkususat ja iešgudetlágan eatnangeavahan-
vuogit leat sullasaččat sápmelač-
čain ja eará eamiálbmogiin. Nup-
pe dáfus Davviriikkaid sápmelač-
čaid dilli lea maiddái nu earálágan go veardida eará eami-
álbmogiidda, ahte teoriijaid ii sáhte «importeret» dakkáraččan.

Sámedutkamuš mánggaid rá-
jáid alde ja «guovtti ilmme gask-
kas» čuovvu boares sápmelaš
strategiija, mas postkoloniála
teoriijas geavahuvvo namahus
shuttling, suhkkolastin, (molssa-
šuddan) iešgudetlágan perspek-
tiivvaid gaskkas. Muhto instituh-
taid ja diedasurggiid máilmmis
ilmme lonuheapmi buktá mielde-
dis váttisvuodaid. Dat leat dávjá

*Sámedutkamuš mánggaid rájáid alde ja «guovtti
ilmme gaskkas» čuovvu boares sápmelaš strategiija,
mas postkoloniála teoriijas geavahuvvo namahus
shuttling, suhkkolastin, (molssašuddan) iešgudet-
lágan perspektiivvaid gaskkas.*

seamma váttisvuodat, mat laktá-
sit mánggadiedalaš ja servodatlaš
dutkanii.

Sámedutkamuša diedalaš dohkálašvuoha

Okta stuorámus váttisvuodain
lea eahpádus sámedutkamuša
diedalaš dohkálašvuodas, mii ain
duollet dállet boahdá ovdan.
Seamma eahpádushan dávjá
laktása mánggadiedalaš dutka-
muššii. Go sápmelaččat leat šad-
dan subjeaktan iežaset dutkamu-
šas, sin eahpidit subjektiiivvalaž-
žan. «Sáhttago iežas kultuvrra
dutki leat objektiiivvalaš?», gullá
sápmelaš dutki dávjá. «Ehpetgo
dii leat easttalaččat dutkat ieža-
det álbmogá?».

Seamma logihka mielde sáhtá-
šii jearrat, sáhttago fránskalaš
dutkan objektiiivvalaččat iežas

kultuvrra, dahje suomelaš? Mii
lea su objektiiivvalašvuoda krite-
ra? Diedusge dat, leago dutkamuš
luohttehahti ja njuolggadusaid
mielde dahkkojuvvon? Čuov-
vugo dat diehtaga prinsihpaid,
mat leat kritihkalašvuoha, objek-
tiivvalašvuoha ja gulahallan?

Eahpádusat sámiid dohkálaš-
vuoda hárrái muitalit das, ahte
sámiid návccaide doaibmat die-
dalaš árvvuid ja njuolggadusaid
mielde ii luhttojuvvo. In sáhte
leat dajakeahtá, ahte livččiigo
dat boares lappologalaš árbevie-
ru bázahus? Lappologat hálided-
je bisuhit alddisteaset válddi
mearridit das, mii lea luohtte-
hahti diehtu ja mii ii. Sápmelač-
čaide ii sáhtán dán dáhpáhusas
luohttit, dasgo sii eai bastán jurd-
dašit ieža.

Stuorámus sivva eahpádusai-

Jahki s. 890 Sámis:

Ottara deataleamos muitalus

Ottar lei hologalaš hoavda gii 800-logu loahpas lei norgalaččaid
davimus ássi. Su ássanbáiki lei otná Tromssa guovllus. Ottara
deataleamos dienas dahje sisaboahu lei vearru maid sápmelaččat
bákkus fertejedje máksit sutnje. Sus lei soahteveahka man geava-
hii vearuhettiin sápmelaččaid. Sámeálvvuid son fievriddii máttás
Eurohpá gávpemárkaniidda.

Björn Collinder, Harald Grundström ja Israel Ruong govvejuvvon Ruonga promovšuvnnas 1944. Govva: Uppsala universitehta girjerádjju.

de orru leamen dat, ahte mángga sierra diedasuorggi dutkamuša lea váttis meroštallat ovttá, stádismuvvan diedasuorggi kriterai-guin, dasgo vuolggáčuoggát ja metodologiiija sáhttet leat hui earáláganat. Gažaldat lea diehtogovaid erohusain - namalassii dat, mii mange diedasuorggi mielde lea relevánta diehtu ja mo dat skáhppojuvvo. Dávjá dáid erohusain šaddá nággu das, makár metodat leat geavahuvvon.

Empiralaš dutkangovva ovddasta árbeviroleamos perspektiivva, mii lei mihtilmas maiddá lappologalaš dutkamuššii. Dan mielde dutki ja materiála leat earuheamis nubbi nuppis, ja duodalašvuodas «buhtes» diehtu lea oazžumis objektiivvalaš dutkamuša bokte. Konstruktivisttalaš dutkangova ulbmilin lea dávjá ráhkadit málle, gárggiidathtit ja rievdadit juoidá servodagas. Dan ulbmilin lea heivehit dutkamuša ja dahkat dan oainnusin servodagas. Subjektivisttalaš dahjege hermeneuttalaš dutkamuša guovddáš sárggus lea dat, ahte dutki lea dutkamuša dehálaš gaskaoapmi. Ii jurddašuvvo, ahte materiála govvida njuolggá čuožáhaga, muhto dat lea mángga geardá dulkojuvvon ja dan ferte analyseret «gurgada-said gaskkas».

Iešgudege dutkangova ovdda-steaddji jáhká, ahte dušše sin

govva diedalaš dutkamuša luondus ja mearkkašumis lea riektá. Danin empiralaš dutki atná guovtti eará diehtovuogi eahpediedalaš «politihkalaš» dutkanmállen, maid bohtosat mearriduvvet daid anolašvuoda vuodul. Dáid mielas fas empiralaš dutki lea boares positivisttalaš linjá ovddasteaddji, mii ii olláige oainne iežas vuolggáčuoggáid duogáža. Eará ášši lea vel dat, go virgealmát dahje politihkkarat buktigohtet ovdan iežaset oaviliid dutkamušaid dohkálašvuodas.

Áiddo dán dáfus miellagidevaš nordadansadji lea vuoigatvuoda-historjjálaš sámedutkamuš. Historjádieda lea árbeviro-laččat ovddastan empiralaš dutkangova, man mielde dutki čohkken fáktat ja daid dulkon lea objektiivvalaš. Juridihkalaš perspektiivvas fas servodagaid gaskasaš váldestruktuvrrat ja daid váikkuhusat ovttaskas olbmuide ja olmmoščearddaide leat guovddázis. Go goalmát dahkkin lea leamaš beaivválaš politihkka, mas olbmuin leat dovddut guov-

dilasas, ii sáhte vealtat oktií beaškkehemiin.

Man muddui Keskitalo kritihka fáttát leat rievdan 30 jagis?

Čielggas lea, ahte Keskitalo máinnašan eahpesymmetriija nappo olggobeale ja sápmelaš dutkiid gaskkas lea seilon. Orru leamen, ahte 29 olggobeale dutki vástidit ovttá sápmelaš dutki. Navddán, ahte dát eahpesymmetriija ii jávkka gosage. Jáhkán, ahte vel 30 jagi geahčen lea seamma dilli, man anán hui uno-

Mu mielas lea liikká viehka utopisttalaš doavut, ahte hálddahus-olbmáid doaladumit rievddašedje; dathan livččii luonddulágaid vuostá.

hassan. In liikká ane dutkiid meari deháleamos gažaldahkan. Deháleamos lea dat, gosa dutkamuš viggá ja váikkuha.

In oalle láhkai liiko dasa, ahte olggobeale dutkit ja sápmelaččat ain biddjojvvojit automáhtalaččat vuostálagaid. Go sápmelaš dutkit čielgasit válljejit vehá earálágan fáttáid, majoritehta dahkan dutkamuš bajida daid gažaldagaid, maid ovdamearkka dihte váldoservodat atná miellagiddevažžan ja problemáhtalažžan. Mu mielas lea ruossalas jurddašit, ahte sápmelaš kultuvra galggašii leat dušše sámii, go seamma áigái majoritehta galggašii áddet sámeáššiid. Namalassii dutkamuš buktá beroštumi ja vásáhusaid, iige nuppi kultuvrra sáhte áddet nu, ahte dušše váldá dieđu vuostá. Dat ii leat doarvái, ahte mii viggat addit vástádusaid - nuppit galget maid áddet, mat ledje gažaldagat.

Lea áibbas nubbi ášši dat, gean diehtu ja gean áššedovdamuš adnojuvvo árvvus, go duodalaš mearrádušat dahkkojuvvojit. Dat lea unohas eandalitge daid dáhpáhusain, main lea gažaldat ruossalasvuodain dahje konflikttain, dahje dalle go sápmelaš áššedovdamuš badjelgehččojuvvo. Dalle go ovddut leat ruossalagaid, bohtet ovdan boares váldegaskavuodat ja doaladumit.

Ruossalasvuodaid nuppi beali, majoritehta, ovddasteaddjit atnet iežaset vuoigatvuohtan meroštallat, gean diehtu lea relevánta ja gean ii. Nuppi beali, sápmelaččaid, dutkanbohtosat ja oainnut navdojuvvojit subjektii vvalažžan.

Lea čielggas, ahte sámedutkamuša ii galgga atnit buoret dutkamuššan dušše danin, ahte dat lea sápmelaš. Diedusge dat ferte deavdit diehtaga kriteraid. Dan árvu gávnnavuovvo kritihkalaš ságastallama bokte, nugo buot earáge dutkamuša árvu. Muhto juos ii álgoálggusge sámedutkamuš dovddastuvvo, ahte sámedutkamuš buvttada relevánta dieđu, dalle eaige sápmelaččaid návccat dikšut iežaset áššiid dovddastuvvo.

Mu mielas lea liikká viehka utopisttalaš doaivut, ahte hálldahusalbmáid doaladumit rievddášedje; dathan livččii luonddulágaid vuostá. Seamma láhkai jorgut lea doaivut eahpesymmetriija rievddama, go dathan meark-

kašivččii sullii dan, ahte vehádat šattašii stuorát joavkun go majoritehta. Dehálaš lea jearrat, leatgo sápmelaččaid vejolašvuodat váikkuhit dutkamuššii ja dutkamušas buorránan?

Dán dáfus lea dáhpáhuvvan oalle stuorra nuppástus. Mearkašatti lávki ovddos lea diedusge dat, ahte sámii leat ieža badjánan dutkamušaideaset sibeaktan, dahkkin. Sámi Instituh- ta lassii leat šaddan lágádusat ja institušuvnnat, main sápmelaččain lea vejolaš sihke oahpahusa ja dutkamušša bokte váikkuhit sáme kultuvrra dálááigái ja boht- tevuhtii. Álbmotlaš lánkaásahus, davviriikkalaš sápmelašháldda- hus ja riikkaidgaskasaš eami- álbmogiid doaibma leat buktán dárbbu skuvlet odda áššedovdiid.

Oulu universitehta lea nannen sápmelaš kultuvrra oahpahusa ja dutkamuša eará ártkalaš dutka- muša bálddas. Dat lea dehálaš čájehus nuppástusas, mii lea dáhpáhuvvan 30 jagis «majoritehta- vehádat»- gaskavuodain. Go sápmelaččaid kultuvrra- iešstivrejup- mi lea nanosmuvvan, lea dehálaš, ahte sápmelaččaid vejolašvuodat skuvlet iehčanas ja kritihkalaš dutkiid buorrána. ■

Jahki 1663 Sámis:

Issoras olmmošgoddin Guovdageainnus

Issoras olmmošgoddinášši lei Guovdageainnu siid- da gearregis guovvamánu 10. beaivve 1663. Hean- darat-Piera sogalaččat ledje váidán Nils Anders- sona gii lei navdojuvvon goddán vihtta olbmo, na- malassii Heandarát-Piera - Per Henriksson, su eamida ja sudno golbma máná. Bearaš oktan Nilja-

siin ledje badjelaš jagi ovdal bohtimin mearra- bivddus ruovttoluotta siidii go goddii dáhpáhuvai. Áššáskuhtti lei váldon gitta čuovvovaš geasi, danne go su duohken ledje gávdnan dávviriid mat gulle bearrašii mii lei goddon. Áššáskuhtti dovddastii vearddagus ja dubmejuvvui jápmimii.

Iešgudet ge čálushámit

– esseija, koseriija, petit, paper ja artihkal

Soaitá riektasebbo go čilgešgoahtit mii esseija *leamaš* baicce jearrat *manin* dat sáhttá šaddat ovddosguvlui. Lea goit čielggas ahte dihtor-áiggi boahtimiin lea ollu rievdan ja rievdamin visot mediaid ektui, ja áinnas goit *čállon* mediaid hárrái.

HARALD GASKI

*Dat
girjjálašvuoda
suorgi dahje
šanger mii
galggašii birget
buoremusat
hyperteavstta
hástalusaiguin lea
esseija.*

Professor George P. Landow, Brown universitehtas USAs, čállá girjjistis *Hypertext* (1997/2006) ahte elektronalaš teavsttat gártet váikkuhit min kultuvrii, erenoamážit girjjálašvuhtii, oahpaheapmái, kritihkkii ja dutkamii, seamá olu go Gutenberg girjepren-tenfuomášupmi dagai.

Dat girjjálašvuoda suorgi dahje šanger mii galggašii birget buoremusat hyperteavstta hástalusaiguin lea esseija. Das lea álgu rájes «rabasvuolta» leamaš guovddážiis, rabasvuolta sihke eará šangeriid hárrái ja mudui ge rabas-

vuolta dan oaivilis ahte esseija lea fleksibel, soddjil ja vadni. Muhto esseija galgá, dahje galgai goit ovdelis meroštallamiid mielde, leat čalbmerahppi ja sávvat buresboahtima odđa jurdagiidda. Vuodustis dat maiddá lea anti-autoriteara ja fápmo-kritihkalaš. Das maid lea dialogalaš hápmi, dan oaivilis ahte hásttuha mieljurddašeapmái ja smiehttamuššii, juste dan dihtii go esseijas galgá leat vejolaš vuohttalit čáli iežas árvaladdamiid giehtadallojuvvon fáttás. Esseija rabasvuoda geažil suovvá dat čálii, dahje riektasebbo

dan dahkki – go ii dárbbáš álo leat ságas čálli – válljet oalle friijadit sihke fáttá, hámi ja presentašuvdnavuogi.

Mánnggas gohčodit esseija hybrid'an, dat ii leat cielga čáppagirjjálašvuolta iige dat gal leat čielga fágateaksta ge, vaikko servodatfága árbevierus gal lea geavahuvvon esseijanamma maiddá fágalaš čállošiid dáfus, erenoamážit riikkaidgaskašat. Dattege earuhuvvo maiddá servodatfágain ge *dutkosa*, *artihkkala* ja *esseija* gaskkas. Dutkkus dábálaččat lea stuorat monografiija, artihkal gis čálus mii almmuhuvvo diedalaš áigečállagis, nugohčoduvvon journal, dan

ektui go esseija sáhtta ilbmat sihke fágalaš ja/dahje čáppagirjjálaš čállošis. *Paper* gis lea artihkkal mii lohkkovuvvo konferánssas, muhto muđui gal sulaštahtta artihkkala mealgadii. Servodatfágalaš esseija lea kommunikašuvdna ovttadássásaččaid gaskkas, dat earrána áibbas oahpahušállošis dan dihtii go esseija ulbmilin ii leat vuosttažettiin oahpahit, baicce ságastallat viiddit ja rahpasit muhtun áššiid birra.

Esseija ii leat dego dutkkus duodaštusaid ja čujuhusaid dáfus, das lea friijaset oktavuolta fáddái maid lea giehtadallamin, muhto dat dattege ii leat mihk-

kige «fáipumiid seavdnjadasas», čálli ferte diehtit maid son áigu, ja doalahit fáttás. Esseijas - sihke servodatfágalaš ja eanet dáiddalaš teavsttas - galgá leat nugohčoduvvon *personal touch* erohussan buhtes fágateavstta ektui, mas lohkki vuordá neutrála ja anonyma čállinstiilla. Dát personal touch sáhtta leat dáiddalaš viggamuš mii čuovgá čađa ja ealásmahtta teakstadoji - dakár mii ii geavat dáiddalaš čábbodaga dušše hervema dihtii, muhto mas giellagovat leat mielde dagaheamen teavstta váikkuheaddjin, miellagiddevažžan lohkat ja kommunikatiivan sisdoalu dáfus. Vuogas giellageava-

Dat mainna olmmoš veadjá oahpásmuvvat lea iežainis. Dan dihtii Montaigne čállá ge iežas birra hui ollu, ja dakko bokte váivválaš ja ohcci olbmo birra.

Franskalaš renessansa-čállli ja jurddašeaddji, Michel Montaigne (1533-1592) adno esseijačállima áhččin.

heapmi dasto lea ulbmillaš dan oaivilis ahte dat lea mielde čatnamin esseija ollislaš kultuvrra oassin. Esseija lea áššeprosa čálus, mas goappašat bealit deatuhuvvoba, sihke ášši ja prosa, namalassii sihke sisdoallu ja hápmi, danin go dat ovtta galgaba oažžut ovdan čállosa áigumuša.

Esseija áhččin daddjo leat franskalaš filosofa Montaigne, gii 1580 almmuhii guovtteoasat girjji man gohčodii *Les Essais*, guorahallamušat filosofálaš áššiin ja olmmošlaš gaskavuodain. Su esseijat giehtadallet gierdavašvuoda ja skepsisa. Montaigne lei vuosttažettiin skeptihkalaš olbmo jurddašannávcca vejolašvuoda hárrái áddet dan maid ii oainne, gula ja dovdda konkretalaččat. Dat mainna olmmoš veadjá oahpásmuvvat lea iežainis. Dan dihtii Montaigne čállá ge iežas birra hui ollu, ja dakko bokte váivválaš ja ohcci olbmo birra. Montaigne lávii ge dadjat iežas čállinstiila ja vuogi birra ahte «Mun in oahpat, mun muitalan.» Davviriikkain gis daddjo

leat Ludvig Holberg introduseren esseija, ja somávuoda dihtii sahtta máinnašit ahte 1800-jagiid logi eanemus lohkkon girjjid gaskkas ledje Holberggas čieža, ja dušše okta dain lei čáppagirjjálaš.

Sámis formaliserejuvvui esseijačállin bákkoalaš oassin sáme-giel vuoddofágas Tromssa universitehtas 1990, 410 jagi maŋŋá Montaigne, ja jagi ovdal go vuosttas sáme-gielat esseija-čoakkáldat *cafe Boddu* almmuhuvvui. Dál lea *cafe Boddu* gártan historján, muhto sámi esseijačállin gal ain eallá. Vissásit sáhtášii gohčodit osiid sihke Lars Levi Læstadius ja Johan Turi čállošii esseijan, muhto dat čállojuvvojedje dattege eará áigumušain ja eará namahusain čáliliid beales, de dan sadjái go geahččat maŋosguvlui, sahttit baicce sávvat buresboahhtima iskat odđa čalahámiid omd. Sámis-áigečállagis. ■

Namahuvvon girji:

Landow, George P 2006. *Hypertext 3.0: Critical theory and new media in an Era of Globalization*. Baltimore: John Hopkins University Press. (Reviderejuvvon veršuvdna 1997 girjji *Hypertext 2.0*.)

Koseriija –

HARALD GASKI

Mii lea koseriija? Mas vuolgá diet sátni, ja heive go dat šládja oppanassiige sáme-gillii ja sápmelačča lundui? Jearaldat lea áige-guovdil dan dihtii go NRK, Sámeradio lea mannan čavčča ja dálvvi miehtá sádden prográmma guktii beaivái man lea gohčodan koseriijan. Váttisvuohtan lea dušše dat ahte lea measta dušše Norggas gos diet sátni geavahuvvo, illá oppa Fránkariikkas ge geavahit doahpaga dego

sátneduodji

mii, vaikko sin gielas lea sátni vuolgán. Eanjalasgielas geavahuvvo causerie loatnasátnin, muhto ii leat lahkage nu dábálaš go dárogielas. Muhto mii dat lea koseriija, maid dat sisttisdoallá ja gávdnošii go dasa vuogas sámegiela sátni?

Ii leat nu buorre dadjat mii koseriija duodaid lea, earret go ahte dat galgá meroštallama mielde leat eahpeformála esseija-lágan sártnáš, ii menddo guhkki, duodalaš somás vuogi mielde, áinnas galgá ságastalli duhkoraddat sániiguin ja gielain, maddá leat veahá ironálaš gokko heive,

muhto ii goassige njulgestaga bahámielat. Oažžu maid leat oalle priváhta, jus hálideš. Nugo oaidnibehtet, de čilgejin ovttá amas sáni nuppiin amas sániin - koseriija esseijain. Lea veahá miellagiddevaš diet ahte nu olu girjjálašvuoda ja šurnalistihka šládja-meroštallamat bohtet aiddo fránskkagielas; sihke koseriija, petit, esseija ja enquete. Livččii galgat vuordit stuorát váikkuhusa tuiskka- ja eanjalasgielas goit dárogiela hárrái, muhto aiddo dáin surggiin ii leat nu.

Dárogiela bokte leat sánit bohtán norggabeale sámegillii ge, muhto go illá áddejit suomaja ruotabealde mas lea sáhka go mii dázabeale sámit koseret, de várra fertešeimmet gávdnat die-sa vuogas sámegiela dajaldaga dan sadjái. Nu han mii lávet čoavdit áššiid go eat šat ádehatta - ráhkadat odđa sáni man sisdoalu ii oktage ollásit máhte čilget, muhto mii goittot ge ii leat dat seammá go maid dáža dahje olgoriikalaš geavaha. Sáp-melaš oainnat lea njoammilis

oahppan mo birget; go láhtte nu ahte ieš ii šat oainne earáid, de navdá ahte eai earát ge oainne su. Go addit odđa nama oahpes áššái, de ášši amasmuvvá nu ahte ieža ge jáhkkigoahitet áiggi mielde ahte min fuomášupmi dat doaba dahje sátni lei jo álggu rájes.

Mii de livččii vuogas sátni koseriija sadjái, jus leš dárbu hutkat dasa odđa namahusa sámegillii. Go smiehtá árbevirolaš hommáid ektui, de govvejuvvo doaibma buoremusat sátneduddjomiin. Dan han koserejeaddji nammalassii dahká, duddjo teavstta dahje sártnáža sániiguin. Barggu bohtosa dasto berrešii gohčodit sátneduođjin. Eat mii galgga ballat geavaheames árbevirolaš namahusaid odđa vugiid miel ja odđa doaimmaide. Go duodje-sáni sisdoalu viiddidat, de mii leat gudnejahttimin sihke árbevieru ja odasmahttima. Sátneduođjár dasto sáhtta leat sihke girječálli ja muitaleaddji ja su doaibma lea sátneduddjon. Bealistan gal áinnas dattege joatkán koseriijaid čállit. ■

Sátneduođjár dasto sáhtta leat sihke girječálli ja muitaleaddji ja su doaibma lea sátneduddjon.

Mis dattege ii leamaš áktánas šaŋger-debáhtta gal Sámis, vaikko áinnas livččii sáhttit, go stuorra oassi min klassihkalaš teavsttain leat juste dakkárat ahte daid ii leat buorre meroštallat gullat dušše ovttá suorgái.

Prosa

HARALD GASKI

Oslo universitehta girjjálašvuodaprofessor, Arne Mellberg, álggahii ovddit jagi hui miellagiddevaš šaŋger-debáhta go muhtun áviisakronihkas evttohii ahte galggašeimmet heaitit earuheames čáppa- ja fágagirjjálašvuoda, dan dihtii go dat guovttis leaba lahkanišgoahtán goabbat guoimmiskka nu sakka ahte gaskkohagaid lea váttis earuhit. Oanehaččat daddjon son baicce evttoha gohčodit goappašagaid *prosan*. Mellberg viežžá ovdamearkkaid maŋimuš áiggiid norgalaš girjjálašvuodas, ee mátkječállošiid mat seaguhit fikšuvdnaosiid iežaset dokumentáralaš čilgehusaide. Romána-čállit leat bealiteaset guhká jo geavahan dokumentára osiid iežaset diktemis, de áššis lea hui olu duohtavuohta duohkin, vaikko vel evttohus ii dáidde ge leat ovddiuvvon čuohte prosentta duodas.

Ságastallamii serve olusat, ja das lei sáhka juste girjjálašvuoda vudolemos meroštallamis. Eahpitkeahttá lea duohta ahte nu gohčoduvvon formalisma ja autonoma lohkanvuogit bukte girjjálašvuhtii odđa árvvu ja mearkkašumi áiggisteaset, juste

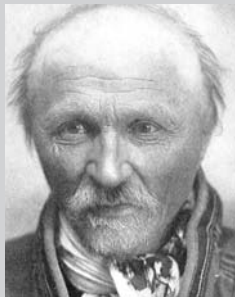
dalle go servodagas orui dehálaš luvvet dáidaga visot olggobeale čatnasiin. Dat ságastallan maiddá leamaš sámi dáidaga hárrái, ahte man muddui galgá dáidda speadjalastit servodaga ja leat čatnasan dasa? Vai galgá go dáidda leat áibbas friija. Mis dattege ii leamaš áktánas šaŋger-debáhtta gal Sámis, vaikko áinnas livččii sáhttit, go stuorra oassi min klassihkalaš teavsttain leat juste dakkárat ahte daid ii leat buorre meroštallat gullat dušše ovttá suorgái.

Ii Eurohpas ge leat girjjálašvuoda šaŋger-buhtisvuolta nu boaris, easkka romantihka áigodaga rájes leamaš dehálaš čilget čállošiid gullevašvuoda deike dahje dohko, muhto juste maŋimuš jagiid lea ságastallan rahpasan ja dutkit leat eahpidišgoahtán ahte lea go vejolaš girjjálašvuoda nie ráddjet. Logemat jagi dassá eahpidin mun muhtun semináras Tromssas man riehta lea viggat sámi girjjálašvuoda hiŋgalastit oarjemáilmmi doahpagiid mielde, muhto ii oktage dalle gal čuovvulan ášši. Sullasaš jurdagiid ovddidin maiddá *Sámis*-áigečállaga vuosttas nummiris

árbevirolaš sámi čállošiid fágadahje čáppagirjjálašvuhtii gullevašvuoda hárrái. Dulkon goit maŋimuš jagiid ságastallama dan guvlui ahte pragmahtalaš girjjálašvuoda oaidnu dál lea vuoti-goahtán formalašvuoda badjel.

Johan Turi:
Sámi vuosttaš
esseijista?

Danmárkkus dajai okta sin dovdosemos girjjálašvuoda professorain iežas luohpansártnis iežas sirdit girjjálašvuoda dutkamis kulturanalysisii ja kulturantropologijai danin go girjjálašvuoha ii leat šat seammá go mii lávii leat.

Olggobealde bohtán šangetdefinišuvnnat eai álo heive sámi čállošiid erenoamášvuhtii, eai ge govčča daid iešvuoda. Dovdosemos ovdamearka dasa lea dieđus Johan Turi beakkán girji *Muitalus sámiiid birra*. Girjji ii leat vejolaš čugget dušše ovttá hiiŋgalii, ja de gáddit ahte ášši lea čilgejuvvon. Dat girji, nugo moanat sámi čállošat, lea sihke fága- ja čáppagirjjálašvuoha, dat lea sihke esseija ja eallinhistorijá, ja dat lea dološ áiggiid birra muitalus. Muhto seammás dat lea maid dá hui ođdaáigásaš kommentára iešdovddu ja gullelašvuoda birra - dat lea njulgestaga muitalus duohtavuoda birra, nu go dalá sápmelaš dan anii.

Sámi dutkiin ja giellaolbmui galggašedje buorit vejolašvuodát iskkadit ja ásahtit iežamet lahkananvugiid giehtadallojuvvon fáttáid hárrái, ja gávnnahtit namašaid mat speadjalastáshedje erenoamášvuoda gokko dat duodaid gávdno, ja oktiigullelašvuoda

máilmmi dutkamušain mudui gokko sámi áddejumiit eai earrán namuhanveara earáin. Dássáži lea menddo dávjá dušše hutkojuvvon sámi doaba olggobealde bohtán jurdagii, muhto jurdaga sisdoallu ii leat sámáidahtton. Ii nammamolsun okto daga jurdaga sámi jurddan dattege. Gáibiduvvo fágaláš duostilvuoha ja seammás gaskkustan-čehppodat earáide ge čilget áddehahti láhkai maid mii leat dahkamin, ja erenoamážit gáididuvvo miella dáhttut iežamet olbmuid čilget min iežamet gillii dutkamiid bohtosiid.

Ohpihii Johan Turi sáhtta doaimmat ovdamearkan: Son ii gohčodan iežas čállošas amasgiel namahusaš mielde, muhto baicce muitalus. Ja son dasa lassin čálii girjjiis dego livččii muitalusa muitaleamen. Dan láhkai son lea njálmmálaš ja čálalaš oktanaga, árgabeaivválaš ja duodalaš, ja son muitá ja atná jurdagis mo heive ja ii heive čállit, dan dihtii go su girji gártá lohkkot miehta máilmmi: «Muhto ii soaba jur visot goansttaid čállit dán girjái, dan dihtii go dát girji šaddá lohkkujuvvot oba máilmmi mielde, ja olu oahppan hearrá eai soaba goasge gullat visot

Esseija

Esseija ja áviisačállošas erohus: Áviissas ii adno lohkki háleštanguoibmin, baicce kundarin.

Esseija ja koseriija: Koseriija sisdoallu lea metadásis, das ii leat mihkkige njuolga cealkamušaid, lohkki ferite ieš ohat, dulkot ja gávnnahtit maid koseriija kommentere. Koseriija lea dávjá suohtas(talli) ja áigejuvdiid. Hui lagaš fuolki *petit*-artihkkalii, mii lea oanehebbu go koseriija, ja mii ii láven adnot seammá dehálažžan go eará bihtát áviissas, de danin bardujuvvui unnit bustávaiguin, mas namma (*petit*) vuolga.

Esseija amerihká universitehta árbevierus: Freshmen English: Čállinárjehadden (jfr. sámegiell vuodofága).

Esseija ovddasta Doaivaga prinsihpa: Gielalaš fantasia ja jurdaga hástalusat.

Esseijas lea measta veadjemeahtton dahkat čoahkkáigeasu (dego koseriijas ge). Esseija lea vuodustis dialogalaš.

goansttaid.» (Turi 1987: s 113). Ja duodaid su girji lea ge eanemus jorgaluvvon sámi čálus dán rádjái, olu eanet go oktage min eatnat dutkiin oppa sáhttet ge sávvat lagamuš áiggiin. ■

**Mij doarjjop sáme tjálalasj kultuvra
ávddáimev!**

**Mii doarjut sámi čálakultuvrra
ovddideami!**

**Mijjeh doarjoejibie saemien
tjaaleldhkultuvren evtiedimmiem!**

Store Norske Spitsbergen Grubekompani

AKTIESELSKAP

Postboks 613
9171 LONGYEARBYEN
SVALBARD

Láhka ii gierdda rohčošeami

Ándde-Elle lei dušše gudajahkášaš go bearaš bođii Várjjagii, ja lei nappo riegádan 1668. Mii deaivvadit fas suinna go lea šaddan 24-jahkášaš nissonolmmožin. Son áasai ain ruovttus ja veahkehii vánhemiiddis.

AAGE SOLBAKK

Lei sápmelaš gii áasai Trondenes suohkanis. Su namma lei Mihkil. Son lei riegádan 1500-logu loahpageahčen, ja sus ledje goittot guokte bártni, Jovnna ja Duommá. Jovnnas lei nieida gean namma lei Máret, ja Duommás lei bárdni gean namma lei Svend.

Mii leat jo ollen 1600-logu gaskkamuddui. Dan áigge lávejedje Trondenesa albmát borjastit Nuorta-Finnmárkui giddebivdui. Dohko sii henjejedje guoliid goikat ja borjjastedje ruoktot. Árra geasi sii vižže daid goikan guoliid. Ja dáhpáhuvai ahte olbmot vulge fárrui. Nu mii gáddit várjagaš Dure-Ánde gárttai johttát Trondenesii. Doppe son deaivvai Jovnna nieidda Máreha. Soai náitaleigga ja oaččuiga guhtta máná, guokte gándda ja njeallje nieidda.

Muhto Dure-Ánde áibbašii šaddanbáikásis Várjjagii. Ja jagi 1662 son válddii mielddis oba

bearrašis ja borjánii Várjjagii.

Várjjagis son álggii boazobargin. Báلكká ovddas son renngodii sihke Várjjaga badjeolbmuid ja dážaid geain ledje geahččobohccot Várjjaga siidda badjeolbmuid. Sus lei maiddái bivdогоahti Várjavuon-gáttis. Muđuid su bearaš orui bealljgoadis Várnjárggas bohccuid luhtte. Doppe su mánát bajás šadde dassázi go šadde ollesolmmožin ja náitaleidje. Dušše nuoramus nieida, Elle, bázii vánhemiiddis lusa.

Ándde-Elle lei dušše gudajahkášaš go bearaš bođii Várjjagii, ja lei nappo riegádan 1668. Mii deaivvadit fas suinna go lea šaddan 24-jahkášaš nissonolmmožin. Son ássá ain ruovttus ja veahkeha vánhemiiddis. Náitalan ii leat velá. Sivvan veadjá leat dat ahte navdojuvvo lincin ja addálasan. Son rassá menddo sakka albmáiguin. Nu goittot beaggá.

Odda lágat Sápmai

Kalmar-soadi maŋŋá (1611-1613) Danmárko-Norga oačui oktovuogiatvuoda vearuhit ja badjelliigeahččat riddosiiddaid, earret eará Várjjaga siidda. Ruotta gis stivregodii sis Sámi siiddaid, earret eará Ohcejoga siidda gosa Danmárko-Norgga lágat eai bastán.

Danmárko-Norgga girkolágaid bokte eiseváldit maiddái gozihišgohte riddosiiddaid olbmuid eloštemiid ja seksuála eallima. Jos lagas fuolkkit anašedje ja gávnnahalle, de ránggáštuvvojedje garrasit. Sáhtte maid oážžut jápminduomu. Garra duomu ožžo maid náitalan olbmot jos anašedje earáiguin go náittoguimmiin.

Várjjaga sámenieida Elle lei hui ealasis ja virkos nieida, gii álo ii šaddan eallit dáid lágaid mielde. Son lei rohccui ja addálas, daddjui su birra. Danne eiseváldit su oaguhe-dje ja dáhtto dubmet su. Duo-pmogirjjiid vuodul geahččalan govvet oanahaččat su nuorravuoda vásáhusaid eiseváldiiguin – ovdal go báhtara ja jávká sis Sápmai.

Muhto de dáhpuhuvvá juoidá mii dagaha ahte sáhka jorragoah-tá Várjjaga siiddas. Lea čáppa čakčabeaivi jagi 1692. Boazo-sápmelaš Jovvna-Lávra lei fitnan gálgamin mohkiidis Čáhcesullos ja lei vázzimin njárgii lávus lusa. Son lei rávis almmái, lei náitalan ja boarraseamos mánát ledje jo ollesolbmot.

Váccedettiin njárgii son deaiv-vai Elle. Elle lei maid jođus njár-gii, ja nu Lávra mieduštišgodii su. Beaivváš báittii ja sámmálat ledje goikásat. Nu dáhpuhuvai mii ii galggašii dáhpuhuvvat. Soai anašeigga.

Maŋŋá Lávra smiehttagodii. Jurdagat orro moivašuvvamin. Son han lei aiddo furrošan – ja jos dát bodii albmosii, de gal son šattai gillát, várra ránggáštuvvot. Muhto nuppe dáfus anašeapmi nuorra nissoniin lei duodaid njálggiidan. Son jurddašišgodii guoddit eamidis ja báhtarit Elliin guhkás eret.

Son muitalii Elliin jurdagiiddis. Elle smiehtadii guhká ja loahpas giktui Lávrra árvalussii. Sin so-gas han lei varas jodašit viidát. Dan han lei áhččis ge dahkan.

Elle válddii vihtta hearggi siiddas. Guokte gulle su áhččái, okta Čáhcesullo gávpealbmái, okta Várjjaga báhpii ja okta su iežas villjii. Jovvna-vieljas váld-dii son maiddái gávtti. Miellddis válddii son maiddái vielja 12-jahkásaš nieidda Anne, gean son bearráigeahčai. Elle čilgii Ánnii ahte sii áigo fitnat Ruoššas viež-zamin árbbi. Lávra maid vieččai herggiidis ja dárbbášlaš bierga-siid, ja nu sii vuoddjájedje.

Sii johte nuortalaš siiddaide, vuos Njávdamii ja dasto Báhče-

Várjjaga siidda sápmelaččat ja hearggit. Lilienskiold 1690-logus.

veadjái, maid Ruošša fálddit vearuhedje. Vásse vihtta vahku. Elle áibbašišgodii ruoktot. Son lei dolkan nuortalaččain, geat eai diktán sin ásaiduvvat Báhčeveai-siidii. Nu Elle-gázzi lengestedje herggiideaset ja vuoddjájedje Várnjárgii.

Go bohte ruoktot, de Elleguovttos Lávrrain bivddiiga ándagassii. Lávra čilgii eamidas ahte oamedovdu lei givssi-dišgoah-tán su. Son áibbašii Várnjárgii eamidis ja mánáidis lusa. Eamit dohkkehii čilgejumi ja attii ándagassii.

Vaikko buot hearggit ja dáv-virat ledje addon ruovttoluotta eaiggádiidda ja sii ledje addán ándagassii, de diggi ii lean garvi-mis. Oainnat Gonagassii galgai su oassi. Skábmamánus celkui duopmu. Furrošeami geažil Lávra fertii gillát garra sáhku ja gut-ni manaheami. Seammalágan duomu oáččui Elle. Dan lassin

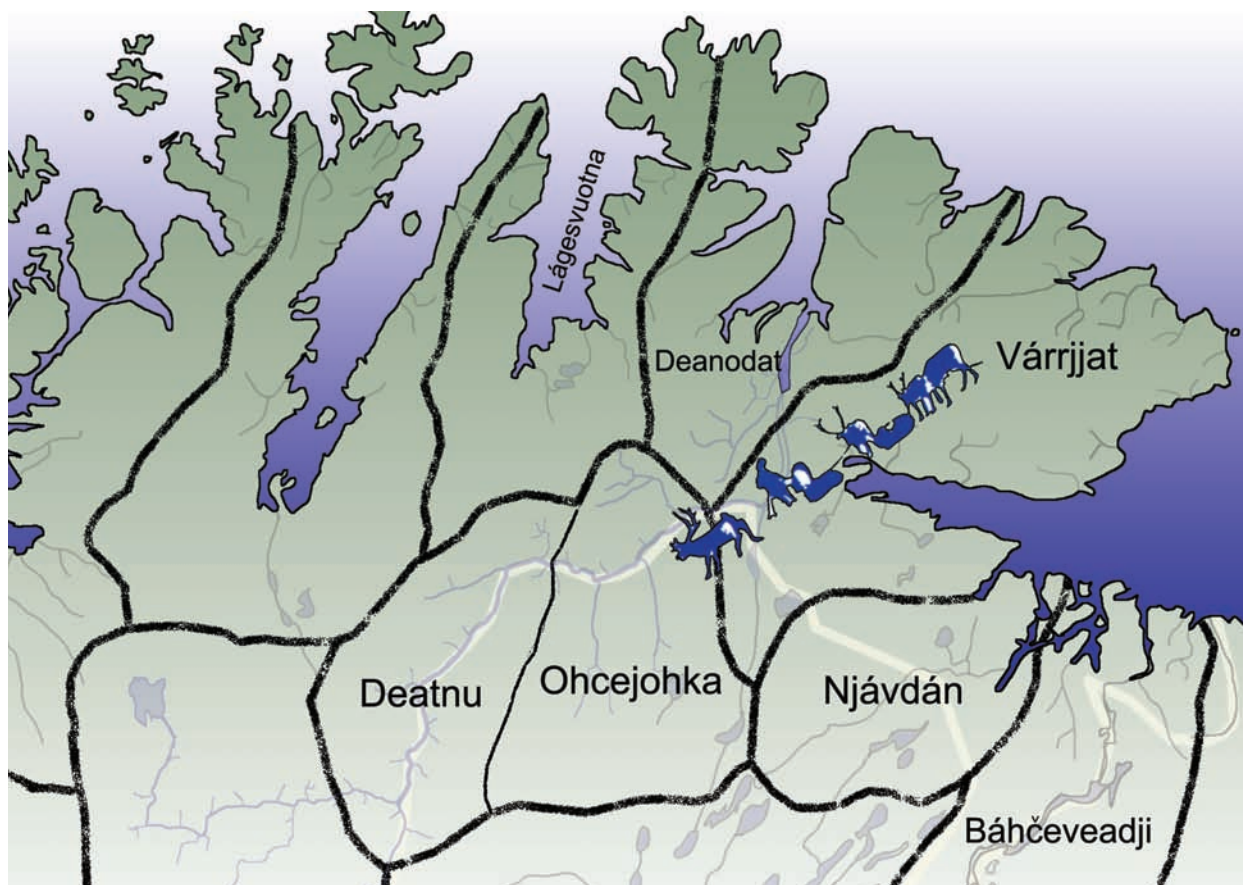
Elle dubmejuvvui guoddit Čáhcesullo guovllu. Muhto dan son ii dahkan.

Jagi maŋŋá beaggigodii fas su birra. Son vissa rohčošii duoinna dáinna ja lei šaddan máná vuostá. Son váidui ja šattai dikki ovdii suoidnemánus jagi 1694. Jovvna-Jovvna, boares geafes leaskaalm-mái, dovddastii máná áhččin ja háliidii náitalit Elliin. Elle vánhe-mat vuostálaste. Geafášedje Jovvna-Jovvna. Ii han sus lean gávdni biebmat ja áimmahuššat odđa bearraša. Elle dohkkehii vanhemiiddis rávvagiid.

Jovvna-Jovvna ii sáhttán mák-sit sáhkuid. Son dubmejuvvui giddagassii golmma vahkkui. Elle sáhkuid mávssii su áhčči.

Elle áimmahušai mánás ja oáččui iežas boazodoalu áhčis siiddas. Mánŋa jagi lei jaskat su birra. Muhto de idii muhtun fuolki.

Duommá bártnis Svendas, gii

Elle báhtarii giđdat 1702 Várjjaga siiddas Ohcejoga siidii. Kárta: Mihkku Solbakk.

ásai Trondenesa suohkanis, lei bárdni gean namma lei Jovnna. Jagi 1698 lei Jovnna bohtán Várjavutnii guolástit. Go bivdu nogai, de son bázi Várjjagii ja barggai feara maid moadde jagi. Geassemánus jagi 1700 son reŋgogodii boazobargi Dure-Ánde.

De geavai mii ii livčče galgan

geavvat. Elle ja Jovnna, fulkkežat, anašišgodiiga, ja Elle šattai áhpeheapmin. Soai mahkáš eaba diehtán ahte soai leigga vilbeležat, soai čilgiiga maŋŋá. Lei Elle eadni, Máret, gii lei muitalan sudnuide dan, go bodii diehtit Elle áhpehisvuoda birra. Dan áigge Norgga náittoslága ádde-

jumi mielde soai leigga furrožan. Ja láhka gilddii náitaleames la-gas fulkkiid.

Elles lei jo stuorra čovvi go šattai dikki ovdii Čáhcesullui njukčamánu loahpas jagi 1702. Dikkis bohte ovdan buot su linceallin ja ovddeš rohčošeami, ja diggi gávnnašii dárbaš-

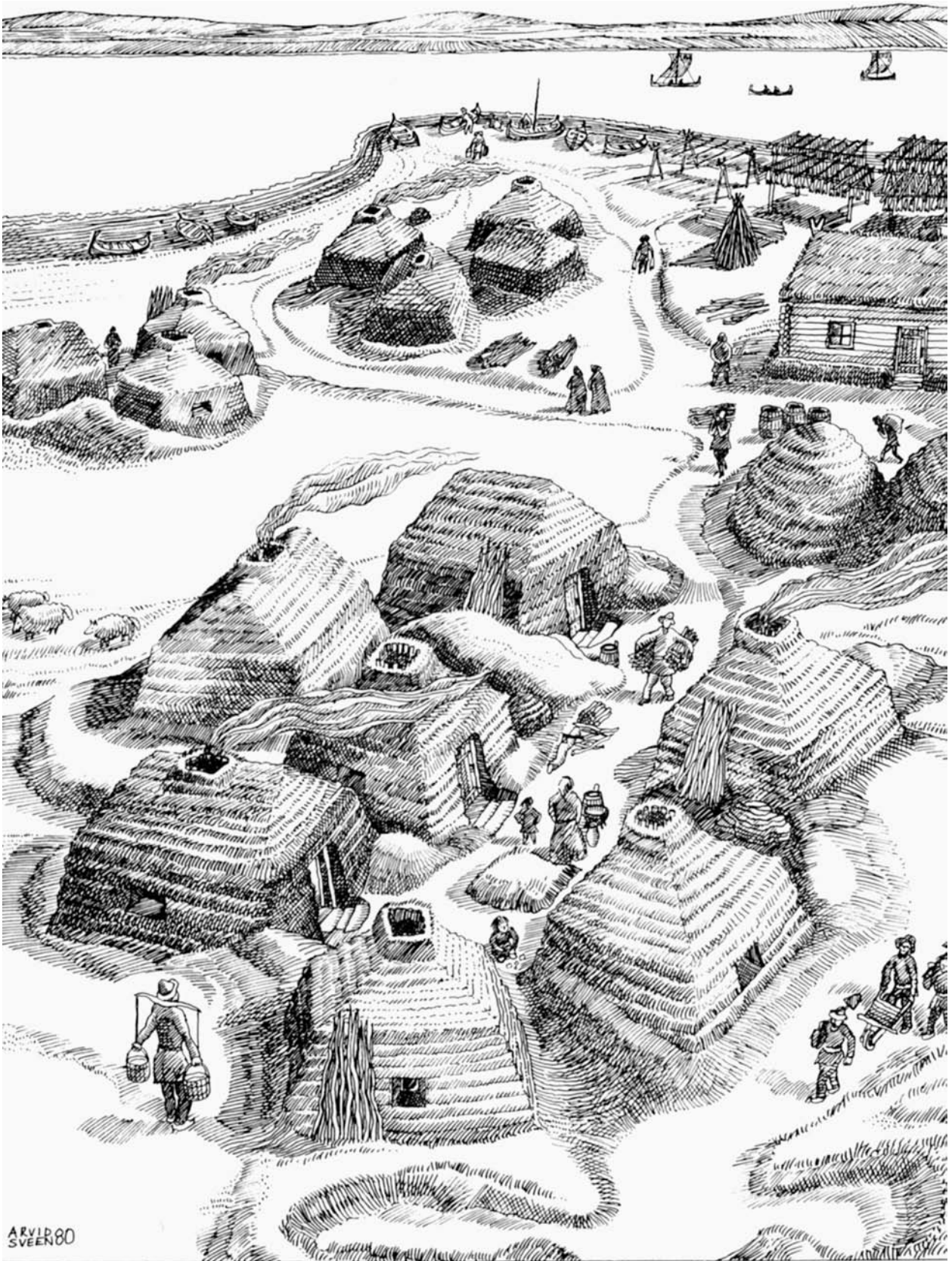
Jahki 1692 Sámis:

Sámi noaidi dubmejuvvui jápmimii

Maŋemus davvisápmelaš gii dubmejuvvui jápmimii noidošeami geažil, lei Ohcejoga-Várjjaga boazosápmelaš Poala-Ánde - Anders Poulsen, gii stevdnejuvvui Čáhcesullo diggái guovvamánus 1692. Ánde lei áššáskuhtton noaidin danne go sus lei

hálddustis goavddis ja geavahan dan «fasttes ja ipmilmeahtun noidošeapmái», nu go čuožžu čállojuvvon stevdnemis. Ánde goavddis lea ain áimmuin, ráddjojuvvon Sámi Vuorkádávviid keallatnjii.

Trondenesa girku gos Elle gásttašuvvui. Sárggus: John Savio.

lažžan guorahit boares duopmo-protokollaid. Máná riegádeapmi maid lahkanišgodii. Danne dikki loahpalaš duopmocealkámuš mañiduvvui geassediggái.

Cuoŋománu 5. beavve Elle riegádahtii gándamáná. Son gávnnašii son fertii juoidá ere-noamáža dahkat. Ja muhtun ija

miessemánu gaskkamuttus son jávkka. Miellidus son lei váldán njuorat mánás ja njeallje hearggi, guokte dain gulle su áhččái. Ii oktage diehtán gosa son lei mannan, muhto vánhemat árvaledje ahte son lei mannan oappás lusa gii lei náitalan ja ášai Ohcejoga siiddas.

Geassediggi datte celkkii duomus. Diggii ii dohkkehan sudno čuoččuhusa ahte eaba diehtán sudno fuolkevuodas maidige. Jovvna dubmejuvvui

guovtte jahkái Várggáid ladnái. Elle láhkarihkun lei olu fastit. Nu son dubmejuvvui rissejuvvot. Golmmain rissiin galggai rissejuvvot juohke rissiin golmma geardde. Dan mañná son galggai sáddejuvvot máttás guovtte jahkái ránggáštusbargui ruvkkiide. Dan mañná son ii galgan šat goassige čájehit iežas Čáhcesullos.

Danne go vánhemat eai lean dakkavide diedihan Elle jávkama, de áhčči dubmejuvvui viežžat nieiddas ruovttoluotta iežas rehkega ala nu ahte ránggáštus sáhtii ollašuttot. Dán várra ii gierdan boares Ánde. Moadde beavve mañná duomu cealkima leansman fertii vázzát siidii duođaštít boazobargi Dure-Ánde jápmima.

Elle viidáset eallingeardi báhcá dohko čihkosii. Muhto ovdalaš go jávkkai, de son dáhtui joatkit soga árbevirolaš nammaaddima. Miessemánu 20. beavve 1702 son gásttaštahtii mánás Čáhcesullo girkus, ja gánda oáččui máttaráhčis nama - Mihkila. ■

(Gáldu: Finnmarkku duopmoprotokollat 1816 rádjái, Stáhtaarkiiva Tromsa. Giittán ollu Per Einar Sparboe, gii lea transkriberen Elle diggeáššiid).

Gurot siiddus: Čáhcesuolu 1600-logus.
Sárggus: Arvid Sveen.

Jahki 1751 Sámis:

Vuosttas riikkarádjá Sámi čađa

Mañná Stuorra davviriikkaid soadi (1709-1720) Danmárko-Norga ja Ruotta sohpe loahpahit riikkarádjá riidduid. Riikkat sohpe bidjat bargui rádjakommisearaid čilget ráj boares ráfisoahpamušaid ja rádjabreavaid vuodul. Riikkat sohpe mearridit

Eatnančielggi riikkarádján gitta otná Finnmarkku rádjái. Finnmarkkus čuvvo muhtun láhkai čáhcejogu gitta Deanu gierragii. Dasto čuvvo Deanu gitta Buolbmágii ja das máttás guvlui Golmmešoaivái - nuortasámi siiddaid rádjái.

Ii leat lohpi ...

SILJA SOMBY

Silja Somby lea njukčamánuš «koserren» NRK Sámi Radios. Dát ánsšášit deaddiluvvot logusin, ja fállat daid *Sámis* lohkkiiide.

Min otná Sámi servodagas leat ollu váttisvuodat - leat báhčaleamit, illásteamit, goddimat ja rievideamit.

Eai ovdal lean dákkáraš váttisvuodat nu mot dál lea - ii dárbbáš leat dan dihtii go buot lei ovdal nu ollu buoret go otne, muhto lea baicce nu ahte ovdal eai astan eatnašat olus eará go bargat birgejupmái.

Dat lea mu mielas veaháš dakkár tabu - gielddus fáddá - min servodagas, ahte dáppe lea leamaš máilmmes stuorra geafivuohhta ovdal. Eai olbmui lean dálut ja guhkkien eret biillat. Mángasat leat orron godiin gitta 1970 logu rádjái - várra vel manjelii. Ja ii dat leat nu ártet mu mielas - mii leat leamaš álbmot geat leat eallán luonddu ruovttudoalun, mas maiddá luonddu jurddašeapmi lea oassin. Min máttuin lei hui stuorra beroštupmi lundui ja ahte luonddus galggai johtit luottaid taga - dát jurddašanvuohki heive funet oktii industriija ja kapitalisma ovdánemiin mii lea báidnán oarjemáilmmes jurddašeami manjemuš 100-200 jagi.

Ieš mun in fuopmán dan ovdal go orron máddin - go dohko fárrejin, mu mielas doppe ledje nu issoras ollu boares biillat. Jurd-

dašin ahte gal máddin gusto eai leat nu riggát go davvin lihkkáge, go juo leat nu heajos biillat. Okta mu skihppáriin lávii vuodjit boares ladain, ja dáinna lei son máilmmes duhtavaš. Muhto de mun fuopmájin ahte mis davvin dat baicce lea nu hirbmat ollu odđa biillat - dán in lean goassige jurdilan jus in lean orron máddin. Diedusge buollaša dihtii mii dárbbášat buriid biillaid, muhto mun navddán doppe lea juoga eará vel duogábeal mii dahká ahte mis buohkain leat odđa ja fiinna biillat. Lean oahppan ahte jus álbmot gillá čearddalašvuoda dihtii, de leat muhttin mekanisimat mat bohtet johtui. Okta mekanisma lea dárbaš čiehkát dan heahpada mii lea čuvvon čeardda gullelašvuhtii. Nu ahte go leat leamaš geafit de galgat nuppe vuoru čájáhaddat man riggát mii leat, čiehkán dihtii ovddeš áiggiid ruohisvuoda.

Ja de gáibidit iežamet nuorain ahte sii galget lihkosmuvvat

máilmmes - sii galget vázzit skuvllaid ja šaddat juoga geaninge - ja dakko bokte lokte bearráša ja soga árvvu. Muhto buot dát gáibádušat gáidadi min eret min duohta dilis - dat dilli gos mii oktii leat eallán luonddu hálddus, buori ja bahá beliin. Soaitá ahte mun romantiseren dološ áiggiid go dáhttu ahte galggašeimmet sáhttit eallit dakkáraš eallima maid min máttut leat dahkan. Muhto vaikko makkáraš romantiškálaš áibbašeapmi de leaš mus dološ eallinvugiide - de duohtavuohhta lea ahte mii eat beasa dan dahkat. Ii leat šat lohpi bohccuiguin bargat - dus ferte leahket enheta, ja dakkára gal illá fitne dáid beivviid gos boazolohku galgá njieđjat. Vaikko vel leačča mearka, de leat earáid hálddus mearkkainat. Illá lea lohpi luosaid bivdit, illá lea lohppi ealggaid bivdit - ja jus don dan dagat, de buot láhkagáibádušat ja ruhtadivvagat dagahit dan ahte kilohaddi biergus lea mealgat badjelis go jus

oastát bierggu gávppis. Eará elliid gal juo ii leat lohppi bivdit. Fargga ii leat lohppi gárdut (lean gullan ahte ellid suodjalus lea garrasit dien bivdovuogi vuostá). Illá lea lohppi vuonas viežžat guliid. Jus áiggut muoraid čuohpat, de maid fertet jearrat lobi, ja dat dáhpáhuvvá dušše oktii jahkkái. Ja jus áiggut eanandoallin, de orru ge doppe leamen doarvái njuolggadusat ja gáibádusat mat hehtejit mahkkáš buohtalusealáhusa. Jus mahkkáš áiggošit buohthalmus ealáhusain iežat ealihit - it sáhte, go dalle it produsere doarvái - leat dušše veahtun. Lea oalle ártet go eai leat vel reguleren murjema ja luomečoaggima - dat vel áidna maid sáhtát dahkat meahcis almmá lobihuššama.

Siivošit ja gulul mii bággejuvot stuorra servodahkii ja dan eallin-ja jurddašanvuohkái - ja mii gáidat eanet ja eanet eret luonddu eallinvugiin. Ja loahpas eai leat varra min árbevirolaš máhtut eanet go museagálvvut ja dalle vel sáhttit gáibidit ráddehusas ahte sii galget midjiide hukset dán musea gosa vurket buot min vássán máhtu.

Ja dát lea mu mielas dat stuorámus geafivuohhta mii midjiide sáhtáši dáhpáhuvvat. ■

Jahki 1826 Sámis:

Riikkarádjá nuortasámi siiddaid čada

Riikkarádjá gaskkal Norgga ja Suopma-Ruošša sohppojuvvui. Riikkat juogadedje nuortasámi siiddaid.

Jos mun vuoittášin

Lohken gieskat dáža aviissain ahte USAs - riika gos diedusge buot lea vejolaš dán máilmmes - lei soames vuotán 2,5 millijárdda kr. iige lean bohtán viežžat ruðaid. Ii oktage diehtán gii dat lei.

2,5 millijárdda kr! Dat han lea 2500 millijuvnna kr! Jurddaš jus mus nie ollu ruhta! Maid mun dagašin 2,5 millijárdda kruvnuin!

Álgnos livččen máksán buot iežan velggiid, ja de huksešin alccen dálu - ii, mun huksešin dáluid, go dál han lea mus nu ollu ruhta ahte daid han várra illá nagoda golahit. Huksešin dálu Sirbmái - iežan ruovttubáikái, ja Guovdageidnui - gos dál orun. Dasa golašedje várra 3-4 millijuvnna. Muhto dat galget leat dakkár luonddugáhtejeaddji viesut, nu ahte dasa dáidá gáibiduvot sierraláganaš teknologijja - ok, lassin millijuvnna diesa. Ja de vuolggášin mátkoštit birra máilme - hm, dat gal várra ii mávsse go moadde čuohte duhát kr. Dasto áshivččen oahppofoandaid iežan mánáide, nu ahte sis leat ruðat go álget skuvlaid vázzit. Dasto skenkešin iežan lagamusaide maid dal de sii dárbbášit - dasa sihkkarit golahan moadde millijuvnna. Ok - dál lean golahan várra 15 millijuvnna kruvnu.

Hm - maid vel?

Juo, mun huksešin Sámi priváhta skuvlla! Ja dat galgá leat duohta Sámi báikkis ja das galgá

leat sámi sisdoallu - mealgat eanet árbevirolaš ja praktihkálaš oahppu go maid mii otne gávdnat almmolaš skuvllain. Dása golahan sullii loginár millijuvnna kr - dasa lassin ferten vel áshahit foandda man reanttut ealihit skuvlla jus de mat nohkkon ruðain gaskan (ha-ha-ha).

Dasto álggahivččen álgoálbmot filbmaguovddáža mas maid livčče vuoddun moaddeloht millijuvnna kr. man reanttut galgagašedje juhkkot buori álgoálbmot filmaprošeavttaide miehtá máilme.

Dasto mun diedusge ieš dagašin moadde filmma - dasa golašhivččen várra 30-40 millijuvnna kr., várra eanet - lea dan duohen man ollu teknologijja válljen ja makkár máinnas mus lea. Dasto mun huksešin hotealla ja turista-guovddáža - diedusge Guovdageidnui, go doppe han lea buollán hotealla, iige oktage oro áigumin cegget dán šat. Ja diedusge Sirbmái - go Sirbmá han maid dárbbáša bargosajiid - dása gal gollá sihkkarit 50 millijuvnna kr. Jogo son lean buot ruðaid golahan? Lean golahan sullii 150 millijuvnna kr - leat ean báhcán 2350 millijuvnna kruvnu! Dál gal ferte leavttu bajidit. Ok - dan sajis go hukset ovta priváhta skuvlla mun huksen juohke sámi báikái gos orru dárbbášit - priváhta skuvlla. Dál gal šaddá diet prošeakta moadde 100 millijuvnna kr. divrraset. Ceggen maid oahppofoandda mas sámi ja

álgoálbmot nuorat sáhttet ohcat ruda jus hálidit studeret! Rievddan filbmafoandda Álgoálbmot kulturfoandan ja bijan dasa sullii 200 millijuvnna kr. vuoddun. Dál gal lean lagabui 1000 millijuvnna golahan - yes sir, I can boogie!

Oasttášin Oslo ja Tromsii dáluid guovddáš báikkiide, maid ásahivččen Sámi dálun. Ferten vel seammás cegget ealihattin foanddaid - 100 millijuvnna.

Dál mun fuobmán ahte lean vajáldahtán ealáhusaid. Boazodoallu! Boazodoallu ferte oazžut iežas oahppoguovddáža - 20 millijuvnna kr.! Riddo guolásteapmi - dása bálkáhan Norgga ja Sámi čeahpimus lobbyistaid bargat guolástusvuogiatvuoda áššiin ja vel seammás ceggestan moadde guolástusguovddáža - Unjárgii, Ommáivággái ja Porsáŋgui ja vel soames eará báikkiide - 100 millijuvnna kr. Ceggešin nuortasápmelaččaide ja lullisámiide ja julevsámiide ja eará sámiide kulturviesuid ja

museaid, buot maid sii hálidit. Lujávrris veahkehivččen Sámi guovddáža stuorrut, ja stuoridivččen radiodoaimma, ja bijašin johtui eará ealáhusprošavttaid. Ceggen mudui ge ealáhusfoandda mas galget sámit beassat ohcat ruđaid. Ozašin dán áhkoža gii lea mañemuš gii hállá tersámiegielsuopmána - bijašin olles dutkanprošavtta johtui dokumenteret dán sámegeiela, ja eallinvuogi.

Bijašan garra lobbyistaid cegget buot ruvkedoaimmaid, vuovdečuohppamiid ja buođudanplánaid mat ležžet hehtehusasan sámi guovlluin.

Bijašin johtui arkeologalaš roggamiid dološ bázahusain dáppe davvin, vuoi bohtá čielgasit ovdán fágalaččat ahte geat dáppe leat ágibeavve orron!

Ja dál de, de nohkagođii mu ruhta. Ja de gal lea leamaš oalle somá mus - niegadit.

Ii leat go niehku - muhto ii go leat oalle čába niehku? ■

Juohke olbmos leat vuogit mo iežas árvvoštallá.

Mun árvvoštalan iežan dáinna lágiin ahte lean vuostamužžan olmmoš. Nubbin lean sápmelaš ja goalmádin fas nisssonolmmoš. Sáhtášin joatkit dien listtu, muhto duđan diesa.

Otne mun háldidan hállat dan birra ahte leat olmmoš. Mii lea munnje dehálaš olmmožin? Leat ollu áššit maid sáhtašii guoskkahtit, muhto lea okta ášši mii lea dehálaš buot olbmuide máilmmis, ja dat lea luonddu nuoskkideapmi.

Ožžon dá diehtit ahte áibmonuoskkideapmi, dat mii dagaha dan nugohčuduvvon «green house effect» dahje gilvaviessováikkuhusa, lea nu sakka laskan ahte lea bohtán dan dássái ahte dan ii sáhte šat buoril bissehit vaikko vel nuoskkideapmi bisáivččii dál. Dat lea oalle balddihahtti odas mu mielas ja liegga dálkkit leat vihtanat dása. Lea biilavuodjin ja indistriija earenoamážit mii luoitá dan nugohčuduvvon CO2-suova, mii de fas deavdá min áimmuid nu sakka ahte olles máilbmi šaddá dego balvagokčasa vuollái gosa liekkas čoaggana. Dat suovva dagaha ilgadis bohtosiid, ja buot geahččaleamit čoavdit áibmonuoskkideami, dan nugohčuduvvon Kyoto šiehtadusa bokte, bissehuvvojit dán máilme hoavddain, USA bajimus hoavda Bush ovddemuččas. Vearrámus lea ahte go dálkkit liegganit, de

Jahki 1852 Sámis:

Guovdageainnu stuimmit

Guovdageaidnulaččat ledje bures váldán vuostá Læstadiusa oahpa. Erenoamážit danne go sárdnidii ja garastalai buolleviidnevuovdima ja jugešvuoda vuostá, mii lei billistan ja háddjen ollu bearrašiid. Morránan sámit oaguhišgohte ja vuostálastigohte ee. girkobáikki viidnevuovdi Ruth, mearrarittu dáža, gii lei jo hárrjánan vuos jugahit sápmelaččaide ovdal go njidai sin gávppis. Čakčat, skábmamánu 8. beavve 1852, Ruth ja ruottelaš ja leansman Buck godduiga. Báhppa Hvoslef cábmojuvvui.

an olmmoš

dat dagaha oljoroggamiid dakkár báikkiide gosa ovdal eai leat beassan– buollaša geažil. Jiekŋa suddá ja áhtán nohkagohtá, nu ahte oljoroggamat besset davvelii ja davvelii, ja maŋe davvelii sii besset, dade hearkkit luondu.

Na, maid mun de sáhtášin dahkat bissehít dákkáraš ovdáneami? Go mun gal jáhkán duodas ge ahte jus olmmoš hálida rievdadusaid dán máilmmes, de ferte álgit doppe gos lea stuorimus váikkuhanvejolaš-vohta – iežainis.

Maid son mun dagan mii bilida luonddu? Juo, mun vuoján biilla! Mun sáhtán heaitit biilla vuodjimis! Muhto.. mo mun de jodán go in šat vuoje biilla? Dat gal lei váddáset, muhto diesa

mus gal lea čoavddus, mun dat gal álggán čuoigat! Dat gal lea buorre čoavddus, dalle han vel beasan lihkadit, nu ahte soaittán vel šaddat sodjileappop ja sodba-deappon. Dat lea hui heivvolaš - mii sámit han leat vel dat geat leat vuosttažin čuoigalan, nu ahte geavahan vel álgoálbmot máhtu. Perfect!

Muhto eai han mus leat sábehat? In headástuva, mun ferten daid fitnat oastimen - mun vuodjáj lagamus čoahkkebáikái Áltái dalánaga. Ja go juo lean vuos golahemeamen divrras bensinruđa (ja áibmui čolgamin mirkosuova) de gal ferten vel moadde dávvira oasttestit dálui. Dárbbášan gievkkani gievkkanbiergasiid, mánná ferte oažžut

odda duhkarasaid. Biktasiid vel ferten gávppašit, ja mobiltelefonna! Dat mobiltelefonna mii mus lea, dat gal lea juo nu boaris ahte dát dohkešii dakkár geadge-áiggebázahus čájáhusdávvin. Mun gal ferten oastit odna mobiltelefonna! Ja nu dagan ja go lean bures gávppášan ja márkastán, de mun dollen báikái fas. Muhto go ollen ruoktot de lea juo oalle sevdnjat, mun lean juo golahan olles beavvi Áltás - ja lean vel nelgon ja váiban - ii dat leat ban leaika gávppiid miel olles beavvi viehkat. Ii, dál lea juo veiggodan, nu ahte in sáhte otne gal luonddu gáhttet.

Muhto ihttín, ihttín mun de čuoigalan. ■

Identitehta

Mun ja mu ahkásaččat leat bajásšaddan doahpagiin «identitehta» - dan sáni lean juo gullan nu ollu háviid ahte loahpas measta jáhkkohten ahte dat lea tearbma mii dušše guoská midjiide sámiide. In leat ovdal go šadden bures olles olmmožin áddešgoahtán dien tearpma jurdaga ja oaivila - vaikko vel lean studeren ja lohkan mánggaid jagiid. Ammal lea nu ahte jus šaddá mendo ollu sáhka ja jearaldat identitehta birra, de olmmoš áibbas jorboda ja cohkko čiekŋalis áddejupmái alces. Go bessen

veaháš gáidat dien tearpmas ja ii lean šat nu ollu hušša ja kušša das ahte makkár identitehta olbmos lea, de easka áddejin ahte juohke olbmos lea identitehta. In han mun lean gullan ságaid dán doahpagis eará go sámiid oktavuodas. Dáža dahje stuorraservodaga oktavuodain ii lean goassige sáhka dien doahpagis. Ja go viimmat áddejin mii identitehta lea, de šattai dat doaba duodai miellagiddevaš. Ja rievtti miel dát sátni lea álki - gula dal mat: identitehta - identitehtagarta.

Mii han gal buohkat diehtit

mii identitehtagarta lea - dat lea koarta mii muitala gii don leat - dávjá vel govain. Maŋŋá go šattai diet nu čielggasin munnje ahte ii leat dušše čearddamearrideaddji doaba - de lean veaháš duhkaráddan doahpagiin. Lean muitalan mo vuoruhivččen iežan - ja dáinna lágiin mii munnje lea dehálaš:

1. Lean olmmoš

Lean bidjan dán vuostamužžan go olmmošlaš dárbbut ja morála lea sullii seammá dehálaš gos dal de leaččat máilmmis: oaddit, borrat, earáiguin servvoštallat, ustivuoha jna.

2. *Lean sápmelaš*

Dat lea nubbin mu listtus go dat muitala mu gullevašvuodas oalle ollu - gos mun boadán, gos mun lean ja gosa mun manan. Dát mearrida olles mu eallima.

3. *Lean nissonolmmoš*

lea goalmmát čuokkis mu listtus. Lea oalle miellagidevaš duhkarraddat ja molssodit daid miellagovaid.

Jus mun mahkáš bijan sápmelačča vuosttažin dán listui de sáhtášii munnje leat nu dehálaš leat sápmelaš ahte hilggošin olmmošlaš beliid jus šattaš goassige konflikta dan guoktá gaskkas ahte leat olmmoš ja leat sápmelaš. Dahje jus bijašin nissonolmmoš 1. sadjái ja sápmelaš 2. sadjái de lea munnje hui dehálaš iežan nissonvuoda ovddidit ja de dasto sápmelašvuoda.

Sávašin ahte ii dárbbashiiviččii ná dahkat - muhto dákkáraš lea min máilbmi dál - dávjá don fertet dan dahkat, čijahit iežat dan mielde ahte makkár arenai leat mannamin. Dušše fal moaddásat leat nu nannosat ahte vázzet gávttin miehtá áigge.

Muhto fuomášahtti anjke lea mu mielas ahte mun sámi olmmožin lean oahppan dáidda jurdagiidda bidjat ollu searaid, dan botta go stuorraservodaga olmmoš dávjá ii darbbaš iežas analyseret dáinna lágiin - nu ahte go jearat sus ahte mii lea su dovdomearka - gii son lea dažan/ láddelažžan/ ruottelažžan, de son ii sáhte vástidit.

Muhto mun gal sáhtán - danne go lean sápmelaš. ■

Nissonbeaivi

Lean guhká smiehttan man birra galggašin otne hállat go ožžon dieđu ahte ferten váldit bajás fáttá mii heive beaivái. Leat nu ollu dehálaš áššit maid guoskkahit otná beaivve - njukčamánu 8. beaivve - oktavuodas. Leat bálkáerohusat seammá barggu ovdas, leat dat seammá vuoigatvuodat oazžut barggu seammá duogážiin, vuoigatvuoda go leat áhpeheapmi jna.

Muhto mun hálidan hállat otne ášši birra mii mu mielas lea deháleamos ja mas lea earenoamaš unnán sáhka. Lea maid ášši mii lea hui áigeguovdil - ja dat lea nieiddaid ja nissoniid illásteapmi.

Dát illásteapmi lea oalle dábálaš - mus leat alddán ollu oahppásat geat leat vásihan juogalágaš seksualálaš illásteami - dávjjimusat sii eai váidde dáhpáhusa, danne go sii eai hálit makkárge fuomášumi áššái, sii háli-

dit dušše vajáldahttit unohis dáhpáhusa ja joatkit eallima eallit nu mot álo leat dahkan. Lea menddo stuorra heahpat váidit ja rigeret - jus manat doaktára lusa, de soaitá fáhkkestaga olles gilli diehtit mii dutnje lea dáhpáhuvan. Ii das galle - sáhtá leat nu ahte son guhte lea illástan du, lea lagaš olmmoš soapmásii Politiijakantuvrras. Smávva servodagain lea dávjá nu. Na, álkimus lea gierdahallat ja ieš heahpanaddat, go dat han soittii leat du iežat ášši go nie dutnje geavai. Jus it lean juhkat nu ollu, dahje jus it lean dakkáraš biktasiin gárvodan. Lea okta iešvuohta min nissonolbmui - ja dat lea ahte mii leat máilmme čeahpimusat badjelasamet váldit ášši.

Ja dát lea juoga maid riekti maid dahká.

Mo jus dál nu dáhpáhuvá ahte nisu lea veagalvádon ja hálida váidit ášši, go šaddá nu

eahpevuoggalaš jos illásteaddji galgá sáhttit diekkáriid dahkat ránggášteami haga - ja mo jus dat eará nissoniid gis veagalváldá? Ii, nisu dovda ovddasvástádusa ja váidá ášši.

Nisu manná riektái - stuorra doaivagiin - go sus han leat duodašusat (doaivumis) ja duodalaš ášši maid ovddidit. Mii de dáh-páhuvvá?

Illásteaddji bealušteaddji falleha nissona - gula mat dál - nisu hálai ja boagustii veagalváldiin, danne lei su sivva go veagalváldui - son lei badjelmeare juhkan, nu ahte lei lohppi su rihpat - dahje, son lei gárvudan dakkáraš vuohkáii, menddo sexigis bikta-siiguin, ahte dáhtui veagalváldi iežas fallehit, dahje nieida lei juo ovdelaččas veagalváldon, nu ahte lei lohpi su oddasit veagalváldit - mu mielas dat systema

rihkku olmmošvuogiatvuodaid. Lea olmmošvuogiatvuohka gárvodit ja láhttet nu mo dáhtut, nu guhká go dán bokte it rihko láhkanjuolggadusaid - muhto - dan lea riektesystema mearridan ahte nu ii leat Norggas, dáppe ii leat lohpi gárvodit ja láhttet nu mo áiggut - danne go jus don dan dagat, de muhttin sáhtta du veagalváldit ja dat lea du iežat ášši.

Muhto jus fal ruđaid suoládat - vuoi árbmugas áhčči - dalle gal dubmejuvvot mánggaid jus it nuppeloht jagi čohkkát butkkis. Dat muitála mu mielas oalle ollu das ahte mas lea eanet árvu, ruđas dahje olbmo eallimis Norgga servodagas, Norga gii lea garrasit iežas vuovdán miehtá máilmme olmmošvuogiatvuodaid ovddimus várjaleaddjin.

Na dál lea nisu bures cápmahallan riektesystemas, muhto

liikká lea gávnnahuvvon rievttis ahte son ii leat veagalváldon. Na mii das lea boadus dalle? Juo, nisu lea gielistan - nu ahte dál lea veagalváldis lohpi váidit nissona ja sivahallat su gutnirihkkumiin. Ja dál lea veagalváldis stuorra ášši, sus han leat áššebáhpárat ja sáhtta bures duodaštit ahte - juo, nisu lea su gutni rihkkon, son lea duššiid bokte sivahallon go nisu lea ovddidan veahkaváldin čuoč-čuhusaid mat duomu bokte leat duššindahkkon.

De gártá nisu dubmejuvvot ja biddjot giddagassii, go lea veagalváldon ja lea váidán dan. Dat lea duohtavuohka otná Norgga riektesystemas.

Maid son don dagašit jus don veagalváldot? In duostta dadjat maid mun dagašin, ráhkis oabbá - ollu lihkku beivviin. ■

Finnmark fylkeskommune
Finnmárkku fylkkagielda

**Finnmárkku fylkkagielda
doarju sámi čálakultuvrra ovddideami!**

**Finnmark fylkeskommune
støtter utviklingen av samisk skriftkultur!**

www.ffk.no

Davvikaľohta
odda lgosiidu

Nordkalottens
nye startside

www.algu.no

*idna ohcansiidu
smegillii ja drogillii.*

lgo ja ohcansiiddus www.algu.no
gvnnat johtilit daid dieduid maid
ozat olles Davvikaľohtas – sihke
smegillii ja drogillii.
Bija www.algu.no
ieat lgosiidun.

*Den eneste skesiden
på samisk og norsk.*

Start og skesiden www.algu.no
gir deg raskest tilgang til
informasjonen du er på jakt etter i
hele Nordkalotten – både på samisk
og norsk. Gjør derfor www.algu.no
til din startside.

Jus hlidat almmuhusaid
algu.no siidui:
annonse@minaigi.no

For  annonsere p algu.no
annonse@minaigi.no

Min Aigi

Suomageaidnu 14, 9730 Krsjohka
Tlf: 78 46 97 00 - Faks: 78 46 97 10
annonse@minaigi.no - minaigi@minaigi.no

Mun ja Don – nappa sámii Moai

Dás ii galgga leat giela birra sáhka, muhto baicce olbmuid gaskavuodain. Jos logat čuovvovaš siidduid, de oahpásmuvat vehá dainna mo muhtin eksistensiaalista jurddaša dieid áššiid.

JOHN T. SOLBAKK

Olmmoš ii leat okto, ja filosofat, ležžet dal oskku dahje eahpeoskku (ateisttalaš) filosofat, oaivvildit dan ahte olmmoš

Olbmuid gaskavuodat, ja erenoamážit guovtte olbmo gaskavuodta, lea buot máilmmi girjjálašvuodain dábálaš ja dehálaš fáddá. Ii oppa imaš ge, go olbmo servodat lea «Áttan rájes» juo duddjojuvvon olmmošlaš oktavuodaide.

lea sivdniduvvon leat earáiguin ovttas. Dalle ferte maiddá eallenagi rahčat vai bissu ja lihkestuvvá olmmošlaš oktavuodaide.

dain. Go olbmuid gaskavuodat dávjá leat fikšuvdna girjjiid guovddáš fáddán, de muitala dat maiddá dan ahte olbmo gaska-

«Dál lean garas ja birgen okto. Ii mihkkige sáhte eastadit mu, manan gosa ieš háliidan inge divtte dovdduid sehkket iežan eallima.»

vuohtha eará olbmuid lea váttis ja nu maiddái hástaleaddji eksisteniálalaš čuolbma. Dan birra lea dás sáhka.

Oktovuohtha - ja agálaš váttis gaskavuohtha earáide

Dán čállsosa fikšuvnnalaš duogázin lea Jovvna-Ánde Vest románna *Eallin bihtát*. Vest meanuda ja govve mu oaivila mielde erenoamáš bures olmmošlaš gaskavuodaid buot su románain, ja doalvu ge lohkki eksisteniálalaš hástaleaddji áššiide. Nu han Vest románat oalgguhedje mu buokčalit eksisteniálistaid jurddamáilbmái, ja ohcat doppe čilgehusaid čuolmmaide maiguin Vest fikšuvdna-olbmot rahčet.

Eallin bihtá románna váldoperovdna Peter lea eaktodáhtolaččat válljen jorgalit sealggi ruovtguvlu, ja erenoamážit iežas

olbmuid. Olgguldusat dat orro leamen nu ahte dušše iežas so-gas, dahje juo čearddas son lea eret beasadeamen go guodđá guovllu ja ássá amas gávpogii amas olbmuid sisa. Su oktovuoda válljen ii livččii dalle dakkár mii guoská olbmuid oppalaččat. Gávpogis han son lea mearridan lihkestuvvat, ja šaddat *olmmožin*. Vaikko vel mii vissá-sit eat dieđe mii dat livččii Petera eallináigumušaid mielde, de dan goit diehtit ahte dat ii leat dakkár eallin maid ruovttus ellet. Vuosttas geardde juo go Peteriin deaivvadat románas, de ii son leat dakkár persovvna mii livččii iežas čuoldimin eret earáid searvvis, baicce lea bárisin earáiguin ovttas dehálaš doaimmain. Son han dalán maiddái ihtá nju-nuolmmožin suollema jovkui. Son lea riggá sohki náitalan, ja

dasa ge bures loahpalaččat dohk-kehuvvon, ii ge lean dušše eamida nággárvuohtha mii vuittii vuohppáhčis eahpádusaid, muhto dadistaga baicce Petera iežas dohkálašvuohtha. Peter goargnu, fitnodagas oažžu stuorát ovddas-vástádusa, ja náittosdilli Moni-kain oktáin bearašeallimiin man-ná nu mo galgá. Mánát riegádit, ja áhčči váldá ovddasvástádusa veahkehit gándamáná, ja su geas-sit bajás almmájin. Muhto datte-ge lea juoga mii ii soaba lihkestuvvama ja lihkolašvuoda čáppa govvii. Vaikko vel earáiguin lea searválagaid, de Peter lea oktonas olmmoš. Ii ge dat leat dan geažil go son lea davviguovlu ássi dál okto amas guovllus, nu go lunddolaččat sáhtášii jurddašit olbmo báhcit olggobeallái amas báikki sierranas vieruid ja okta-vuodarieggáid. Peter livččii vel iežas olbmuid siste ge oktonas olmmoš.

Peter iežas muitalusa mielde eaktodáhtolaš oktovuoda válljen lei dáhpáhuvvan juo mánnán. Dalle go lei galgan stoahkat eará mánáiguin šiljus, muitá maŋŋá

Jahki 1873 Sámis:

Vuosttas sámi aviisa

Vuosttas sámegeatlaš aviisa ilbmá 1873:s. Namma lea Muitalægje. Doaimmahus lei Buolbmáig Deanuleagis, ja deaddiluvvui Čáhcesullos. Olggosaddi lei «Vieljažiid Searvi». Doaimmaheaddjin leigga leansman Christian Andreassen ja oahpaheaddji Peder Larsen Ucce. Ucce ozai jagi ovdal doarjaga almmuhišgoahtit sámi aviissa. Ohcama sáddii Finnmarkens amtstingii, Girkodepartementii ja bismii. Ucce ákkastalai ahte lei dárbu álggahit sápmelaččaid várás vahkkoaviissa mas ledje ođdasat ja áigeovdilis ságat. Son deattuhii man dár-

bašlaš lei juohkit dieđu ja ođđasiid sápmelaččaide. Son oaivvildii sápmelaččat ledje sakka bázahallan čuvgehusa dáfus siviliserejuvvon máilmmi eará álbmogiid ektui. Sis eai lean aviissat, girjjit, eai ge bládit sin iežaset gillii, ja lohkanhárjaneapmi ge lei heittot. Dasto eai ožžon sápmelaččat skuvllas makkár ge oahpu iežaset gielas eai ge iežaset gillii. Buot oahpahus lei dál dárogillii.

Eai sii ožžon doarjaga. Ja 1875:s fertejede heaitit go eai suitán šat almmuhit aviissa.

ieš dán áiggi bahčagit: «- geassá-
din oktovuhtii ovdal skuvlaagi,
heahpanin ja vurden áiggi goas
beasan vuolggit» (s.72). Áhčči lei
sivalaš su heahpanemiide, ja
sivalaš dasa go geassadii dalle
earáid searvvis. Man muddui
diet geassádeapmi oktovuhtii lei
doaimman su nuorravuodaáig-
giin, ovdal go gudii guovllu, eat
diede. Teakstaduodaštus ii leat
dán oassái su eallimis. Mii fertet
dalle váldit vuhtii, ja jáhkkit
Petera sániide, mat sistisdollet
ahte son lei hilgon eará olbmuid.
Čuovvovaš Petera iežas sánit
dáidet mitalit eanaš su dov-
duin, ja su eallinvuogi válljemis.
Peter lea juo gávpogis, náitalan
ja mánát, ja dilít buorit ja riekta.
Jurdagat dattege ain máhcčet
áiggis maŋás:

«Dál lean garas ja birgen

*okto. Ii mihkkige sáhte eastadit
mu, manan gosa ieš háliidan
inge divtte dovdduid sehkket
iežan eallima. Lean seamma
nanus go eadni lei ja lea vel
várra otne ge, muhto lean dakko
earálgán ahte in vajálduhte,
njuvddán vuollásan ja duššadan
buohkaid geat bajidit gieda mu
vuostá.» (s. 71.)*

Dát eambbo go geažida ahte
čatnasat ja gaskavuodat eará
olbmuide eai lean dakkárat mat
livččii lunddolaččat olbmo ealli-
mis. Ollesolmmožin gávpogis
Peteris orro leamen dábálaš olm-
mošlaš gaskavuolta eará ol-
bmuide, ja orro sidjiide leamen
dábálaš oktavuodadovdu. Muhto
dás bajábealde Petera máinna-
šuvvon eallinnjuolggadus dáidá
dattege min bidjat eahpidit su
daguid, ja daid duodalaš duogá-

ža. Olbmot dáidet Peterii leat
dušše gaskaoapmin, objektan
maid bokte ieš sáhtášii lihko-
stuvvat. Dovdomearkan Petera
gaskavuhtii eará olbmuide su
gávpoteallima báresáiggiid, lea
nu ahte made apmasat olmmoš,
dade buorebut gaskavuodat orrot
doaimmamin. Go guovtte olbmo
gaskavuhtii ráddjejuvvui dilli, de
Peter ii doaimma olmmošlaččat.
Dat mearkkaša ahte son omd. ii
hálddaš guovtte olbmo lagas
gaskavuoda, ii goit dakkár ol-
bmuiguin geat leat su lagamusat,
namalassii bearaš maid gávpogis
lea ceggen. Gaskavuodat sidjiide
šáddet olgguldassan, ja dušše
danin maid dajašii dábálaččat
dohkkehuvvon kultuvralaš dáh-
pin, dahje konvenšuvdnan.

Die dušše unna oasáš das mo
Vest fikšuvdna-persuvdna ihtá
olmmožin. Ii diedusge nu sym-
páhtalaš, muhto eahpikaehttá
jáhkehahtti olmmoš dán teaksta-
duojis.

Eksistensijalista Buber čilge *Mun-Don*

Eksistensafilosofa Martin Buber
(1878-1965) livččii dadjan ahte
Petera gaskavuolta nuppi
olbmui ii leat duodalaš *Mun-Don*
gaskavuolta, go Peter ii nákke
dahje ii áiggo deaividit earáguin
nugo *Don*. Son ii raba iežas, ii ge
atte ieš iežas olmmošlašvuodas
earáide máidige. Dán Petera vái-
gadis, ja olmmošmeahttun leah-
kinvuogi sáhttá bures čilget Bu-
bera *Mun-Don* ja *Mun-Dat* kate-
goriaiguin, maid son gohčoda
vuoddosátnin. Dáid vuoddosá-
niiguin Buber čilge man lágan
gaskavuolta olbmos sáhttá leat
nuppi olbmui, ja su birrasii.

Buoremusat lihkostuvvá hálešteapmi jos mii eat čieगत iežamet oaivila, dahje eat leat gergosat vuostálastit, muhto baicce leat rahpasat ja rehálaččat.

Muhtin *Mun*:as sáhtta leat ovttabealláas gaskavuohtha muhtin oapmái dahje muhtin olbmui, dahje sus sáhtta leat lotnolas gaskavuohtha muhtin eará *Mun*:ai, geainna son deaivida nugo *Don*. Gaskavuohtha muhtin *Dat*:ai lea subjekta/objekta gaskavuohtha, olmmoš olgguldasat geahččá dahje meannuda nuppi, muhto doalaha dattege gaskka. Dien vuogi leahkima bokte *Mun* lea duvdimin eret sihke juoga alldes ja maiddái sus gean geahččá dahje meannuda. Gaskavuohtha nubbái lea dakkár mii lea oppalaš, ja dan láhkai gáibida olbmo oppalaččat. «Vuoddosáni *Mun-Don* ii sáhte eará láhkai cealkit go olbmo oppalaš iešvuodain», dadjá Buber, ja viidáseappot:

«Mun ieš alldes ii gávdno, muhto dušše dat Mun gii gullá vuoddosátnái Mun-Don ja dat Mun gii gullá vuoddosátnái Mun-Dat.

Go olmmoš dadjá Mun, de son lea oaivvildeamen nuppi dien guoktás.

Dat Mun man son oaivvilda, lea mielde go son dadjá Mun. Maiddái go son dadjá Don dahje Dat, de lea nuppi dien guoktá vuoddosáni Mun mielde.

Leat Mun ja dadjat Mun lea okta ja seammá. Dadjat Mun ja dadjat ovtta vuoddosániin, lea okta ja seammá.

Dat gii dadjá vuoddosáni, manná sáni sisa ja lea das.»¹

Gaskavuohtha nubbái lea dalle nu ahte «Son gii dadjá Don, sus ii leat miige juoga, ii leat miige. Muhto son lea gaskavuodas.»² Dát gaskavuohtha šaddá duohtan dušše go *Mun* ráddjekeahhtá váldá vuostá dat mii nuppi olbmos suonjarda. Easkka diekkár olbmuid gaskkas geatnegahtti lotnolas gaskavuodas gávdnat njuolggadusaid eallimii. Dán dili Buber gohčoda *Persovnnalaš deaivideapmin*, ja son deattuha mo dat čieknuda olbmo eallima. Duohta eallin lea dalle deaividit.

Bubera jurddašanduoga sáhtášii veardidit diliin go guldat muhtin ságastallama diliin go háleštat nuppiin olbmui. Guldallettiin ságastallama don sáhtát jurddašit eará áššiid, ja álkket sáhtát láhppot iežat jurdagiidda jos ii leat stuorát beroštupmi fáddái mas lea sáhka. Háleštettiin, jos mii duodalaččat leat hálešteamen, de fertet leat don das. Dalle don fertet áddet, ja dahkat maiddái nu vai iešge áddejuvvot. Buoremusat lihkostuvvá hálešteapmi jos mii eat čieगत iežamet oaivila, dahje eat leat gergosat vuostálastit, muhto baicce leat rahpasat ja rehálaččat. Rabasvuohtha guktui guvlui lea Bubera persovnnalaš deaivideami dovdomearkan. Fuobmášahttin veara lea maiddái Bubera oaivil ahte eat dušše nuppiin olbmui mana namahuvvon *Don*-gaskavuhtii. Son čilge ahte govvadáid-dárii šadda motiiva maid lea

govvideamen namahuvvon *Don*. Go mii earát galgat juoga dáid-dabarggus oazžut, dahje dan áddet, de fertet mii dan maiddái alccemet dahkat *Don*:ain.

Dilit *Mun-Don* ja *Mun-Dat* oppaáiggi gilvohallett vuoitit olbmo miela. Dattege Buber ii oaivvil dan ahte mii galgat dušše leat *Don*-gaskavuodas min birra-siin, go dakkár dili loavttášii olbmo. Olmmoš ferte gávdnat dán guovtte leahkima vuohkái dohkálaš balánssa. Goappašat relašuvnnat duddjojot olmmošlaš eallima: oapmegaskavuohtha - *Mun-Dat* - addá oahpu; ja persovnnalaš lotnolasgaskavuohtha - *Mun-Don* - fas addá olmmošlaš láhttemii ja doibmii árvvuid ja mihttomeriid. «Dat haga olmmoš ii sáhte eallit. Muhto son, gii dušše eallá *Dat*:ain, ii leat olmmoš.»³

Mun-Dat ja *Mun-Don* gaskavuodat maiddái gustojit identitehtaváttisvuhtii. Dušše soames *Don*-relašuvnnain sáhtán mun šaddat ieš, oaivvilda Buber. Deaividettiin eará mielaiguin movttáska ja ahtanuššá mu iežan miella, otkovuoda isolašuvnnas ii sáhte oktage miella ahtanuššat olmmošlašžan - juoga mii galggašii duodaštuvvot mitalusain mánáid birra geat leat elliid luhte bajásšaddan. Mii diehtit iežamet sielu birra dušše dainna go deaivat eará mieldesieluid; sorjjasmeahttun, isolerejuvvon ovttahas lea abstrakšuvdna, ii

miige persovnnaid. Persovnnalaš deaivideami dehálašvuotta oidno das go mii bággehallat rabasvuhtii. Dasto oahppat mii maiddái dovdat iežamet. Rabas, geatnegahtti lotnolasvuotta lea mii min dahká olmmožin, oaivvilda Buber.⁴

Peter lea «bisánan» olmmoš

Bubera kategoriain Petera gaskavuotta earáide lea *Mun-Dat* diláii bisánan. Peterii leat eará olbmot, geat leat vejolaš *Mun* sturrodagat, dušše oamit, son daid ii dáhto dahje ii ane eará go oapmin. Nuppi láhkai čilgejuvvon, Peteris lea seammá gaskavuotta soames *Dat*:ii go sus lea eará *Don*:ii. Das čuovvu ahte sutnje ártegis láhkái *Dat* - oapmi - oážžu persovnna saji, ja dasa maiddái bidjá persovnna iešvuodaid. Son dalle ii leat dušše olbmo unnidan oami dássái, muhto maiddái molson eret olbmo dan sajis gosa olmmoš duodalaččat gulašii, ja bidjan dasa oami. Su gaskavuotta biillii omd., ja mo son dan geavaha, lea buorre govvan dása. Go son dovdá balddonasaid lahkaneamen, miela ja sielu ráfái uhkidussan, de son čohkána biillii. Váldoluottas mearihis garra leavttuin son ain dain beassá báhtui, ráfo ja gáddá váttisvuodaid leat čovdán. Ii buot áiggiid leat ieš dihtomielalaš das mat su uhkidit, vaikko vel mášuhisvuotta dávjá su doalvu gávpotosiide gos diehtá iežas guovllu olbmuid deaivvadit vuolla-báikkiin. Manná gullanmuđdui vai gulašii oahpes sániid, ruovttu giela, daid njiellá. Muhtimin lea hálo lávket sisa geahččat ja guldalit, muhto dan gal ii daga:

«Šadden duodas dáistilit dan hálo vuostá. Dalle gudden vuollastobuid, dopmen biilla lusa ja vudjen váibmu julkki mohtorgeainnu geahčái. Doppe deaddilin gása bodnái, rihkkon buot johtilvuodamearrádusiat ja giridilin buohkaid meattá. Go ledjen ráfon, de jorggihin oalgegeainnu ala ja dasto gulul ruoktot» (s. 62).

Čovddekeahces gaskavuotta mánnávuhtii lea mii dávjjimusat joksá Petera, ja ráfehuhttá albmá su olgguldasat oidnojuvvon lihkostuvvan dilis. Muhto lihkus lea sus dat valis Porsche-biilla, dainna ain beassá daid ge suovaniin báhtui:

«Muhtimin goittot mánnávuoda áiggit bohte veagal millii. Dalle ellojuvvon heahpat ja vuollaneapmi dahke mu beallebuohccin ja šadden vuodjit guhkes gaskkaid ovdal ráfojin. Lihkus ná geavai viehka hárve, dasgo dalle ledjen stuorra várran alccesan ja earáide» (s. 70).

Peter dattege dadistaga lahkana eambo ja eambo báikkiid maiguin ballá, loahpas son dahká ášši vai beasašii lonuhallat muh-

tin sáni singuin. Go loahpas dan dahká, de riikkagielain hállá siidjiide. Ii dovddat álggage gii ieš lea go guldala ruovttuguovllu olbmo dongget hállamin amas giela. Peter ii oro ieš áddemin manne ohcala dieid «váralaš» báikkiide, gos erenoamážit juohke bearjadaga čoahkkanit olbmot mat su guovdo ovddastit ráfehivuoda. Dattege dovdá, go vuosovttageardi lea háleštan singuin, ahte ráfo. «Ledjen gullan lahka, maid ledjen háliidan gullat. Sánit čudje mu beljiin, ja geardduhin daid aman vajálduhttit. Ledjen ráfalaš inge dárbašan mohtorgeainnu alde čáskadit leabuhisvuoda» (s. 83). Sivva go oážžu eahpidit su dihtomiela iežas lahkaneapmái nama-huvvon báikkiide ja olbmuide, lea go ieš lea almmái duddjomin iežas áibba earán go dábálaš olmmožin. Diet báikkít ja olbmot eai lean sutnje, go su áigumuš han lei «- botket čatnasiid mat ráddjejedje dábálaš olbmo, ledjen sin bajábealde, láven jurddašit» (s. 82). Masa gal lei dihtomielalaš lei ahte ii ožžon ovttasadjái bisánit, olmmoš galggai rievdat, vajálduhttit ja hilgut dan mii leamaš ja ohcat odđa hástalusaid. Dovddasta ahte sus lea-

*Dat gii eksistensiálalaččat dadjá Moai, ii leat šat dadjamin Mun ii ge Don,
muhto eahpitkeahttá lea fátmastan siskkimužžii guktuid.*

maš dihto váttisvuodat, son ballá muhtimin iežas jurddašanvuogis, mii dáidá ge leat mii iežas mielas caggá su beassamis ovddos ja bajás. Dalle vuot lohkat čatnasiin: «In leat vel nákcen ollásit botket joavdelas čatnasiid, mat giddejit mu dábálaš olbmo ráddjehusaide ja loahpas sáhttet lohkkadit skurbmui, gos lea dušši ohcát ráiggi olggos» (s. 85).

Petera okta dehálaš dovdomearkan vel eallima loahpas ge, vaikko vel finadastá earáid searvvis, lei oktovuohtha. Son eaktodáhtolaččat geassáda sihke fysalaččat ja psyhkalaččat earáid searvvis.

Buber *Mun-Don* - nappa sámii *Moai*?

Vaikko vel logadettiin Martin Buber *Mun-Don* ja *Mun-Dat* kategoriid tuiskkagillii dahje dárogillii, ja vel sámegillii ge - nu mo doaivumis dás ovdalis muhtin muddui čielgá, ii eahpit mas lea sáhka, namalassii ee. fuobmášahttit vuoddodeaddji erohusa olbmo gaskavuodas omiide ja nuppi olbmui, ja ahte duohta eksistensiálalaš eallin eaktuda ahte «*Mun* rádjekeahttá váldá vuostá dat mii nuppi olbmos suonjarda». Easka geatnegahtti lotnolas gaskavuodas gávdná njuolggadusaid eallimii, oaivvilda Buber. Son čatná čilgejumi olbmo duohta gaskavuoda birra sátnepárrii *Mun-Don*, dahje nu mo ieš dan gohčoda *vuoddosátni Mun-Don*, ja

man ii sáhte cealkit eará láhkai go olbmo oppalaš iešvuodain.

Mu mielas dás de badjána jearaldat man čavga Buber filosofalaš čilgejuvumi lea čadnojuvvon gillii mii geavahuvvo ášši čilget. Nuppi láhkai áddejuvvon, man garrasit ráddje ja mearrida giella ja giela ovdanbuktiinvejo-lašvuodat omd. Buber *Mun-Don* kategoriaid čilgedettiin? Buber čilgejuvumi mielde galgá leat vuoddosátni *Mun-Don* seammá go dušše *Mun*, go «*Mun* ieš alldes ii gávdno, muhto dušše dat *Mun* gii gullá vuoddosátnái *Mun-Don* ja dat *Mun* gii gullá vuoddosátnái *Mun-Dat*. ... Dadjat *Mun* ja dadjat ovttá vuoddosániin, lea okta ja seammá» (geahča ovdalis dás). Dán láhkai guhkit čielggadeami bokte sáhtta dadjat Buber mealgadii naguda sirdit germanalaš gielas ráddjejuvvon eavttuid vuodul *Mun-Don* gaskavuoda, ja mo dan galgá eksistensiálalaččat áddet, mu sáme giela *Moai* áddejumi sisa. Muhto dattege báhcá mu áddejumi mielde ain dása gaska maid áiddo giella ja dan ovdanbuktiin fápmu ráddje ja dahje juo rahpá. Mu oaivila mielde sáme giela vuosttaspersovvna duála

Sáme giela duála lea eambo eksklusiivva, ja sáme giela plurála eambo inklusiivva go sullasaš struktuvrrat eará gielain omd. dárogielas.

Moai dán oktavuodas maiddái sirdá Buber eksistensiálalaš *Mun-Don* kategoria eará dásái, guovtte olbmo lagamus, ráddjekeahtes ja duodaleamos gaskavuhtii. Dat gii eksistensiálalaččat dadjá *Moai*, ii leat šat dadjamin *Mun* ii ge *Don*, muhto eahpitkeahtá lea fátmastan siskkimužžii guktuid. Rihkun go giellameaštáriid gielladovddu go sirdán sáme giela duála filosofalaš jurddamáilbmái?

Dehálaš dán oktavuodas lea maiddái fuobmát ahte duála lea persovdnii čadnojuvvon. Grammatihkalaččat daddjojuvvon persovvnalaš pronomenat sojahuvvojit loguide, ja earret ovttaid- ja mánggaidlohku, de lea sáme gielas lassin eanaš gielaid ektui maiddái guvttiidlohku, duála. Vearbbat kongruerejit maiddái persovvnain, vuosttas nuppi ja goalmmát persovvna ovttaid-, guvttiid- ja mánggaidloguin. Oamit omd. eai soaba sáme giela

duálai. Nu livččii Buber sátnepárra *Mun-Dat* gielalaččat veadjemeahttun sáme giela duálain. Livččii veadjemeahttun jurddašit ahte muhtun dajašii «*Moai* biillain manaime ...», - mii diedusge lea eará go «*Moai* manaime biillain ...». Vuosttas han galggašii leat cealkimin ahte «*Mun* ja biila manaime ...», vástidit Buber eksistensiálalaš jurddaráiddu čielggadettiin olbmo gaskavuoda omiide. Dát ge orru čujuheamen dan guvlui ahte sáme giela, ja várra dalle maiddái sámi kultuvrralaš eavttuid áddejumi olis, olbmos ii sáhtášii leat omiide seammá gaskavuodta go olbmuide, jos dal vel dan sáhtta jurddašit vejolažžan.

Maid sámi dutkit leat dadjan

Doarjaga mu čuočuhussii ahte *Mun-Don* sirdin *Moai* dásái addá ain buoret gova ja áddejumi dasa maid Buber čilge, viežžan moatte sámi dutkis geat iešgudet

Jahki 1876 Sámis:

Beaivvi bárdni jápmá

Beakkán máinnasteaddji ja vuosttas sámi eposdahkki, Anders Fjellner, jápmá Suorssás Máttá-Sámis, gos son barggai báhppan ja girkohearrán. Fjellner lei ieš máttasápmelaš gii logai báhppan Uppsala universitehtas. Doppe oahpásmuvai suomelaš álbmotdiktemuša ángireddjiiguin, ja čálii ieš muhtun Leuhnje-nammasaš sápmelačča muittu mielde juoiggus-muitalus (epos) «Beaivvi

bárdni soagnu jiehtanasaid máilmmes». Muitalus lei vajáldahttojuvomin, muhto 1980-jagiid rájes dat lea fas ožžon odda eallima, ja lea dál oddasis almmuhuvvon sihke máttá- ja davvisámegillii, ja maiddái eangalasgillii. Fjellnera leat moanat daža dutkit viggan duolbmat, muhto su diktemuš bissu ja lea ožžon stuorát aht' stuorát árvvu ja dovddastusa.

áigumušain leat guorahallan sámi duála gielaid ektui main dat ii leat.

Alf Isak Keskitalo guorahallá ee. duála informašuvnna dási veardiduvvon omd. dárogielain, ja dadjá:

«Eanaš gielain lea dušše singulára mii vástida sáme giela referand-definišuvnna. Sáme giela duála lea eambo eksklusiiivva, ja sáme giela plurála eambo inklusiivva go sullasaš struktuvrrat eará gielain omd. dárogielas. Sáme gielas leat dan sivas erenoamáš logudefineren doaibmamin ja allafrekventa informašuvnnadássi mii guoská gielladiliid hápmái. Dahje nuppi láhkai daddjon: Eanaš gielain, ja erenoamážit gielain mat konkrehtalaččat leat eanemusat geavahuvvon dutkan-girjjálašvuodas (...) lea informašuvnnagaskamearri vuolit dásis vuodddoadji surggiin.»⁵

Israel Ruong lahkona fáttá mas mun lean go čilge makkár mearkašupmi ja lagasvuohtha duálas lea čilget sosiálalaš rela-

šuvnnaid ja sosiálalaš integrašuvnnaid:

«Duála, guvttiidlohku earuhuvvo eanetlogus addá, ovttas diminutiivvaiguin ja oamastangečosiiguin, erenoamáš varierenvejo-lašvuodaid čilgedettiin olmmošlaš gaskavuodaid. Muhto lea čielggas ahte diekkár giella lea hearki rievdamiid ektui, go sosiála biras rievdá lahkagaskavuodain ráddjejuvvon olmmošmearis, stuorát olmmošmeari gáidangaskavuodaide.»⁶

Nils A. Oskal maiddái guorahallá sáme giela duála doaimma, ja bidjá dan sárndundoaimma lih-kostuvvama ja ii-lihkostuvvama oktavuodaide, maid vuodul son geahččala ásaht sárndundoaimmateorehtalaš terminologia. Miellagiddevaš dán oktavuodas lea ee. su Jürgen Habermas formálalaš arkitektonalaš guorahallan, ja erenoamážit «eallinmáilbmi konteakstadahkkin ja ressursan» oassi. Oskal čujuha dasa ahte Habermas lea nu gohčoduvvon fenomenologain iv-

dnejuvvon (sii leat E. Husserl ja A. Schütz, seammát geain maiddái eksistensialisttat leat viežžan veahki sin olbmoeallima čilgemii, ee. Sartre. Manjit lea mu fuobmášupmi). Eallinmáilmmi sáhtá gohčodit oahppogáldun, ja eahpitkeahces jáhkuid ja oaiviliid vuorkán, maid olbmot geavahit oktasaš gulahallama oktavuodain, ulbmiliin joksat seammá áddejumi diliin mas gulahallit leat. Giella ja kultuvra masa olbmot gullet, ja mas lea sáhka, lea gulahalliid duogážiis, ii ge leat ressursalaš oassin dán dilis. Muhto giella ja kultuvra doaibmá ráddjejeddjin olbmo daguide ja gaskavuodaide. Ja dat mearkašasa ahte olmmoš ii sáhte leat olggo-bealde giela ja kultuvrra, ii ge olmmoš sáhte lávket eret eallinmáilmmis. Olbmot lihkadit oppaáiggi siskabealde giela ja eallinmáilmmi.⁷

Oskal konklusuvdna Habermas vuodul lea ahte cealkindoaimma sisdoalu, gos duála geavahuvvo, ferte veardidit cealkindoaimma oktavuodain. «Muhto cealkindili konteaksta

Jahki 1898 Sámis:

Nuorttanaste riegáda

Dán jagi ilbmagoahtha *Nuorttanaste*, odne Sámi boarraseamos aviisa go ain ilbmá. Olggosaddi lei 1999 rádjái Den Norske Evangelisk-Lutherske Frikirke. Bisánii oanehis áiggi 1999-2000. Dál lea sierra vuodddus (stiftelse) mii lea olggosaddi. Sihke doaimmahus ja deaddilanbáiki odne lea Kárášjogas.

Earret dat ahte aviisa sáhtá rábmot boarraseamos sámi áviisan, de ii dárbbáš eahpidit aviissa árvvu sápmelaččaide daid áiggiid go eiseválddiid suddadan- dahje assimilerenpolitihkka ráddii. Aviisa doaimmai áidna «vuoigŋanbohccin», go

sápmelaččain eai lean eará sáme gielat aviissat. Mis leat olu ovdamearkkat dasa ahte sámelihkadusa ovddasteaddjit davvin, ja ovttat olbmot, sáddejit lohkkidčállošiid áviisi garra ávžžuhusaiguin sápmelaččaide. Aviisa prentii daid. Nu aviisa gaskohagaid doaimmai sáme politihkalaš digaštallanbáikin, guhkkinn eret eiseválddiid čalmmiid ovdas. Eai han sii ádden sáme giela. Ja go giella lei primitiivva olbmuid giella, mii juo galggai jávkaduvvot, de ii dan dárbbáš siviliserejuvvon olmmoš oahppat ge. Nu han oaivildedje dalá áiggi eiseválddit.

okto ii leat doarváí áddet diekkár cealkindoaimma sisdoalu. Dasa gullá maiddáí eallinmáilmálaš duogáškonteaksta. Muhto eallinmáilmmi ii sáhte rastildit ja dan ii sáhte dievaslaččat čilget loahpalaš nummirastima bokte» (Oskal: 1988, s. 79).

Mu konklusuvdnan Buber *Mun-Don* ja *Mun-Dat* kategoriad čilgema oktavuodas, de lea giela ja kultuvrra ovdanbuktinvejolašvuodat mat gáržžidit dahje rahpet erenoamáš eksistensialalaš áššiid sirdima ja áddema ovttá gielas nubbái. Bajábealde golmma sámi dutki sámegiela duála doaimma čilgejumi vuodul, ja duála geavaheami bokte vejolašvuodaid dárkileappot čilget, dahje ráddjet áddejumi bajimuš dássái, de dajašii ahte «*Moai*» ii dušše bures vástit «*Mun-Don*» kategoria, muhto maiddáí dárkileappot deaivá maid eksistensialisttat leat čielgadeamen, ja rahpá midjiide buoret áddejumi dasa mo guovtte olbmo gaskavuoda eksistensialalalaččat čilgešii.

Mun loahpahan

Jos mii dál fas mannat min fiksuvdna teakstadooji oktavuh-tii, de sáhtán čujuhit oalle miellagiddevaš fenomenii. Jos *Eallin*

bihtát romána váldopersovvna iežas muitalusas (go ieš lea muitaleaddjin teavsttas) ohcagoadát duála geavaheami, pronomena *moai*, dahje vaikko dušše vearba mas duála vuosttaspersovdna lea impliserejuvnon, de don dan hárvve gávnnat. Dalle oaivvildan dakkár oktavuodain gos aiddo sátni *moai* čujuhivččii dan guvlui ahte guovtte olbmo lagasvuodas lea sáhka, ja dát lagasvuodta livččii olmmošlaččat doaimbamin. Ovdamearka goas *moai* idista, lea aiddo dalle go Peter lea deaivan Monika (gii šaddá su eamidin), ja ohcala su guvlui. Soai leaba vuosttas geardde deadjavisttis, ja tignon dan maid háliideigga. Peter de jearrá «- Na mas *moai* háleštetne» (s. 59). Go dákkár hámis it oppa gávnna duála geavahuvvon, de dát ge dáidá leat dalle oalle symptomáhtalaš Peter olmmošlaš gaskavuodaide. Ii son lean guhká eamidiin, ii ge ovttain ge *Moai* lagasvuodas. ■

Muhtin doahpagat maid lean geavhan čilgejuvnon dárogillii: gaskavuodta = forhold
oktavuohta = fellesskap
ovttabeallásaš = ensidig
lotnolas = gjensidig

Jahki 1903 Sámis:

Vuosttas sámi searvi vuodđuduvvo

Juovllaid 1903 čoahkkanedje muhtun Návuona sápmelaččat vuodđudit searvvi mii galggai ee. doaimmahišgoahit sámegiel aviissa. Ledje Larsen- vieljažat geat organiserejedje Návuona Sámiid Searvvi, min dieđuid mielde Norgga beale boarraseamos sámi searvi.

- 1 Martin Buber sitáhta sámas jorgaluvvon Hedvig Wergeland dárogielat girjjis Martin Buber Jeg og Du, J.W. Cappelens Forlag A.S, Oslo 1992, s. 6.
- 2 Seammá girjjis siidu 7.
- 3 Seammá girjjis siidu 34.
- 4 Paul Roubiczek: Eksistensialismen, Munksgaard, København 1968, s. 142- 164.
- 5 Alf Isak Keskitalo: Tilgjengelighet - forståelse Autonomi, MS, Sámi Instituhtta Guovdageaidnu 1983, s. 15-16. Mu iežan jorgaleapmi sámas. Dárogilli: «I de fleste språk er det bare singularis som tilsvarende referandefinisjon. Samisk dualis er mer eksklusivt, og samisk pluralis er inklusivt enn lignende strukturer i andre språk f.eks. norsk. I samisk finnes det derfor spesielle virksomme antallsdefinisjoner og høyfrekvent informasjonsnivå som berører formen av språksituasjoner. Eller for å si det på en annen måte: De fleste språk, og spesielt de språk som konkret er mest brukt i forskningslitteraturen (...) har et lavere informasjonsnivå enn på grunnleggende felter.»
Dán fáttás lea sus maiddáí sámegielat ártihkkal Sámi Instituhtta čállosráiddus, Diedut nr. 2, 1985. Das lea aiddo dán sitáhta oanedan, ja čállá ná: «Sámegielas lea duššefal singulara mi vástida eanaš eara gielaide logudefinerema. Duála lea gáržžibut dahje eanet eksklusiiva, plurala fas viiddibut dahje eanet inklusiiva go sullasaš struktuvrrat eanaš eara gielain omd. engelasgielas. Sámegielas lea earenoamáš logudefineren praktihkalaš gielladáhpahusain duála geažil.» (s. 27)
- 6 Israel Ruong: Samerna, identitet och identitetskriterier, Nord Nytt, Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning, nr. 11, Danmark 1983. Mu iežan jorgaleapmi sámas. Ruotagillii: «Dualis, tvátal skils från flertal ger, i kombination med diminutiver og possessivsuffix, utomordentliga möjligheter til nyanseringer av uttrykket för mänskliga relationer. Men det är uppenbart at ett sådant språk är känsligt för störningar, när sosiale miljøen förändras från närrelationer til ett begränsat antal medmenniskor ersätts med fjærrelationer till de många.»
- 7 Nils A. Oskal: Talehandler og pragmatikk. Momenter til en analyse av samisk dualis. Filosofía magistergrádabargu, Tromsøa Universitehta, 1988, s. 75.

Bealuštusčálus

gáktepolitijjaide

Lean mángii imaštallan man unnán čállojuvvo ja hubmojuvvo sámi álbmoga árbevirolaš riektesystema osiid birra. Min álbmogis lea mu mielas muhtin áššiin gal juo earenoamáš nanu riektisuodjalus ja láchkačehppodat. Ja mis lea maid dubmenfápmu mángga áššis.

ELLE MÁRJA VARS

Dán diehtá juohkehaš gii lea bajásšaddan ja eallán sámi servodagas guhkebuš áiggi.

Mis leat muhtin láchkarihkku-miidda ja badjelduolbmamiidda áššedovdit geain lea nanu máhttu dihto áššesurggiin. Dat lea dakkár máhttu maid sii leat oahppan máttarmáttuin, ja maid sii čehpet fievrredit viidáseappot ja geavahit servodagas vearddaguid eastadeapmái.

Muhto vaikko man nanu máhttu ja oahppu de ain leaš min eahpeformálalaš juristtain ja duopmáriin, de sii liikká eai gudege ládje heive gudege dássái almmolaččat dohkkehuvvon riektesystemas.

Eai ge min láchkaolbmot obanassiige ceavzzáše dábálaš diggeásahusain, dasgo sin dutkan-

vuogit eai čuovo njuolggadusaid mat politijain leat go galget vearddagut dutkat ja ovddidit dan diggái gos duopmu celkojuvvo. Mis lea min iežamet ránggáštusláhka, ránggáštansystema, dutkanvuogit ja dubmenvuogit. Mun jáhkán jus gii ge čohkkegoadášii min eahpeformálalaš ránggáštusortnegii gullelaš njuolggadusaid čálusin, de dain boadáše suige sullii seamma ollu paragrafat go Norgga ránggáštuslágas leat. Váttisvuolta lea dušše dat ahte min lágat leat dan hámis ja dakkár systema mielde ordnejuvvon, ahte daid lea váttis oazžut čállojuvvot. Vuosttažettiin danin go dat láchkadovdit mat gudege áššesuorggis leat eakspeartrat, eai goassege miedit iežaset

dutkanvugiid ja máhtu almmuhit makkárge čállosii. Dat lea danin go eatnasat sis eai máhte eai lohkat eai ge čállit sámegeiela, ja movt sii de galggaše nagodit gozihit ahte dat mii čállojuvvo šattašii riehta? Mun ipmirdan bures ahte ii olmmoš gal sáhte diekkár dehálaš máhtu beare luoitit bustávid hálldui, gos ieš ii šat dan nagot stivret moktege.

Dábálaš politijat ja riekteásahusat ádjánit issoras guhká dutkat vearddaguid, ja manná guhkes áigi ovdalge ášši olle dan muddui ahte dan sáhtta ovddidit diggái. Ja diehttelas go nu guhkes áigi gollá, de massá maid ollu dehálaš diehuid mat veahkehivčče sivalačča gávdnat ja juogo dubmet su dahje cealkit su vigiheapmin. Vearddaguid ja ráng-

gáštusáššiid iskamii manná guhkes áigi, vaikko sihke politiijain ja diggeásahusain leat stuora hálddáhusat gos barget duháhiid mielde juristtat. Sii leat bálkáhuvvon olbmot geain gudesge lea dihto páragráfaide čehppodat.

Vaikko mii leat ge ožžon Sámi duopmostuolu; Sis-Finnmárkku diggegotti, mas galgá leat sámi riekteáššiin čehppodat, de čovdojuvvojit liikká eanas smávit láhkarihkkumat min siskkáldas riektesystemas. Nu ii dárbaš ge servodat dasa golahit evrre ge ruda, ii dutkamiidda, ii ge diggeáššiid lágideapmái.

Ja nugo dájvja oaidná, de lea sámiin ja dáččain juste goabbatlágan vuohki movt čoavdit ja ordnet servodahkii gullevaž áššiid. Ovdamearkkadihte lea sámiin nuoramus gii árbe dálu ja báikki, dáčča servodagas lea boarra-seamos.

Dáčča riektesystemas álga dutkan vuolemus dásis, namalass-

sii suohkanrievttes, ja de sáhtta ášši guoddaluvvot viidáseappot lágamánneriektái ja alimusriektái.

Dat riektesystema man birra mun dás čálán, doaibmá maid juste nuppeláhkái go dáčča máilmmis: Das dutkagohtet alimus dásis vuos álggos, ja dasto delegerejit sihke dutkama ja dubmenfámu vuolit dási duopmáriidda. Dan mun jáhkán ge sivvan dasa go min siskkáldas politiijat nagodit mihá jodáneappot fuobmát vearedaguid, ja cealkit daidda duomu. Vuostažettiin lea sis nana čehppodat ja máhttu fuobmát ja registreret vearedaguid, ja eai sii dárbaš golahit joavdelas guhkes áiggi vearedaguid dutkamii ge, danin go sis lea mearkkašanveara buorre fágadovdu dan áššesuorggis maid galget gozihit. Ja duopmu celkojuvvo maid obamihá johtilit, ja ii ge leat váidinvejolašvuohta gosage. Sivalaš beassá

duomu cealkkidettiin čilget jus oaivvilda iežas leat sivaheapmin, ja de sáhttet duopmárat dastanaga juo cealkit mihtet go sii su sivaheapmin dahje sivalažžan. Ja in mun leat gostege gullan ahte gii ge livčče guoddalan makkár ge duomu viidáseappot, vuolit diggeásahussii, gos leat mihá garrasit duopmárat.

Ovdamearkan dása áiggun geavahit min iežamet *gáktepolitiiijaid* ja sin vuollásaš duopmáriid. Muhtumat gal várra navdet gáktepolitiiijaid barggu joavdelas, dárbašmeahttun hommegin, muhto mu mielas sis lea dehálaš doaibma servodaga struktuvrra bajásdoallamis. Áiggun ge dás bealuštit gáktepolitiiijaid, danin go sii leat nagodan doalahit oasi sámi álbmoga siskkáldas riektesystemas doaimmas.

Gáktepolitiiijaid bargun lea bearráigeahččat ahte olbmot čijadit gávttiin riektá. Sii galget gozihit dan ahte olbmot čuvvot

bargu. Ja ferte vel muitit ahte sii barget áibbas nuvtá.

Ovdamearkkat mat čájehit maid gáktepolitiiijat galget bargat:

Bearráigeahččat ahte Kárášjot gávttahasas lea Kárášjot gahpir, iige Deanu gahpir oaivvis, ahte nissonolbmos leat nissonolbmo bárgežat, eai ge dievddobárgežat, ahte náitalkeahtes guovda-geaidnulaš ii čijat násteboahkániin, ahte gávttis lea rievttis guhkkodat dan olbmo ektui gii

gávtti lea coggan. Jus ovdamearkkadihte lea Kárášjot almmáolmmoš, gii lea badjeolmmoš, de su gákti galgá leat guhkit go dálu almmáolbmo gákti. Ja badjenissonolbmos galgá leat oanehit gákte go dálu nissonolbmos, ja dasa lassin galgá badjenissonolbmos govdebuš holbi, ja geampadit gákti.

Gáktepolitiiijain lea maid mearkkašanveara stuora čehppodat das ahte meroštallat geaidda láhka ii guoskka, namalassii im-

čálakeahtes lágaid ja mearrá-dusaid mat gusket guđege guovllu gáktái. Dat leat dakkár servodatlágat mat leamaš Sámis duháhiid jagiid. Ja go mun dás vuolábealde namuhan dušše oasi dain bargguin maid gáktepolitiiijat ja sin vuollásaš lávdegottit galget bargat, de in jáhke ovttage bastit šat nágget ahte sis lea joavdelas

Jahki 1904 Sámis:

Odđa sámi aviisa

Sagai Muttalægje, dáruiduhttima áiggiid sápmelaččaid deháleamos diehtjuohkki ilmagohtá, ja gitta 1911 rádjái. Isak Saba čállá 1903:s iežas oahpaheaiskuvlavilljii Anders Larsenii aviissaášši birra. Soai leigga geargan Tromssa semináras njeallje jagi ovdal. Saba evttoha Larsenii ahte soai galggaiga bargagohtit sámpolitihkalaš áššiiguin, ja ahte dan maid soai dárbašeigga dasa lei aviisa mii lei sámegillii. Larsen loktii dien hástalusa. Jagi maŋná, 1903:s, son ovttas vieljaiguin ceggii *Návuona sámesearvvi* danin ahte olggoaddigohtit aviissa. Anders Larsen šaddá searvvi čállin, ja aviisa doaimmaheaddjin.

Aviisa ilmmat guktii mánnui. Skuvlalanjas oah-

paheaddji Larsen oahpahii mánáid ee. lohkat ja čállit, ja aviissas bokte son lei fas álbmotčuvgeaddjin. Aviissa bokte ražai dáruiduhttima vuostá, ja bealuštii sámegiela ja buoret oahppanvejolašvuodaid sápmelaččaide. Aviisa doaibmá maddái erenoamáš bures sápmelaččaide gulahallangask'oapmin. Lohkkit čálle viššalit (viššaleappot go mii dán áiggi bures oahppan sápmelaččat), vaikke vel oahpu dáfus váilu ge olu. Muhtin lohki lea duskástuvvan sámegiela heajos dili dihtii, ja váidala čállošis aviisii 1911:s. Son oaivvilda ahte jos sámi mánat eai oaččo sámegieloahpu skuvllas, de berrejit sápmelaččat álggahit sin iežaset skuvllaid.

munitehta. Teáhterolbmot ovda-
mearkkadihte, sii ožžot vel asto-
áiggis, olggobealde teáhtersála
nai coggat vaikko makkár gáv-
ttiid. Sidjiide guoská vuoŋŋaduo-
djeláhka, ja danin gáktepolitii-
jat diktet sin eallit dien lága mielde,
eai ge beroš sis. Sáhttet gal dieht-
telas reprimande oažžut, diet
teáhterolbmot. Dat mearkkaša
ahte gáktepolitiiija bálkesta guh-
kes, garra čalbmegeahčastaga sin
guvlui, ja nu loahpaha dutkama.
Reprimande muitala ahte gal
mun dán háve dohkkehan dien,
muhto in soaitte nuppes šat
dohkkehit. Maiddái dáččain lea
immuntehta gáktelága vuostá.

Danin sii eai oaččo eai repriman-
de ge jus leat summalit gárvodan
gávttiin.

Gáktepolitiijain lea geatnegas-
vuohta mannat buot máilmmi
doaluide, nugo ristejaččaide,
heajaide, konfirmašuvnnaide,
soaŋŋuide ja hávdáдемиide; buot
dakkár stuora doaluide gosa
čoahkkanit čuđiid mielde ol-
bmot. Muhtun jagiid sáhttet ná-
taliit logenar bára, ja juohke hea-
jain sáhttet leat duhát olbmo.
Dasto ipmirda ge juohkehaš ahte
gáktepolitiiijat eai sáhte buot de-
táljaid nagodit oaidnit ja registre-
ret buot heajain, konfirmašuvn-
nain ja eará stuora doaluin. ■

Jahki 1906 Sámis:

Sámi soga lávlla almmuhuvvo

Sápmelaččaid vuosttas Stuorradikke áirras, Isak Saba, almmuhii lávllaga mii lea šaddan sámi nášunal-lávllan. Cuoŋománu 1. beavvi 1906 lei *Sagai Muittalægje* aviissa vuosttas siiddus lávlla man Isak Saba lei čállán, ja man ieš goargadit gohčodii «Sámi soga lávlla». Lávlla lei álggus čállojuvnon mearrasámi livden-juigosa nuhttii, muhto maŋŋá lea Arne Sørli-nammasaš almmái

dasa dahkan odđa nuohta, mii lea dat nuohta man mielde lávlla dál lea dovddus, ja mii geavahuvvo visot sámi almmolaš oktavuodain. Lea somá registreret ahte poesia dolin geavahuvvui politihkalaš rahčamušas ge, de soaitá leat árvvusatnima dihtii dološ árbevieru ahte *Sámi Áigi*, mii lei *Min Áiggi* ovddasmanni, válljii bidjat divtta vuosttas nummira vuostassiidui, oddajagimánus 1979.

TROMS fylkeskommune

ROMSSA fylkkasuohkan

Romssa fylkkasuohkan doarju sámi čálakultuvrra ovddideami!

Fina min neahttasiidduin:

<http://www.tromsfylke.no>

<http://www.nuorromssas.no>

<http://troms.kulturnett.no/samegillii>

<http://troms.kulturnett.no/bibliotek>

<http://troms.kulturnett.no/riddu2005>

UNGITROMS.NO
NUORROMSSAS.NO

Govva- muittut

AAGE SOLBAKK

Mii joatkit govvamuitoráidduin ja lean dán háve čoaggán veaháš seahkalas govaid. Eanaš govat leat govvejuvvon Deanuleagis.

GOVVAMUITTUT

GOVVAMUITTUT

Biehte-Biret - Birit Helander, riegádan Jompan 17.03.1860 Kárášjogas, jápmán 24.08.1933 Ohcejohkii. Son lei dovddus girječálli Pedar Jalvvi (Lemetaš-Piera) eadni.

Biehte-Biret lea dá govvejuvvon sin náveha olggobealde Badje-Jalvvis 1910-logus. Govven lea dutki Konrad Nielsen.

Biehte-Biret lei čeahpes máinnasteaddji, ja son lei ge bártnis,

Pedar Jalvvi, deatalaš máinnasgálgu go Lemetaš-Piera čohkkegodii sámi máidnasiid mat leat almmuhuvvon girjjis Sabmelažžai maidnasak ja muihtalusak (1966).

Dán gova lea govven Nuorttanaste doaimmaheaddji John Ole Nilsen. Gova lea luoikan Várjjat Sámi Musea.

Govva lea váldon muhtun sámi čoahkkimis Sámi Vuorkádávviriid lanjas Kárášjogas 1970-logus. Go oaidná dieid nuorra sámi aktivistaid govas, de veadjá leat nu ahte sii leat čoahkkanan deatalaš sámi «čoakkalmassii». Die ovddabealde han oaidnit Johan Jernsletten

(gurutravddas) gii ollu jagiid lei Buolbmát skuvlla ja sámeskuvlla rektor; dasto Knut Johnsen, otno doavttir, gii dá viggá juoidá savkalit Juhán bealljái; de Johs. Kalvemo, otno Sámeradio journalista, ja gii dan rájes lea olu sturron; dasto lullisápmelaš Mats Steinfjell gii otno ássá Guovdageainnus ja lea Sámi joatkkaskuvlla ja boazodoalloskuvlla oahpaheaddji; Haldis Helander Seppola, gii otno lea Deanu sá-

meskuvlla oahpaheaddji. Lean eahpesihkkar gii Haldis bálddas čohkká. Haldis ja Mats gaskkas nuppi ráiddus orru leamen Berit Nystad, gii otno lea Sámeradio journalsita. Bireha duogábealde orrot leamen lullisápmelačča guovttos journalista Pål Doj ja Lill Vesterfjell n. Kalstad. Lill bargá otno birokráhtan Sámedikki oahpahuossodagas Guovdageainnus.

Jahki 1906 Sámis:

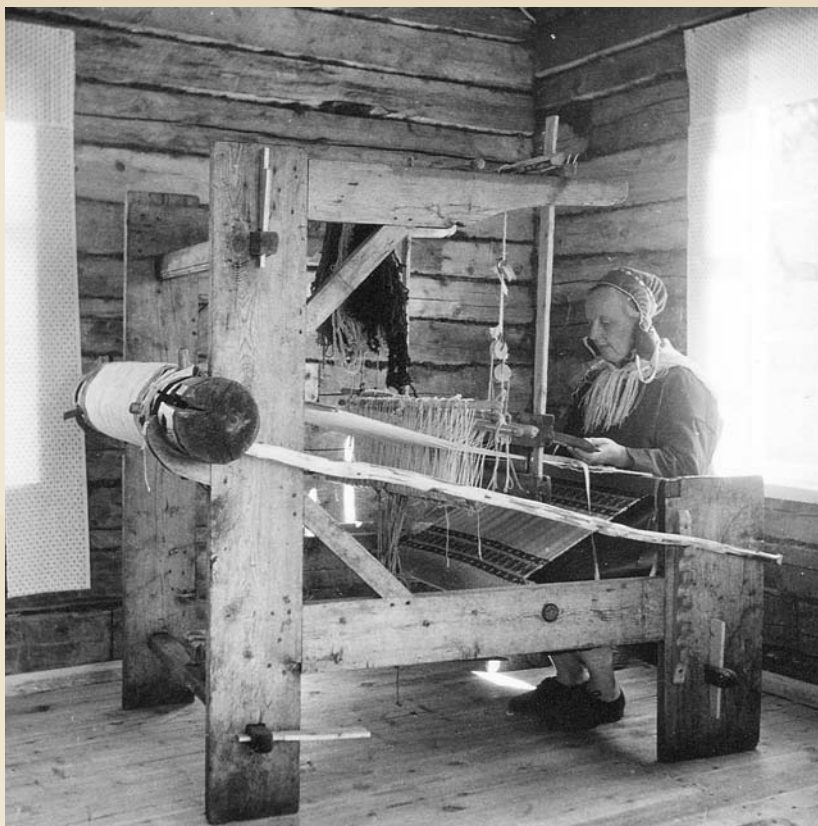
Sámi álgoolbmuid birra

Dán jagi lea čuohte jagi áigi dassá go nubbi oassi Jakob Fellman (1795-1875) girjjis *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken* almmuhuvvui Helssegis. Fellman lei báhppan suomabeale davvi Sámis badjel logemat jagi, ja oahpai dan áiggis ieš hui bures sámegeiela. Girjái son lea čohkken dieđuid sámi dološ oskku birra, muitalusaid ja juoiggusdajahusaid. Das gávdnojit beakkán klassihkalaš sámi teavsttat dego «Sámeeatnama álgo ja manjit ássiid birra», «Sámeeatnama Deatnogáttis manjimus golgolaččat», «Váimmožan báh-

kas» ja «Suola ja Noaidi» (dáid teavsttaid gávnnat otná giellahámis omd. girjjis *Min njálmmálaš árbevierru - máidnasat myhtat ja muitalusat*, 2004). Fellmana ángiris čohkkenbarggu haga mis eai livčče dát čáppa ja dehálaš teavsttat áimmuin, de su doaimma berret áinnas gudnejahttit. Lea somá ge ahte Fellman ja Anders Fjellner leigga riegádan seammá jagi, ja jámiiga ge dušše jagi gaskkain. Soai goappašagat leigga báhpat ja dagaiga hui mávssolaš čohkken- ja čállinbarggu sámi kulturhistorjái buorin.

Govas oaidnit Fredret-Ánná - Anna Suomenrinne (r. 1901, gieskat jápmán), ja su isida Jalvvi Piera - Piera Suomenrinne (1905-1991), govvejuvon 1948. Gova luoikan Norsk Folkemuseum.

Fredret Ánná - Anna Suomenrinne, riegádan Holmberg 1901, lei Njuorggámis Ohcejoga gielddas eret. Son lei viidát dovddus Nuorta-Finnmárkkus ja Suomas. Son lei hui guossái, ja sus lei ge guosseviessu, gos ijastalle dávjá sihke Norgga ja Suoma beale hearrát. Maiddái presideanta Kekkonen šattai fitnat su guosis. Muittán gándan go Kekkonen finai Ohcejogas 1950-logu loahpas. Jodedettiin vulos Deanu Ohcejoga girkobáikkis Njuorggámii son orustasttii maid Geavvngái geahččat go mii oaggut. Mu eanu, Hánssa-Jon Niljas, čájehii man láhkai galgá fitnet luosa dohppet Geavvngá goviin, ja Kekkonen besai oaidnit go son dohppehii ja gottii stuorra luosa.

Njuorggámis Kekkonen ijastalai Ánná guosseviessus, gos beasai máistit buotlágan sámi herskuid, man birra Ánná rábmui midjiide gándaide álo go finaimet su geahčen oastimin lákcamielkki.

Ánná lei maid čeahpes duojár, ja govas oaidnit su goddimin ránu. Nuppi govas oaidnit fas su isida Piera (r. Guttorm) goddimin buoddofierpmi. Govven lea professor Asbjørn Nesheim, Oslo.

Govas oaidnit Kárášjoga nissonolbmo ja duodječeahpi Berit Fagerli oahpaheamen goarrut sámi nissongahpira Sámi Nuoraidskuvllas Kárášjogas s. 1960. Dá lea tevdnen távvalii gahpira hámi ja čállán «Samegapper», mii lea čállojuvvon sullii Bergsland-Ruong 1951 čállinvuogi mielde. Gova lea luoikan Sámemišuvdna, Troandin.

Sámi Nuoraidskuvllas, man Norgga Sámemišuvdna oamastii, ledje sámi giella, historjá ja duodji deatalaš fágat, mat geasuhedje sámi nuoraid sihke davvin ja lullin vázzit dán skuvlla. Oainnat dain fágain sámi nuorat eai ožžon olus maidige oahpahusa dalá sámi guovllu skuvllain dáruiduhttinpolitihka geažil.

Golbma beakkán sápmelačča, Henrik Ravna (gurut), Anders Guttormsen (gasku) ja John Ole Nilsen káfestallamin geaidnoguoras lahka Suolovuomi geassit 1967. Gova luoikan Várjjat Sámi Musea.

Henrik Ravna (1913-1991), vuolle Deanus eret, lei dovddus «supersámiid» vuostálasti. Vaikko ieš lei sámegielat ja dávjá, erenoamážit dálvit buolašin, liikui gárvodit sámi biktasiiguin, de son doarjjui ollásit dáruiduhtima. Son čálii ollu čállosiid dáža aviissaide vuostálastit «dieid romantihkkáriid» geat dáhtto seailuhit sámegiela ja sámi árvvuid.

John Ole Nilsen (1914-1998) Unjárggas eret ja lei náitalan Henrik Ravna oappáin, gal ii

dorjon mágas dáruiduhttima oainnu. Son barggai eallinagi «Nuorttanaste» doaimmahusas ja lei maid ollu jagiid aviissa doaimmaheaddji.

Anders Guttormsen - Guhtur-

Ánde (1908-1986) lei John Ole Nilsena oskuviellja ja doaimmahii maid ollu jagiid «Nuorttanaste» aviissa. Son lei riegádan Geadgeváhki-nammasaš báikkis olggut Deanuvonas (mii dál lea

Lemetaš-Piera - Pedar Jalvi - lei riegiđan 1888 ja jámii geahpesdávddas 08.08.1916. Jagi 1911 son beasai Jyväskylä oahpaheaiskuvlii Gaska-Suomas. Doppe son báidnui suomelaš čearddalaš-romantihkalaš jurdaigiidda. Suopma lei dan áigge Ruota stivrejumi vuolde ja ražai garrasit nannet suomelaš čearddalaš iešdovddu. Erenoamáš deatalaš lei nannet suomagiela geavaheami buot servodaga oktavuodain, danne go suomagiella vealahuvvui ruotagiela ektui mii lei dalá Suoma virgegiella (ruoššagiella ii lean ožžon coavcci šaddat virgegiellan).

Lemetaš-Piera atnigodii iežas gástagoarggu, Helander, menddo ruottelažžan ja ozai lobi geavahišgoahhtit *Pekka Pohjansäde* od-

da nammanis. Muhto Lemetaš-Piera fargga gávnnahii ahte suomagiella lei mesta seamma funes dilis Suomas go sámegeiella Sámis, ja nu movttáskii geavahišgoahhtit čáppagirjjálašvuoda nannet sámiid iešdovddu ja ovdidit čállingiela. Dego Elias Lönnrot ge, gii 1800-logus jodii measta miehtá Suoma ja čohkkii ee. suomelaš máidnasiid ja

muitalusaid, mii almmustuvai *Kalevala*-girjin, de mátkkoštii Lemetaš-Piera ge rehposelggiid dadjat miehtá Davvi-Sámi geassit 1914 ja čohkkii sámi máidnasiid ja muitalusaid. Jagi maŋŋá son almmustahtii *Muohtačalmmit*-nammasaš dikta- ja muitalusčoakkáldaga personnamain *Pedar Jalvi*. Ja su jápmima maŋŋá leat su čohkken máidnasat almmustuvvan girjin *Sabmelažžai maidnasak ja muihtalusak (Sápmelaččaid máidnasat ja muitalusat)*.

Juo skuvlla váccedettiin Lemetaš-Piera lei ožžon geahpesdávdda, mii dađistaga vearránii. Hui buohccin son vulggii geassit 1916 davás ruovttu guvlui, muhto ii ollen ruoktot Jalvái. Son jámii Anára buohcevisii borgemánu 8. beaivve ja hávdáduvvui Anára girkogárdái.

ávdin) ja jámii Gávvnun. Son bajásšattai Ráttovuonas Deanus.

Ánde lei viššalis čálli ja su peanna bokte riegiđedje lohka-meahhtun čállosat mat leat rigodahtán sámi girjjálašvuoda.

Ánde doaimmahii ee. diktačoakkáldaga «Jurdagat ja sánit», mii almmustuvai 1975. Diktačoakkáldaga vuolggaheaddji lei Sámi girjelávdegoddi, mii lágidii stuorat girjjálašvuoda seminára Sirmás čakčat 1972. Semináras čállojedje ollu divttat mat galge sisttisdoallat ČSV-bustámaid, danne go ollu sámegeiel sánit álget dáiguin bustávaiguin. Dat galge šaddat sámeálbmoga oktasaš čohkkenmearkan dahje dovddaldahkan. Ánde ieš čálii buoremus ČSV-divttaid.

Go devddii 70 jagi, son gudnejahttojuvvui Gonagasa ánsomedálgain gollis.

Jahki 1910 Sámis:

Máddin Waren Sardne

Søndre Trondjems Amts Lappforening ja Daniel Mortensson almmuhišgohtet aviissa *Waren Sardne* dárogillii máttasámi guovlluide. Aviisa ilmmat Plaššes - Rørosas, 1910 - 1913, ja fas 1922 - 1927. Davvisápmelaččaid háliidus dasa ahte almmuhit *Waren Sardne* sihke sámegeilli ja dárogillii maŋŋá go Sagai Muittalægje heittii boahtimis 1911:s, ii lihkestuvvan.

Govas oaidnit Jovvna-Sámmola - Samuel Johnsen (Måsø) ja Risten-Rávnna - Ragnhild Katrine Risten mánáid vuolle Deanus Bonjákasas, govvejuvvon 1920-logu álggus. Gova lea luoikan Tore Johnsen, gii mañemus ja giid lea leamaš Unjárgga-Deanu suohkanbáhppa.

Nu go oaidnit govvas, de lei vuolle Deanus dan áigge ain dá-bálaš geavahit sámi gárvvuid. Dáin mánáin leat albma dálvebivut juolggis: gálssohat ja nuvtohat. Ja gákti lea geazastuvvon čuolddaboahkániin.

Mánát leat: (gurut) Johannes Johnsen (1915-1971), gii fárrii máttás ja šattai diakonin. Elna Johnsen (r. 1916), gii lea bargan veahkkedivššárin. Simon Johnsen (1918-1987), gii náitalii Sámemišuvvna divššáriin Grethe Kubberødiin, gii muhtun áigge barggai vuolle Deanus, ovdal go fárriga máttás Rygge-báikái. Sudno mánát leat Tore Johnsen, Ole Johnsen ja Lars Johnsen, geat ollesolmmožin ohppe sáme-giela ja hállet dan bures.

Dáid unionluohpan ávvudanáigge heive čálistit moadde sáni dán gova birra. Norga han viimmat šattai iehčanas riikan 1905, ja välljii dánskalaš prinssa Carl Norgga gonagassan namain Gonagas Haakon (1872-1957). Kruvdnen dáhpáhuvai 1906 Troandimis. Jagi mañná, 1907, son johtái guhkes mátkái gitta

Finnmárkui oahpásmuvvat su odda guhkedáleš riikii.

Govas oaidnit su joavdan Sieiddái Detnui, čohkkámin fatnasis deikke čalmmiid militeara uniforbma badjelis. Ollu olbmot ledje čoahkkanan deatnogáddái oaidnit riikka odda gonagasa. Stuorra gudnin lei maiddái sudnuide, geat beasaiga

sugahit Gonagasa: Jovvna-Ásllat ja Jonne-Jon Piera. Solža muitala ahte soai goaruheigga odda gávttiid dán deatalaš dáhpáhusa várás.

Fatnasa mañnegeahčen čuožžu Jovvna-Ásllat - Aslak Johnsen (1874-1961), Álletnjárggas eret, čuoibmi giedas. Son lei gávpealmmái, ja dan áigge deatalaš

Govas oaidnit Káre-Jovvna - John Ole Schanche (1891-1962), Fanasgiettis Deanus eret. Son čuožžu dá áittiidis olggobealde, ja govven lea professor Asbjørn Nesheim 1948. Gova lea luoikan Norsk Folkemuseum.

Káre-Jovvna ja su oappá, Uhca-Káre, vanhemat ledje badjeolbmot Kástan-Heandarar ja Sára-Jon Káre. Sára-Jon Káre (Karen Johnsdatter Porsanger, 1851-1924) gii lei rie-gádan Kárášjogas, biigui muhtun áigge Jonne-Jovvna (John Samuelson Guttorm, r. 1847 Kárášjogas, j. 1923 Várjjagii), ovdal go náitalii geassit 1878 Deanu girkus beallesápmelaččain ja badjeolbmui Kástan-Heandarar (Carsten Henrik Schanche, 1843-1892). Kástan-Heandarar lei badjenissona Bieskke-Káre (r. 1815) ja gávpealbmá Carsten Schanche (1814-1859) luovosmánná. Son bajásšattai Bieskki boazosiidnas, mii rasttidii riikkarájá gitta jagi 1852 rádjái. Rájá gidema maŋŋá (1852) Kástan-Heandarar oktan etniinis ja

ádjáinis johtigohte bohccuideasetguin gaskal Bievrrá ja Johkama. Jagi 1875 Kástan-Heandaragas ledje masá 300 bohcco.

Kástan-Heandarar jámii geahpesdávddas oddajagemánus 1892, ja su bárdni Káre-Jovvna lei dalle aiddo rie-gádan. Leaska Sára-Jon Káre náitalii moadde jagi maŋŋá Fanasgietti bártniin Holmma-Niljasiin ja ásaiduvai mánáidiguin Fanasgieddái, gos Káre-Jovvna bajásšattai čáhce-gátteolmmožin.

Jahki 1910 Sámis:

Muitalus sámiid birra

Vuosttas girji sámegillii maid sápmelaš ieš lea čállán ilbmá Kopenhápmanis. Gumppebivdi Johan Turi, gii lei rie-gádan Guovdageainnus muhto ásaiduvai Ruotabeallái, lei čállin, ja su veahkehii dánska etnografa ja álbmotdutki Emilie Demant (maŋnelis Demant Hatt). Girji ilmmai sihke sáme- ja dánskkagillii, ja lea eanemus jorgaluvvon sámi girji eará gielaide.

almmái gielddapolitihkas.

Ovdageahčen cehkemin fatnasa: Jonne-Jon Piera - Per Ole Guttorm (1875-1930), Lišmmajogas eret. Son lei dan áigge badjealmmái - ja Jovvna-Ásllaga verdde. Fuomášán veara lea ahte su odda čikŋagávttis lea dušše okta ceakkodilli sealggis, mii lei hui dábálaš dan áigge.

Doddjon peanna

ČÁLII JUHO NIILLAS

Dan eahket gal Lásse ii appa astan olggos ge duhkoraddat go Máhtte finai jearramin. Leai fuomášan stiilla čállit. Ii ovdal gal goas ge lean stiilla čállima sivas biehttalan olggos vuolgimis. Lávii hui hoahpus čállilit dan made ahte gáttii oahpateaddji duhtat. Álo leai hirbmat giksi ja váivi viggat dárogillii mitalit ja čilget go jurdagat darvánadde dan amas giela moalke sániide. Ja maŋŋá ihte dievva rukses sárgát go boasttut leai čállán. Muđuid gal lávii Lásse leat čeahppi mitalit skihpáriiddásis, ja muhtumin bođii miella čállit ge go oahpateaddji attii somás stiilla. Muhto go peanna leai gihtii váldán ja vuosttas amas sátni leai báhpárii ihtán, de su somás jurdagat jávketedje dego hiras njoammilat, ii ge lean eará go váivvi čađa daid vierrogiela roaŋke sániid heivetaddat dan made ahte boadášii stiilla lágáš, go jo oahpateaddji dáhttu. Eai ge su millii láven dađe eambo bisánit, eai dat čál- lin-hárjetaddamat eai ge oahpateaddji rukses sázut ge.

Dát novealla ilmmat vuosttas geardde Tromssa sámi studeanttaid bládis, Trom'salaš, 3. nummir, skábmamánu 1977. Doaimmaheaddjin das ledje Ardis Eriksen, Per Jernsletten, Harald Gaski ja Britt Rajala. Maŋŋelis rievdadii doaimmahus bládi nama ja gohčodii dan Árpa. Árpa lei maŋggaláhkai Sámi Áigi-áviisa ovddasmanni. Okta viššalis čáli sámi studeanttaid bládis lei Juho Niillas, Nils Jernsletten, Skiippaguras, Deanus eret. Son čálii álo noveallaidis

iežas suopmanii, ja Sámis doaimmahus lea mearridan doalahit Niillasa giela rievdatkeahhtá, earret čállinvuogi odasmahttima.

Sámis hálida dáinnalágiin gudnejahttit Niillasa su olu doaimmaid ovddas sámi servodahkii buorin, ja maiddá čájehit ahte Niillasis leat eará bealit ge go dušše fágaolbmo beroštumit sámejiela hárrái. Novealla govve bures 1970-jagiid vuoiŋŋa sámi áššiid dáfus.

Muhto dál lei skuvlla easka álgán fas čakčageasi. Ja son fuomášii ahte orui beanta somá čállegoahitit dan birra «Det hendte i sommer». Uhcēs ii jierásmuva go lea čohkkámin, peanna giedas, ja de fuobmá ahte son lea mealgat čállán. Su muitalus lea bures vuolgán. Vaikko mángii ferte bisánit go illá gávdná vuogas sániid dárogillii, de orru liikká meinnestuvvamin. Su muittu šerres geasse-ija dáhpátus orru dárogillii ge šaddamin albma muitalussan.

Lásse lei ovdal ge jo dán mannan gease jurdilan ahte dál son gal la oahppan dárogiela, gal son dál birge dainna. Ovddit gesiid go doppe mearrarittus šattai dážamánáiguin duhkoraddat, de lávii olggobeallái báhcit go ii háhppetan čuovvut dárogillii nu johtilit go sii šuddidedje. Ii ge son lan goas ge albma láhkai oahpásmuvvan singuin. Muhto dán gease lei fidnen guokte odđa dáža gándaskihpára. Sii ledje geasi fárrolagaid jodašan jávrebivdduin ja mearragáttes viegadan. Ja moddii lei Lásse fuomášan ahte son áibbas jurdilkeahttá hálai dárogiela, ii appa dáikkitan buot áiggiid ahte amas giella livččii.

Dál gusto orui ge čájeteamen duohtan ahte ii lan ge šat dárogiella nu lossat ja váttis. Vuosttas gearde lei son dál roahkkadit čállimin dárogillii vel dakkáriid ge mat su millii ledje báhcán muitogovvan - nu go dalle go soai áhčiin leaba fatnas cehkkestan njavvegáddái. Rávdnjebárožat das stužaidit gárgogeadggážiid gaskka ja vuollegaš idjabeaivváža suotnjarat eallájit movttegis bárožiid gaskkas ja girddašit silbanállun. Guoik-gáret njuikkodaddá šerres čáhcegedggiid alde - muhtumin fáhkkestaga orru dego beaivváá suotnjariid mielde viegada - ja vizarda okto smávva bárožiid ja geasse-ija savkkus suopmaniin.

Veahá son gal vávjji ahte su deaddju geasse-ija mitu orui geaddumin amas giela hámis. Muhto ain son movttain čálii go lei miella dán muittu mo nu bistevažžan dahkat. - Soai das deatnogáttes čohkotallaba, áhčči biipostallá ja goivvoda rukses varračázi ja stuorra govda roahkkegáibe goadjin das leabbá fatnasis. Ja de čálii dan mo sudnos dáhpátuvai dat luossabivdu, mii su mielas lei dego máinnas. Loahpas vel mitalii man ilus soai áhčiin leigga dan árra geasse-idida go gesiiga fatnas sátkui. Ja geahppamielain cekkai stiillagirjji skuvlla-lávkii go eadnis gohčui mannat nohkkat. Su hávskis mitu orui vel eambbo duohtan šaddan dál go lei báhpárii bissetan dan čielga mitalussan. Čállit lei suohtas šaddagoahtán, čáledettiin bálle ráfis muitit. Eai gándaskihpárat gille diekkáriid guldalit nu go sus livččii hálo mitalit.

- - - - -

Ja dieno nogai dat mitalus dan birra go Lásse čálii albma dárogiel stiilla. Son geigii stiillagirjji oahpateaddjái dorvvu mojiin. Maŋŋá vuorddadii suollemasat go oahpateaddji galgá buktit ruovttoluotta stiillaid. Maid son Máhte árvala go oahpateaddji gohčču Lásse kátehter lusa, ja Lásse beassá jitnosit lohkat stiilla oppa klássa gullut!

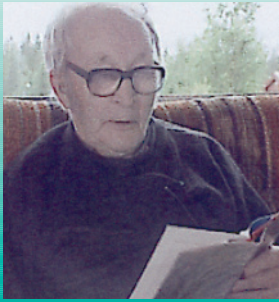
Illá mášai siivvus čohkkát go learár namatišgodii su: «Og du Lars, du har skrevet en lang stil denne gangen, en lang fortelling...» ja jearrá vel ahte dikten go la vai dáhpátuvai go nie? «En del ordfeil har du jo, og du har noen rare uttrykk, du har nok vært for ivrig. Vi må huske på å se over stilen før vi leverer den...», čilge oahpateaddji. Dego guhkkín šuva siste orui learára suopman gullomin, ja fáhkkestaga roašketii dat peanna-nadđa rastá mii Lásse lei suorpmaid gaskkas, nu garrasit lei dan fuomáškeahtá čárvon. Ieš ge gullagodii man boastut son duodaid lei čállán. Suhtai vel iežas ala go manná dakkár dovkodagaid čállit, - «...det er uklart hva du mener her: Og fuglen hoppa i vannet når sola skinte på stranda»? lohká learár. «Du har nok tenkt på et bilde her, men kan du forklare nærmere...» Ii Lásse jietna-dan maide ge, dál gal gulai ieš ge ahte ii diet lan nu go galggai.

Maŋŋá gal lei dadjan dan learára gullut ahte «Jeg skriver ikke stil» go fas galge čállit. Ii datte ge diedus šaddan aiddo sáni miel gal dat áitta dollojuvvot. Muhto das maŋŋá ii lan Lásse gal guhte bázi sisa čohkkát stiilla čállit go kihpárat háste olggos. Dál la ieš vajáldahtán dien fearána. Dat doddjon skuvllapeanna-nadđa la báhcán boares giissá lodái, - gávnaš go dan šat goas ge.

Ja dál ollesolmmožin lea oahppan sihke čállit ja čilget dárogillii. Muhto dan mun in dárbaš šat didjiide mitalit. Gal dii lehpēt ieža ge gullan ja lohkan go ságastallamiid doallá ja áviissain čállá manne dán áiggaš sápmelaččat fertejit odđa áiggi čuovvut ja manne sámegeiela ii heive nu ollu oahpatit ahte sámemánát áibbas bázatallet.

Lásse odđa dáža-peannas gal lea nana nadđa. ■

Gaebpien Gåsta Gustav Kappfjell (1913-1999)

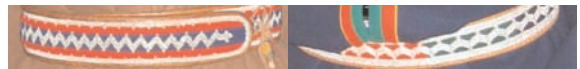
Ii gávdno ollu odđaáigásaš čáppagirjjálašvuohta máttasámegillii. Gustav Kappfjell diktagirji *Gaaltje* lei vuosttaš diktačoakkáldat oppanasiiige min máttimus sámi suopmanii. Girjji leat vuosttažettiin divttat máttasámegillii, muhto das leat maiddái muhtun ruotagielteavsttat. Kappfjell áasai Maajejávrris mátta Nordlánddas oppa eallinagis. Beanta vahágis válldui soahtefárgan 2. máilbmesoadis, ja dalle illástuvvui nu garrasit ahte maŋŋil ii sáhttán šat bargat. Son áasai Luovttas (Mellingsbukta) Maajejávrris geainnohis bealde, danin go sápmelaččat dan áiggi eai ožžon oastit eatnama dan bealde gos lei geaidnu. Birgenláhki lei luondduealáhus.

Vuosttas geardde davvisámegillii

Dát guokte Gustav Kappfjell divtta ilbmaba dál vuosttas geardde davvisámegiel jorgalusas. Divttat leat válldon *Gaaltje*-diktagirjjiis, man DAT almmuhii 1987.

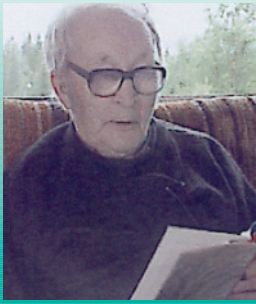
HARALD GASKI

Gustav Kappfjell lei mielde Sirmá girjjálašvuoda-semináras 1974, mii lei vuosttas geardi go sámi girječállit deaivvadedje. Dan semináras riegádii ČSV, go Anders Guttormsen fuomášii dien golmma sámi bustávas dahkat dievva oanádus-vejolašvuođaid. Buot dovdosemosat leat čájjet Sámi Vuoiŋŋa ja Čále Sámegeiela Vuohkkasit. Gustavas ge lei miella stoahkat seammaláhkai bustávaiguin iežas gillii, muhto go máttasámegiella oaččui odđa čállinvuogi, de ii gávdno č-bustávva šat das, de girjjistis ii beassan dan dahkat. Čálii goit divtta mii speadjalastá dan fámu ja ilu maid dovddai go nu

olu sámi vuoiŋŋalaš olbmot ledje oktanaga ovttá sadjai čoahkkanan.

Nubbi dikta gis sakka muittuha Paulus Utsi klassihkalaš teavstta «Nu guhká». Goappašagat leaba hui čielgasit báidnon iežaska áiggiis. Leaba morašmielalaš duodaštusat das mo sápmelaš 1960 ja 70-loguin dovddai iežas sordojuvvon, ii ge oaidnán nu olu boahhteáiggi doavaga. Dattege ovddasteaba divttat nana sámi čállindáiddu ja dain lea vejolaš lohkat ávžžuhusa ahte sápmelaš ii galgga(šii) vuollánit, vaikko vel dilli orru ge váttis: «Maid ustit, munno maŋŋá čalmmit oidnet?»

Gaebpien Gåsta – Gustav Kappfjell (1913-1999)

Sirpmá Deatnogáddi

Sirpmá ráfálaš Deatnogáddi
čohkkii Sámiatnama čakčat
soabalaš vuoiŋŋain gávnnadit
Čudiidveaga bárut eai joksan
Deatnogátti muosáhuhttit
Deanu hirpmus njavvi vejji
čiegus áimmuid dáhtuid mielde
veahkkin sámiide čilgedit

Morrašis juoiggada

Jávkan leat ovdelaš ealut ja siiddat
Siiddaidgaskka bálgát leat savvon
Bealljemuoraid caggi šliktudid guddon
árransajit eai ge oidno šat

Ustit, oainnát go váriid?
Eana dušše dovdo fuoikumin
Njallibávttit oidnojit čierrumin
Vákki johka ii goit ávvut

Amas guoimmit fámu čuoččuhit
eatnama váibmu bávččasta
Leagi jogat eará guvlui vuolgán
Ruovdelágánin várrerávda ganjá

Maid ustit, munno maŋŋá čalmmit oidnet
Geainnut várregaskkaid gišvvardit
Amas guoimmit váriid vádjolit
Bákkus ferte čáhkket gii heajut lea

Jahki 1917 Sámis:

Vuosttas sámi riikkačoahkkin

Vuosttas sámi riikkačoahkkin dollui Troandimis
guovvamánu 6.-9. beivviid 1917. Dáhpáhus bek-
kii viidát ja dagahii stuorra beroštumi Norgga
aviissaid gaskkas, vaikko lei máilbmesoahiti. Ledje
čoahkkanan 140-150 sápmelačča, eanas máttasá-

mi boazodoallit. Ruota bealde ledje bohtán sullii
20 sápmelačča, muhto davimus Sámis dušše
guovttis: Kárášjoga boazosápmelaš Klemet
Mathisen Somby (1868-1942) ja Unjárgga gieldda
ruhtadoalli Johan Roska (1876-1956).

Davvelis, gos sápmelaččat ledje eanetlogus, olbmot duste nágget gildosa vuostá. Doppe sápmelaččat dahke dan áiggi sivila jeaguhisvuoda: Olbmot juige árgan ja ávvudemiin, olgun ja siste, alla mielain ja vuollegašvuodas.

Juoigan eallá

Go min dološ osku jávkaduvvui, de juoigan - min álbmotmusihkka - maddái navdojuvvui ipmilmeahtumin ja suddun, ja dat gildojuvvui. Dánka/norgalaš gonagas Kristian IV celkkii 1609:s jápminduomu juoigiide.

GUSTAV KAPPFJELL

Min sápmelaččaid kulturovdanbuktimat leat álo leamaš gránnjáálbmogiid garra deattu vuolde, geat logu dáfus leat eanebut go mii.

Go min dološ osku jávkaduvvui, de juoigan - min álbmotmusihkka - maddái navdojuvvui ipmilmeahtumin ja suddun, ja dat gildojuvvui. Dánka/norgalaš

Vieljašguovttos Ola ja Laara Stinnerbom juoigaba álbmotbeaivve ávvudeame oktavuodas Oslos.

gonagas Kristian IV celkkii 1609:s jápminduomu juoigiide.

Davvelis, gos sápmelaččat ledje eanetlogus, olbmot duste nágget gildosa vuostá. Doppe sápmelaččat dahke dan áiggi sivila jeaguhisvuoda: Olbmot juige árgan ja ávvudemiin, olgun ja siste, alla mielain ja vuollegašvuodas. Oanehaččat celkon, ál-

bmot vuostálasttii gildosa ja juoiggai buot čuohtejagiid čada, gitta otná beaivái.

Mii máttasápmelaččat, geat leat logu dáfus unnán ja ássat biedgguid, leat várra garrasemosit dovdan gievrras deattu min kultuvrii, ja várra leat ieža guhkká navdán juoigama leat jávkan ja jápmán min govllus.

Gaebpien Gåsta – Gustav Kappfjell (1913-1999)

Muhto min gaskkas ge juoigan lea bisson, orru dego leamaš galmmas mannan. Mu buolvvas gal mánnán muhtimin vásiheimmet ahte boarrásat dorvvastedje juoigamii morrašis ja headis, ja go šadde garra dovdamušaide. Juoigamiin sii čájehedje dovduideaset, ja «vuelie»-nuohta višuvnnat riggudahte sin.

Moadde dajaldaga govvidit dán: *Vueliej nille luajhtadidh* - «vuelie ala luoitádit», morrašis ja headis ja váivves jurdagiin. *Vueliej nille bætedh* - «vuelie ala beassat», ilolaš dáhpáhusain, go lea sivva bajidit rámušusa.

«Vuelie»-sáni šuokŋa lea dego lihkadus, dego rávdnji man mielde olmmoš rievdá ja mii deavdá sielu - sihke morrašis ja ilus. Go dán rávdnji mielde lea johtán, de lea siellu dássedeattus ja harmonalaš. Lea dego livččii buhtistuvvon. Unna muitalusaš min iežamet áiggis govvida dan:

Dánska/norgalaš gonagas Kristian IV celkkii 1609:s jápminduomu juoigiide.

Vuoras sámenisu muitala maid son oktii vásihii garra morrašis ja lihkohis dilis. Vuos su bárdni jámii, ja de - dušše moadde mánu maŋgelis - de jápmá bárdni moarsi ge. Moarssi hávddi luhtte ja guovttegearddeš morrašis nisu ii veaje šat dovdudis doalahallat. Son hirpmástuhtá sihke iežas ja earáid go fáhkka juoigagohtá. Son juoigá alla jienain ii ge beroš mastige mii lea su birra, ja son dovdá mo juoigan loáčudahtá su morraša. Juoigama bokte son oažžu fas sielufámu ja sáhtá eallit viidáset.

Mun ádden ollásit dán dáhpáhusa, go mun ieš - rávis olmmožin - lean beassan roggat juoigama vajálduvvan rájuin, vaikko vel ii lean ge diekkár váttis dilálašvuodain.

Sullasaš áššit sáhttet maiddái deaividit go olmmoš lea ilus. Juoiganattáldat sáhtá leat čihkosis, ja muhtun olbmui dat ealáska go sii dovdet ilu. Searvebarguin, go leat čoagganeamit ja čoahkkimat, lea dábálaš ahte nuorabut ja boarrásebbot deaivvadit suohtastallat maŋŋá beaivvi prográmma. Dákkár deaivvadeamis lean gullan muitalusa. Ol-

bmuid šura siste, boarráset olbmuid sivvadis hálešteami ja nuorabuid jidnosebbo leikošeami ja boagusteami gaskkas, badjána vuollegis juoigannuohtta. Sii geat leat lagamuččas gullet dan vuos. Lea dego odđa ášši almmuhuvvo. Dat bohtá vuorraset olbmoss gii lea fuomášan ahte guokte nuora leaba gávnnadeamen. Vuorrasebbo mielas dát lea illudahtti, dat almmuha ahte soga eallin ja doaimma veadjá dán oktavuoda bokte jotkojuvvot. Juoigan almmuha ilu, ja maiddái nuora guoktái ahte boarrásebbot dohkkehit sudno oktavuoda álggu.

Dien láhkai juoigan sáhtá čadnojuvvot vissis eallindáhpáhusaide ja leat čanus olbmuid gaskkas.

Olusat leat jearran mus: Goas don juoigagohtet? Dássázi in leat sáhtán dadjat ahte dat lea vissis áigái čadnojuvvon. Muhto go jurdilan maŋos, de muittán ahte áhkku lávii muinna ná leikošit: Don juiget go riegádit, ja áhčát juigosiin don bohtet!

Dán mun diedus in muitte, muhto mun muittán nuohtaid maid eadni lávii lávlodit ja daiguin nohkkit mánáid. Ja go

*Mii máttasápmelaččat, geat leat logu dáfus unnán ja ássat
biedgguid, leat várra garrasemosit dovdan gievrras deattu min kultuvrii, ja
várra leat ieža guhkká navdán juoigama leat jávkan ja jápmán min guovllus.*

dáid nuohtaide attán veahá eará ritmma, de fuomášan ahte juogosiiguin han mun lean nohkka-dahttojuvvon.

Boarásmanbeaivái lea dáhphuvvan ahte árgabeaivválaš bargguin orun gullamin dološ nuohtaid, earenoamažit jos jurdilan muhtun jápmán olbmo. Go váillahan sin, de bohtet sin juogusšuoŋat munnje ja dáhttot beassat eret vajálduvvamis. Dat lea buorre muosáhus.

Mun lean maid vásihan ahte earát illudit go gullet min dološ

juogosiid fas eallimin. Dan dihtii mun roahkkadit juoiggan konseartalanjain, festiválain, radios ja smávit deaivvademiin. Manne muđuid livččen ožžon dán attáldaga, jos dan in geavahivčče mitalit ahte mis sápmelaččain lea dál Davviriikkaid kulturbirasis vejolašvuhta vuoitit fas iežamet iešdovddu min álbmotmusihka, juoigama, ja min giela bokte? Maiddái mis lea vuoigatvuhta almmuhit dovduideamet daid fámuidd bokte mat mis leat sielus. Mii fertet oahppat dohk-

kehit iežamet ja buot mii alceseamet gullá.

Easkka dalle rávásmuvvá váibmu ja salla sáhtta rahpasit gránjái, lehkos dal verdde dahje ii. Dalle mis lea eallinvuoigatvuhta ja min maŋisboahhtit sáhttet badjánit iežaset «vuelie» ala ja diktit dan guoddit iežaset jagi 2000 guvlui, odđa áiggi oainnâhusaid riggodagain. ■

*Čálus lea ovdal ilbman dárogillii
Åarjel-saemieh / Saemien Sijte
Årbok 1982/83, s. 45-46. Jorgalan
davvisámegeillii: Britt Rajala*

Jahki 1919 Sámis:

Vuosttas sámi riikkaorganisašuvdna

Vuosttas sámi riikkaorganisašuvdna, Sámi Sentrálsearvi, vuodđuduvvui Deanus geassit 1919. Organisašuvdna deataleamos bargun lei vuostálastit dáruiduhttinpolitihka. Dan oktavuodas čoačkkima lági-deaddjit ráhkadedje leavvga masa ledje čállon sámit mat govvededje dáruiduhttima váikkuhusaid: *Eatni váibmu vardá go su mánát eai dáhto su dovdat.* Ovdaolmmožin válljejuvvui Máret-Lemet - Klemet P. Solbakken, Porsáŋggus eret.

*Mun lean maid vásihan ahte earát
illudit go gullet min dološ juogosiid fas eallimin.*

Gaebpien Gåsta – Gustav Kappfjell (1913-1999)

Joejkeme jeala

Mijji saemiej kultuvredarjomesh leah iktesth tjabredovveme garre diedtemen nuelesne mijjen kraannasalmetjistie, juktie sih leah jijnjebhlåhkosne.

GAEBPIEN GÅSTA

Goh mijjen báeries jaahkoe náhkehti, dellie dovne joejkemem – mijjen áálmehmusigkem – bahhasvoetine jih mearhtjoen

dåemiedimmine bïedtehtovvi. Daanerijhken/nöörjen gånka, Kristian IV, bæjkoehi 1609:-esne jaamededåejmoem joejkijide.

Noerhtene, gusnie saemieh lin jijnjebhlåhkosne, almetjh does-

tin bïedtehtimmiem vuastalidh. Debpene hov dovletji saemieh sivijle niehkesjevoetem tseegkin: Almetjh joejkestin barkose jih hïejesne, gâetesne jih ålkene, tjïervesne jih voerkesne. Åenehkslaakan tjïelkesten, almetjh

GAEBPIEN GÅSTA – GUSTAV KAPPFJELL (1913-1999)

Ij ov man jijnje orreaekiej tjieh-pieslidteratuvrh áarjelsaemien gïelesne. Gaebpien Gåstan vaajesegærja 1987 bertesovvi, jih voesteges vaajesegærjam mijjen smaaregine, maaje guhkiem aajne vaajesegærjam. Gaebpien Gåsta lij Maajejaevresne ároeminie, jaevrien dunniebealesne gogka ij naan geajnoe, Loektesne vuj Maajenjuanesne eejhtegi gâetesne. Noere jih geervebiejji báatsojne berki.

Jijnjemesh vaajesidie altese gærjesne *Gaaltije* saemiengïele-

sne tjaalasovveme, mohte muv-hth daaroengïelesne aaj. Dagke nimhtie dorjeme ihke gaath jijnjh áarjelsaemieh eah áádtjeme jïjtsh ietnienigïelem lieredh, jih altese háhkoe daaroen vaajesigujmie lohkijidie eadtjoestidh dovne saemien baakojde lieredh. Gaebpien Gåstan beagkoesomes vaajesem áarjelsaemien raedtesne lea *Gaavalohke* mij dovne vueline lea. Gåsta jïjtje dan vaajesen bijre jeehti satne áarjelsaemien almetjide kriev-

vine guvviedamme, jih eevtjede krievviem rïektes otnjegem aktine dáehkine ektesne vuelkedh. Nils-Aslak Valkeapää dih-te Gaebpien Gåstan gærjabertemen skræjrine lij. Dan ávteste utniejbie sjeahta göökte Áillohaččen vaajesidie vuelien faamoos baakoj bijre áálmehtidh Gaebpien Gåstan joejkemetjïelkestimmine ektine, gusnie áarjelsaemien aerpiemaahtoem buerkeste. Valkeapää-vaajesidie leah altese minngemes vaajesegærjesne *Eanni*, *Eannážan*, 2001.

Laara Stinnerbom lea aktem mijjen noerijste guhte orre daajtjievuekine buektiehtamme joejkemem jealadehtedh.

gaajhkh biēdtehtimmide vuas-talin jih tjuetiejaepiej tjirrh joejkestin, eevre daan beajjan.

Mijjiej áarjelsaemieh, hov libie vaanesh jih bárrojde ároeminie, darhkan libie garresom-

Mijjiej áarjelsaemieh, hov libie vaanesh jih bárrojde ároeminie, darhkan libie garresommes diēdtelgimmiem mijjen kultuvrese damteme, jih mijjiej mih jijtjh aaj viēnhteme daejnie dajvine gujthh joejkeme guhkiem joe jaavoelamme.

mes diēdtelgimmiem mijjen kultuvrese damteme, jih mijjiej mih jijtjh aaj viēnhteme daejnie dajvine gujthh joejkeme guhkiem joe jaavoelamme. Mohte mijjesne badth jlielieminie, eevre goh joejkeme giēngeles guhkiem áeriemisnie orreme. Mov boel- vesne nov badth daamhtaj gov- lijimh guktie mijjen voeresh joejkemasse skejkehtin goh lin garre hujnesne, sárkosne jih vaejvesne. Joejkemen tjirrh damtesh jih náennieh luejhtiejin jih *vuelien* viehken bueriemasse vuarkajin.

Naan gille diejvesh daam deahpadimmiem guvvedieh: *Vueliej nille luajhtadidh* – nov goh vuellesne sealkedh, gosse hujnies jih stoerre vaejvesne. *Vueliej nille báetedh* – darhkan bæjjese vuellesne tjaevtedh, gosse aavosne, jih sæjhta maam vuj guhte joem heevehtidh.

Vuelie - dan baakoen tjoje lea goh svihtjedeminie, guktie almetje áádtje baakoen njuvvesne njyörtedh jih baaja sealoe-

dejniē dievhtedh – sárkosne jih aavosne. Mænngan lea daennie njuvvesne minneme dellie sealoe láájnehks jih raeffies. Nov guktie sealoe binhteme. Aktem soet- tjem mijjen jijtsh aejkijste maah- ta dam guvvedh:

Voeres saemien nyjsenæjja soptseste maam sutnjien deahpa- di goh lij stoerre sárkosne jih vaejvesne. Voestegh altese baer- nie jaami, jih dellie – ajve naan gille askh minngelen – dle baer- nien máersie aaj jaemieraadatan. Goh lij altese gaelmien balte tjáadtjoen jih guektiēngierth sárkosne dellie voeresgámma id- tji buekteht damtesidie doelehtidh. Jijtje bááhperē jih jea- tjebidie aaj gosse dallah vualan skejkehte. Tjamki gieline joejkeste tjielke tjoejine jih ij seahkerh mij sov bijre lea, dellie easkah damta sárkoe jaadtehte. Joejkemen tjirrh sealoefaamoem starnedahta jih maah- ta báetije bijjide dáastodh.

Aelhkie munnjien dagkeres deahpadimmiem guarkedh, juk-

Gaebpien Gåsta – Gustav Kappfjell (1913-1999)

tie manne leam jijtje – geerve almetjine –åådtjeme joejkemem kroehkedh ööjeldihkien väärhkoesijjeste, jalhts ij dagkeres bääktjehke hujnies tsiehkesne.

Aavosne aaj maahta vualan skejkiehtidh. Muvhtine almetjine lea vöörhkeme vueliemaahtoem, jih dellie maahta fæjjoen damtesistie fahkestidh. Siebriebarkojne, gosse lea sjeltiem vuj jeatja tjåahkoem, dellie siejhme noerh jih geervealmetjh biejjien darjomesi mænngan gaavnesjeh murriedidh. Aktem dagkeres tjåanghkanimmeste leam soetem govleme. Almetjedåehkien kraajeste dallah govloe, voeresi sommemen gaskesne tjoejem mij noeri skovhtjemem tjirrehte – lienes joejkemem. Almetjh mah bijre tjåadtjoeminie dam vueptiestieh. Eevre goh maam joem orres govloeh. Lea voeres almetjem mij joejkeste juktie lea aajhtseme göökte noerh sinsitniem gaavneme. Voeresen mielesne mejjeles domtesem, åtna daate lea buerie ektiedimmiem sijten jih lahkoen jærhkenæman. Joejkemine aavoem vuesehte, jih noeride guaktajde daejrehte voeresboelven jaefiestimmiem åådtjeme.

Nimhtie joejkeme maahta vihties deahpadimmide jielemisnie veadtasovveme, jih maahta veadtetjine årrodh almetji gaskemsh.

Hævvi im maehtieh daam mujhtedh, mohte mājhtam vuelide mah tjidjtje utni laavlodh goh mijjem suvhtiehti.

Jijnh almetjh mannem gih-tjeme: Gåessie dån eelki joejkedh? Im annje maahteme moenedh mennie aejkemieresne. Mohte mænngan jiermestalleme dle mājhtajim aahka utni mannem eelhpædh dejnie: Datne lih joejkeminie goh reaka-sovvih, jih aahrtjedh joejkemine böötih!

Hævvi im maehtieh daam mujhtedh, mohte mājhtam vuelide mah tjidjtje utni laavlodh goh mijjem suvhtiehti. Jih gosse daejtie vuelide ånnetji jeatj-laakan tsaapmemem biejem, dellie vueptestem darhke joejkemine maanabaelesne suvtiehtovim.

Voeresbiejjine leam muvhten aejkien fierhten beajjetje nossemine tjöödtjestamme åtnam dovletji novtah tjoejh govlem. Joekoen jis aktem mov åemies laevide ussjelisisnie båateme. Åhtsoes laeviej joejkemetjoejh dellie munnjien bætieh nov goh vaajtelieh ööjeldihkeste baajedh. Dam lea buerie damtesem.

Manne leam åådtjeme damtedh guktie jeatjabidie aaj aavos-

ne sjidtieh gosse mijjen båeries joejkemh jealadehteme. Dan åvteste buerie bievesterisnie joejkem konseeretjietjeline, feastivaaline, radijovesne jih smaavebe almetjetjåahkosne. Man åvteste leam daam vaadtesem åådtjeme, jis ij Leah veele dan sjieken vierhtine utnedh Noerhterijhki kultuvrebyjreskide vuesiehtidh mijjeh saemieh easkah nuepiem gaavneme guktie mijjen jijtjedamtesem jih identiteetem nænoestidh mijjen jijtsh åålmehmusigken tjirrh, joejkemem, jih mijjen gielen viehken? Jih mijjen Leah reaktah jijtsh damtesidie åålmehetidh sealoen faamoj tjirrh. Tjoeveribie lieredh jijtjeme dåkaskjibie jih gaajhkem mij lea mijjen.

Dellie easkah maahta vaajmoem jih eskiem rihpestidh kraannas almetjide, boerehks- jih bårrohksalmetjide. Dellie libie reaktam vitneme jieldh jih mijjen minngieboelvh maehtieh elties vueliej nille lutnjiesovvedh jih 2000 jaepide girtedh, orre aejkiej soejkesji buerie mielesne.■

Gávnadimsadje sáme nuorajda

www.infonuorra.no

Áhpadus

Barkoe

Kultuvra

Fritid

Reaktah

Máilbmái

Hva skjer...

INFONUORRA
SÁPMI

Nordland fylkeskommune

*Nils-Aslak Valkeapää ja Gustav Kappfjell
Maajejávregáttis mihcamáraid áiggi 1983.
(Govva: Priváhta G. Kappfjell fulkkiid duohken.
Govvideaddji: Kristina Utsi).*

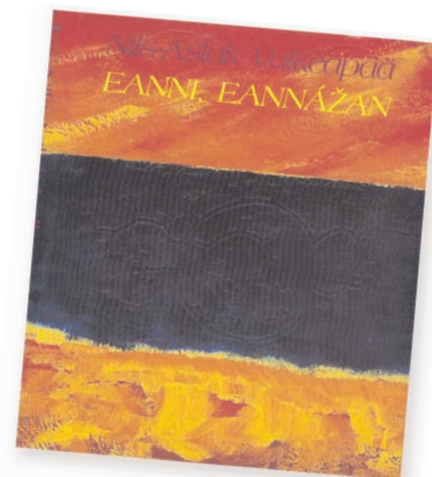
*Nils-Aslak Valkeapää jih Gaebpien
Gåasta Maajejaevrien gaedtiebealesne
jovnesáhkoen 1983. (Guvvie: Fuelhkien.
Guvviedæjja: Kristina Utsi).*

Guokte sáŋgára nana oskkuin juoigama fápmui

HARALD GASKI

Nils-Aslak Valkeapää áŋgirušai almmuhit Gustav Kappfjell divt-
taid girjin, ja nu dáhpáhuvai ge
1987. Goappašagain lei nana
jáhku juoigama fápmui. Dán
oaidná Kappfjella artihkkalis

«Juoigan eallá», ja dat maddá
boahtá ovdan Áillohačča maŋi-
muš diktagirjjis *Eanni, Eanná-
žan*, 2001, mas mii dás prentet
guokte divtta.

Nils-Aslak Valkeapää

luohti
mu Ipmila dajahusat
nuohtat

dat fal leat

ja mun
mun juoiggan maid mu Ipmil bidjá

juoiggan

huradan
healaidan
ja munnje
liegga dovdu
giitevaš
vuollegaš

juoiggadan

vaikko ieš in diedášivččege

juoiggan
livden
huradan

dovnnaiguin giittán
juoigamiin

giittán

juoiggan
juoiggan
vaikko vel
jus vaikko
soames

gulašii

juoiggadan

munnje

vuoibmesániid

ludiid

luohti

sánit

main lea vuoibmi

vueлие
mov Jupmelen tjojenassh
novtah

nov dah leah

jih manne
manne joejkem maam mov
Jupmele muana

joejkem

gearsoes
joejkestem
jih munnjen
liegkes damtesem
gyjhteles
vuelehks

joejkedem

jalhts im jijtje daejresth

joejkem
aejverdem
voeledem

tovnajgumie gæjhtam
joejkemine

gæjhtam

joejkem

joejkem
jalhts nov
jalhts veajkoej
såemies

govletje
joejkedem

munnjen

faamoes baakojde

vuelide

vueliem

baakojde

mejnie lea faamoe

*Gærjeste Eanni,
Eannázan, DAT 2001
Jarkoestamme áarjel-
saemien gielese
L. Kappfjell*

Jahki 1987 Sámis:

Ofelaš

Vuosttas sámi olleseahket ealligovva-filbma dahkkojuvvo. *Ofelaš* lea miellagiddevaš «Northern» filbma, mii hámis ja čeargusvuodas muittuha klasihkalaš «Western» filmmaid. Filmma dagai Nils Gaup, ja mearkkašanveara lea ahte filmmas geavahuvvo dušše sámegeiella, earret čudiid dahkkon garragiella. Filbma lea duodaštan iežas «áiggeheapmin» dan láhkai ahte dat ain ge adno hui miellagiddevaš ealligovvan. Ee. geavahuvvo dat olgoriikkain oahpahusas árbevirolaš sáme kultuvrra birra. Filbma lei evttohuvvon beakkán Oscar-bálkkašupmái, muhto dan ii gal fasken. Moatte jagi áigi ráhkaduvvui Canadas sullasaš filbma mii lea vuodduvuvvon dan guovllu álgoálbmoga myhtalaš mitalussii, nammalassii Zacharias Kunuka *Atanarjuat, the Fast Runner, 2002.*

lagiddevaš ealligovvan. Ee. geavahuvvo dat olgoriikkain oahpahusas árbevirolaš sáme kultuvrra birra. Filbma lei evttohuvvon beakkán Oscar-bálkkašupmái, muhto dan ii gal fasken. Moatte jagi áigi ráhkaduvvui Canadas sullasaš filbma mii lea vuodduvuvvon dan guovllu álgoálbmoga myhtalaš mitalussii, nammalassii Zacharias Kunuka *Atanarjuat, the Fast Runner, 2002.*

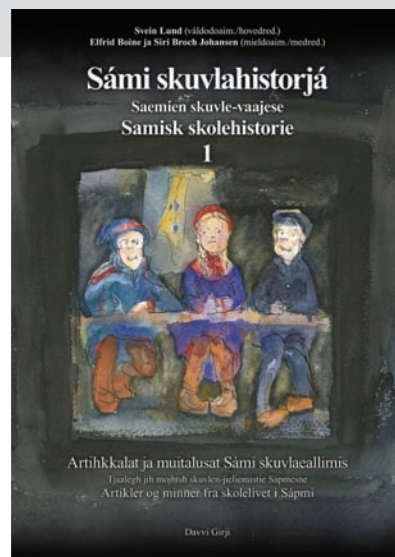

Feara mii sámi skuvlahistorjja birra

HARALD GASKI

Lean lohkan mánga hui miella-giddevaš mitalusa sápmelaččaid skuvlavásáhusaid birra viehka easka almmustuvvan girjjis Sámi skuvlahistorjá 1. Girji mas lea measta 450 siiddu ii dattege govčča eanet go oasáša dan historjjas maid doaimmaheaddjit hálidit ovdanbuktit. Dan dihtii leat plánejuvvon goit moadde girjji vel ráiddus, muhto dás ge dego buot eará sámi prošeavttain, lea buncarakkis gos gávdnat rudaid joatkit čohkkenbargguid ja almmuhemiid. Lea mánggaláhkai hui imponerejeaddji bargu maid doaimmaheaddjit leat čadahan, ja dego okta artihkalčálliin ge imašta, de lea ártet ahte sámi skuvlahistorjjas ii leat dutkojuvvon ja čállojuvvon eanet. Mis gávdnojit muhtunmuddui čáppagirjjálašvuoda teavsttat mat giehtadallat fáttá, muhto muđui ii leat olus mihkkige čállojuvvon skuvlaáiggi birra.

Dán girjái eai leat doaimmaheaddjit váldán mielde fikšuvdnateavsttaid, muhto baicce diktán olbmuid iežaset mitalit – ja čállit – mo sii muitet skuvlaáiggi. Dat lea rábmonveara dahku, go

Sámi skuvlahistorjá 1

Artihkkalat ja mitalusat Sámi skuvlaeallimis, Svein Lund et. al (Doaim.)

Davvi Girji 2005, 446 s.

dávjá leat juste olbmuid beaivválaš vásáhusat mat báhcet mitalkeahttá, ja mii baicce gullat ja lohkat olu statistihkaid ja almmolaš gálduid iskkademiid ja duodastusaid. Belohakkii leat dat maddá mielde dán girjjis, muhto dat mii lohkkái báhcá lea dattege eanet dovdu leat oahpásmuvvan muhtun olbmuid skuvlaosiiguin, ja gullan áššiid nugo sii leat daid ieža ádden. Dan dihtii soaitá ge moddii dáhpáhuvvat ahte historj-

*Mis gávdnojit muhtunmuddui
čáppagirjjálašvuoda teavsttat mat giehtadallat
fáttá, muhto muđui ii leat olus miħkkige
čállojuvvon skuvlaáiggi birra.*

jálaš diedut ja olbmuid mitalusat eai áibbas soaba oktii, mii iešalddes ii leat buorre go girjji namman lea skuvlahistorjá. Sáme-gillii historjá lea fága mas vuorddát gávdnat duohtavuoda dan ektui go mitalus lea duohta dan olbmo guovdu gii mitala, almmá čuočcutkeahtá ahte dat lea historjjálaččat doallevaš diehtu.

Girji lea ráddjejuvvon dušše Norgga beale áššiide, mii iešalddes lea áibbas dohkálaš. Nugo doaimmaheaddjit ieža ge dadjet, fáddá lea nu stuoris ja viiddis ahte dat livččii sierra dutkanprošeakta mii gáibdivččii davviriikkalaš ruhtadeami jos buot davviriikkaid sámi skuvllahistorjjá galggašii čállit. Nugo dál lea dili, de olles girjeráidu orru leamen dušše moatti olbmo ángiruššama duohken, mii diedus dan moaddása hárrái lea gudnejahttinveara doaibma, muhto jearaldat sámi skuvlaeiseválddiide ja dutkanásahusaide goit berrešii leat ahte ii bat dát prošeakta livččii ánsšášan ja dárbašan viiddit sihke fágalaš ja ruđalaš vuodu? Dan boadus dán rádjái goit duodašta

ahte dás lea ollu viežžamuš - ja muitalemoš - sápmelaččaid vásáhusain Norgga almmolaš skuvllain dušše dan áiggis ge maid olbmot geat ain leat eallimin, muitet.

Vaikko vel doaimmaheaddjit čilgejit ge mo sii leat juohkán ja plánen barggu sihke dán rádjái ja ovddosguvlui, de jáhkán ahte livččii lean ávkin olles prošeaktii ahte das livččii lean stivrenjoavku mainna gulahallat prošeavtta hábmema ja girjealmmuhemiid doaimmaheami hárrái. Dan vuotun livččii čavgaset stuktuvra dan dáfus ahte maid artihkkaliid gosa bidjat ja makkár čállosiid fárrolaga almmuhit. Nugo dál lea girji, de das vuhtto veahá menddo čielgasit ahte visot maid doaimmaheaddjit leat ožžon giedaid gaskii, lea beassan mielde girjái. Dan dihtii lohkkái báhcá measta menddo girjás govva gokko baicce livččii vuordán girjji doaimmaheddjiid čorgadit čilget ja juohkit fáttáid, guovluid ja gielaid gaskkas. Go dan gal ferte vel namuhit ahte girjjiis leat mánga giela geavahuvvon, sihke sáme- ja dárogielat. ■

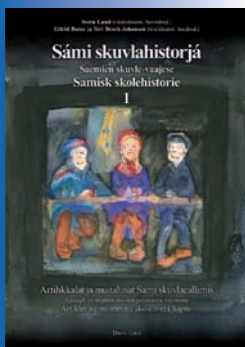
Jahki 1921 Sámis:

Samealbmug aviisa

Davvin ilbmagoahtá fas odđa aviisa 1921:s, *Samealbmug* namain. Aviisa lei sihke sáme- ja dárogillii. Olggosáddi lei Sámi Sentralsearvi ja Piera Jovsset, Josef Baukop, gii lei doaimmaheaddji. Oanehisáigge áigumuš lea boktit sápmelaš jienasteaddjiid Finnmárkkus jienastit iežaset ovddasteaddji Stuorradiggái, nu mo ledje maŋemuš gearddi dahkan 1909:s. Dáinna gal eai lihkostuvvan. Aviissa doaimmaheaddji áigumuš lei loktet sihke Anders Larsena ja Daniel Mortenssona árbbi. Dán fuobmá ee. das go Piera Jovsset mearridii čállit avissii guovtte gillii, sáme- ja dárogillii. Sivvan go aviisa heittii boahtimis jagi maŋjá, lea seamma go ovddit aviisaprošeavttain. Doaimmaheaddjis ja olggosaddis ii lean šat ruhta mainna máksit prentengoluid. Dasto ledje avissas ja lihkadusas dál maiddái oaidnemeahtun vašálaččat. Okta lea dat ahte aviisa ii joavdan buohkaid sin lusa geat dan háliidedje. Oaidnemeahtun giedat olggosaddi ja lohkki gaskkas hehtejedje aviissa ollemis lohkiides lusa. Seamma láhkái geavai Sámelistta válgabáhpáriiguin go daid sáddejedje álbmogii poastta mielde čakčat 1921:s, ovdal stuorradiggeválgga.

OÐÐA GIRJJIT

Svein Lund, Elfrid Boine ja Siri Broch Johansen

Sámi skuvlahistorjá / Saemien skuvla-vaajese / Samisk skolehistorie 1

Artihkkalat ja muitalusat Sámi skuvlaeallimis
Tjaalegh jih mojhtsh skuvlen-jiellemistie Sappmesne
Artikler og minner fra skolelivet i Sápmi

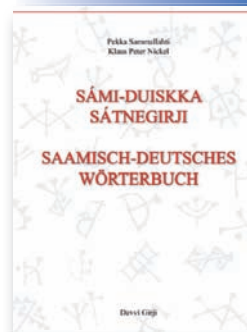
Dárogillii ja davvi-/lullisámegillii. Pá norsk og nord-/sørsamisk.

NOK 395,- 446 s. ISBN 82-7374-575-9

Pekka Sammallahti ja Klaus Peter Nickel

Sámi-duiskka sátnegirji

804 s. ISBN 82-7374-431-0

Laila Aleksandersen

Fierbmun

Vuosttaš girjiin ráiddus sámi árbevirolaš bargguid
birra mánáidgárddis oahpat fierbmut govaid ja
dieđuid bokte. Sámegillii.

NOK 155,- 48 s. ISBN 82-7374-596-1

Odd Mathis Hætta

Samiske tradisjoner og skikker – med temaer fra Kautokeino

Omhandler bl.a. påskefeiring, frierferd, reinkjøring.
Pá norsk.

NOK 395,- 354 s. ISBN 82-7374-659-3

Máret Sára

Árvádusat

Dološ sámi árvádusat, diktaárvádusat ja ođđa
árvádusat oktan vástádusaiguin. Sámegillii.

NOK 120,- 51 s. ISBN 82-7374-644-5

Johan Mathis K. Hætta

Med godstog over vidda / Gálvoráidu duoddariid badjel 1945–75

Girječállii muitala mo johtaledje duoddariin daid
áiggiid. Johan Mathis forteller om hvordan
kommunikasjonen var over vidda i disse årene.

Pá norsk og samisk / Sámegillii ja dárogillii.

NOK 255,- 45 s. ISBN 82-7374-581-3

Riegádanbeaivvekaleandar

Signe Eira lea juohke mánnui sárgun gova ja
čállán divtta maid Liv Tone Boine lea jorgalan
sámegillii. Čále dasa fulkkiid, oahpásiid ja ustibiid
riegádanbeaivvi.

NOK 139,-

Pb. 13, NO-9735 Kárášjohka Karasjok
Mellomveien 36, 9730 Kárášjohka/Karasjok
<http://www.davvi.no/>, davvi@davvi.no

+47 78 4695 00, +47 78 4695 01 telefáksa/telefaks

Sámis – čálakultuvrralaš áigečállaga boahhteáigi

Dál letne moai John Trygve Solbakkain doaimmahan dan golbma geahččalannummira maid Sámi fágagirjjálaš čállid- ja jorgaleaddjiidsearvvi (SFS) jahkečoahkkimis ovddit jagi lohpidimme buvttadit. Goalm- mát nummir ilbmá cuoŋo- mánus. *Sámis* boahhteáigi lea dál, earret SFSa, sámi almmo- lašvuoda duohken mearridit. Dat mearkkaša ahte áigečála ii jotkojuvvo almmá Sámedikki ruhtadeami haga. Dássázii lea min searvi geavahan stuorra oasi fágagirjjálaš foanddas duohtandahkat áigečállaga. Dakko bokte leat mii čájehan min duohta beroštumi aŋgi- ruššat ja sihkkarastit sámegillii čálakultuvrralaš áigečállaga, muhto ii leat riehta dasa loaktit SFSa miellahtuid vejolašvuoda ohat ja oazžut stipeandaid ieažaset foanddas. Norggabeale Sámietyamis gávdnojit almmo- laš ruhtagáldut maid geatnegas- vuolta lea vuoruhit sámegiela ovddideami, nugo ieža ge leat dovddahan. Dál lea dušše jea- raldat ahte min eiseváldit ádde- jít, máhttet ja arvet! Dan vuor- dit mii ahte sii dahket. *Sámis* goit lea duodaštan ahte lea vejolaš ásahit ja jodihit áigečál- laga - áinnas vaikko nuvttá ge sámi álbmogii dego dássázii!

Midjiide leamaš vejolaš juohkit *Sámis* nuvttá lohkiide dan dihtii go doaimmaheaddji

guovttes leaba almmuhusaid ja doarjaga ohcan ja ožžon dievva eará sajiin, dego Fritt Ord-áša- husas, Davvi-Norgga fylkkagi- elldain ja min oabbáorgani- sašuvnnas NFF. Dadeváivvibut ean leat evrrege ožžon Sáme- dikkis dássázii! Vuosttas ohca- mii lei vástáduš ahte ii vuoru- huvvo, ja nuppi ohcama mean- nudeami lea maŋidan. Dat lea stuorra heahpat dan orgánii mii čuoččuha iežas beaivválaččat rahčat sámegiela ja -kultuvrra ovddas!

Oaidnit leš šattaš go goassige

njealját nummir *Sámis*'is. SFS goit lea iežas oasi deavdán sihke rudalaččat ja eará návcaid dáfus, muhto otná máil- mes ii doaimmat oktage dákkár áigečállaga ruhtaváriid haga. Dat máksá. Vel sámi sáŋgár, Anders Larsen ge áiggistis váibbai doaimmaheames bean- ta nuvttá barggu ovddas iežas *Sagai Muittalægje*. Hástalus lea čielggas dálá sámi čálakultuv- ralaš áigečállagii. Moai doivo ahte olusat muittuhit Sámedig- gái ahte Isak Saba dalle go čálii Sámesoga lávlaga ii oaihvildan dušše retorihkkan sániid: «Eai du vuotte vašálaččat, jos fal gáhttet gollegielat...» Ja vai lea áibbas čielggas dárpmehis sámi politihkkáriidda: *Gollegielain* sihke son ja su maŋisboahhti, Hans Aslak Guttorm, oaivvil- deigga *sámegiela!*

SFS stivrajodiheaddji
Harald Gaski

Oaste girjiid neahttagirjegávppis

Kjøp bøker gjennom nettbokhandelen

www.calliidlagadus.org

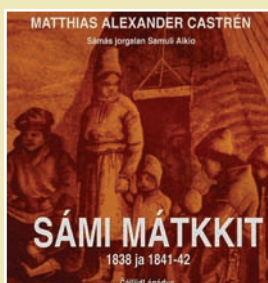

Sámi historjá

- Davviriikkain 1850 rájes otnáži
Regnor Jernsletten

Girji meannuda sámi historjá davviriikkalaš sámi perspektiivvas, ja lea erenoamážit ráhkaduvvon fáddágirjin joatkkaskuvllaide.

ISBN 82-92044-22-1 Dipma olgoš 76 s. NOK 140

Sámi mátkkit

Matthias Alexander Castrén mátkki Sámis 1838 ja 1841-42.
Sámás jorgalan: Samuli Aikio

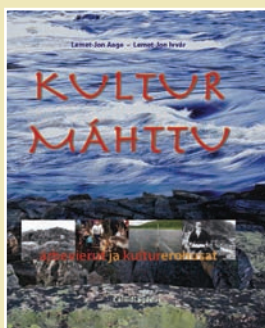
ISBN 82-92044-21-3 Davvisámegillii. Dipma olgoš. 109 s.
NOK 150,-

Kultur máhttu

Árbevierut ja kulturerohusat
Lemet-Jon Ivvár/Odd I. Solbakk ja
Lemet-Jon Aage/Aage Solbakk

Oahpásmuva iežat sámi kultuvrii, ja oahpa mo čilget kultuvrrat!

ISBN: 82-92044-14-0 Davvisámegillii.
Garra olgoš. 146 s. NOK 250,-

Jodi lea buoret go oru

Sámi sátnevádjasat
Nuppi geardde deaddilan.
Harald Gaski ja Aage Solbakk (doaim.)

Dán čoakkáldaga sátnevádjasat mitalit sámi árvvuin,
árvvoštallamiin ja eallinoainnuin.

ISBN 82-92044-10-8
Dipma olgoš 157 s. NOK 100,-

Engelasgillii:

Time Is A Ship That Never Casts Anchor
ISBN 82-92044-30-2 NOK 130,-

Dárogilli:

Tiden er et skip som ikke kaster anker
ISBN 82-92044-13-3 NOK 130,-

www.calliidlagadus.org

ČálliidLágádus vuodđudus

ForfatternesForlag stiftelse

Storgt. 13, PB 140, NO-9735 Kárášjohka

Tlf.: +47 78 46 83 30 +47 91 59 06 06 Fax: +47 78 46 83 29

poasta@calliidlagadus.org post@forfatternesforlag.org post@authorspublisher.org